

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΗΝ
ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗ ΔΗΜΟΣΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ
ΠΟΛΙΤΙΚΗ

ΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΩΝ ΕΠΙΔΟΤΗΣΕΩΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ
ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΟ ΑΠΟΤΥΠΩΜΑ
ΤΟΥΣ ΣΤΟΝ ΠΡΩΤΟΓΕΝΗ ΤΟΜΕΑ

Βασίλειος Μοάτσος

Διπλωματική Εργασία υποβληθείσα στο Τμήμα Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Πειραιώς ως
μέρος των απαιτήσεων για την απόκτηση Μεταπτυχιακού Διπλώματος στην Εφαρμοσμένη Δημόσια Οικονομική
και Πολιτική

Πειραιάς, Ιούλιος 2026

UNIVERSITY OF PIRAEUS
DEPARTMENT OF ECONOMICS

**MASTER PROGRAM IN APPLIED PUBLIC ECONOMICS
AND POLICY**

**THE REGIME OF AGRICULTURAL PRODUCTION
SUBSIDIES IN GREECE AND THEIR IMPACT ON
THE PRIMARY SECTOR**

By
Vasileios Moatsos

Master Thesis submitted to the Department of Economics of the University of Piraeus in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Science in Applied Public Economics and Policy

Piraeus, July 2026

ΤΜΗΜΑ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

ΒΕΒΑΙΩΣΗ ΕΚΠΟΝΗΣΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

«Δηλώνω υπεύθυνα ότι το έργο που εκπονήθηκε και παρουσιάζεται στην υποβαλλόμενη διπλωματική εργασία, για τη λήψη του μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών, στην «Εφαρμοσμένη Δημόσια Οικονομική και Πολιτική» με τίτλο:

«ΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΩΝ ΕΠΙΔΟΤΗΣΕΩΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
ΚΑΙ ΤΟ ΑΠΟΤΥΠΩΜΑ ΤΟΥΣ ΣΤΟΝ ΠΡΩΤΟΓΕΝΗ ΤΟΜΕΑ»

έχει γραφτεί από εμένα αποκλειστικά στο σύνολό της. Δεν έχει υποβληθεί ούτε εγκριθεί στο πλαίσιο κάποιου άλλου μεταπτυχιακού προγράμματος ή προπτυχιακού τίτλου σπουδών στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό, ούτε είναι εργασία ή τμήμα εργασίας ακαδημαϊκού ή επαγγελματικού χαρακτήρα.

Δηλώνω επίσης υπεύθυνα ότι οι πηγές στις οποίες ανέτρεξα για την εκπόνηση της συγκεκριμένης εργασίας αναφέρονται στο σύνολό τους, κάνοντας πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου».

Υπογραφή Μεταπτυχιακού Φοιτητή

Ονοματεπώνυμο
Βασίλειος Μοάτσος

Στη μέλλουσα σύζυγό μου, Δανάη, συνοδοιπόρο στο ταξίδι της ζωής...

ΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΩΝ ΕΠΙΔΟΤΗΣΕΩΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΟ ΑΠΟΤΥΠΩΜΑ ΤΟΥΣ ΣΤΟΝ ΠΡΩΤΟΓΕΝΗ ΤΟΜΕΑ

Σημαντικοί όροι: αγροτικός τομέας, Κοινή Αγροτική Πολιτική, επιδοτήσεις, βιωσιμότητα, Ήπειρος, ΟΠΕΚΕΠΕ

Περίληψη

Για την Ελλάδα, ο αγροτικός τομέας (ΑΤ) αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους πυλώνες της οικονομικής και κοινωνικής ζωής της χώρας. Η ιδιαίτερη γεωμορφολογία της χώρας, με τον έντονο ορεινό και νησιωτικό χαρακτήρα, σε συνδυασμό με την άρρηκτη σύνδεση των τοπικών κοινωνιών με τη γη και τα προϊόντα της, συνέβαλε στη διαμόρφωση ενός πρωτογενούς τομέα που είναι συνυφασμένος με την ελληνική παράδοση και την κοινωνική συνοχή. Παράλληλα, Η Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ) έχει επηρεάσει καθοριστικά την πορεία του μέσω των ενισχύσεων που παρέχει στους παραγωγούς. Η παρούσα εργασία εξετάζει το καθεστώς των αγροτικών επιδοτήσεων στην Ελλάδα και αξιολογεί το αποτύπωμά τους στον πρωτογενή τομέα, με στόχο να διερευνηθεί κατά πόσο έχουν συμβάλλει ουσιαστικά στην παραγωγική αναβάθμιση, στη βελτίωση του αγροτικού εισοδήματος και στη βιωσιμότητα του κλάδου. Η προβληματική αυτή βρίσκεται στον πυρήνα της παρούσας εργασίας.

Η δομή της εργασίας οργανώνεται ως εξής; στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται η ιστορική εξέλιξη της ΚΑΠ, οι βασικές μεταρρυθμίσεις της, οι πυλώνες και οι στόχοι της, καθώς και η σχέση της με την ελληνική πραγματικότητα. Στο τρίτο κεφάλαιο εξετάζεται η σχέση μεταξύ επιδοτήσεων και παραγωγής, τόσο σε εθνικό επίπεδο όσο και στην Περιφέρεια Ηπείρου, μέσα από την ανάλυση βασικών οικονομικών μεγεθών και παραγωγικών δεικτών. Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η μεθοδολογία της πρωτογενούς έρευνας, οι περιορισμοί της, καθώς και τα ποσοτικά και ποιοτικά ευρήματα που ανέκυψαν. Στο πέμπτο και τελευταίο κεφάλαιο συζητούνται τα αποτελέσματα της έρευνας στο σύνολό τους, συνδέονται με τα βασικά ερωτήματα της εργασίας και αναδεικνύονται συμπεράσματα και κατευθύνσεις πολιτικής για το μέλλον του αγροτικού τομέα στην Ελλάδα.

THE REGIME OF AGRICULTURAL PRODUCTION SUBSIDIES IN GREECE AND THEIR IMPACT ON THE PRIMARY SECTOR

Keywords: agricultural sector, Common Agricultural Policy, subsidies, sustainability, Epirus,
OPEKEPE

Abstract

For Greece, the agricultural sector is one of the most important pillars of the economic and social life of the country. The country's distinctive geomorphology, characterized by its intense mountainous and insular landscape, combined with the deep-rooted connection of local communities to the land and its products, has shaped a primary sector that is closely intertwined with the Greek tradition, cultural identity, and social cohesion. At the same time, the Common Agricultural Policy (CAP) has decisively influenced its course through the aid it provides to producers. This paper examines the agricultural subsidies in Greece and assesses their footprint in the primary sector, with the aim of examining whether they have substantially contributed to the productive upgrading, the improvement of agricultural income and the sustainability of the sector. This is exactly what is at the core of this paper.

The structure of the thesis is organized as follows; the second chapter presents the historical development of CAP, its basic reforms, its pillars and objectives, as well as its correlation with the Greek reality. The third chapter examines the relationship between subsidies and production, both at the national level and in the Region of Epirus, through the analysis of key economic figures and productive indicators. The fourth chapter presents the methodology of primary research, its limitations, as well as the quantitative and qualitative findings that emerged. The fifth chapter discusses the results of the research as a whole, is linked to the basic questions set for the thesis and conclusions as well as policy guidelines for the future of the agricultural sector in Greece are highlighted.

Περιεχόμενα

Περίληψη	v
Abstract.....	vii
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Εισαγωγή	
1.1 Η σημασία του αγροτικού τομέα για την εθνική οικονομία	1
1.2 Σκοπός και στόχοι εργασίας	3
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Η Κοινή Αγροτική Πολιτική	
2.1 Εισαγωγή	5
2.2 Ιστορική αναδρομή	5
2.3 Κοινή Αγροτική Πολιτική και Ελλάδα	8
2.4 Η «γέννηση» της ΚΑΠ.....	10
2.5 Η πρώτη αναθεώρηση της ΚΑΠ	12
2.6 Μεταρρυθμίσεις 2003 - 2020.....	143
2.7 ΚΑΠ 2023 - 2027	177
2.8 Ανακεφαλαίωση	22
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Επιδοτήσεις και Παραγωγή	
3.1 Εισαγωγή	23
3.2 ΟΠΕΚΕΠΕ	24
3.3 Εθνικό επίπεδο.....	26
3.3.1 Παραγωγή γεωργικού κλάδου δραστηριότητας.....	27
3.3.2 Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία σε βασικές τιμές.....	28
3.3.3 Λοιπές επιδοτήσεις παραγωγής	28
3.3.4 Συνολική καλλιεργούμενη γεωργική γη	29
3.3.5 Παραγωγή γεωργικών προϊόντων - κρέατος - κτηνοτροφικών προϊόντων	30
3.4 Ήπειρος.....	33
3.4.1 Παραγωγή γεωργικού κλάδου δραστηριότητας.....	33
3.4.2 Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία σε βασικές τιμές.....	35

3.4.3 Λοιπές επιδοτήσεις παραγωγής	35
3.4.4 Συνολική καλλιεργούμενη γεωργική γη	36
3.4.5 Παραγωγή γεωργικών προϊόντων - κρέατος - κτηνοτροφικών προϊόντων	37
3.5 Ανακεφαλαίωση	40
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Έρευνα	
4.1 Εισαγωγή	43
4.2 Θεωρητική παρουσίαση προσεγγίσεων.....	43
4.3 Μεθοδολογία.....	45
4.4 Περιορισμοί της Έρευνας	46
4.5 Αποτελέσματα.....	48
4.5.1 Ποσοτική ανάλυση	48
4.5.2 Ποιοτική ανάλυση	52
4.6 Ανακεφαλαίωση	57
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Συζήτηση αποτελεσμάτων - Προτάσεις	
5.1 Συμπέρασμα.....	59
5.2 Προτάσεις για το μέλλον	61
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	63
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	73

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 2.1: Αριθμός Γεωργικών Εκμεταλλεύσεων Κατά Τάξεις Μεγέθους (1961-1981).....	6
Πίνακας 2.2: Κατανομή Καλλιεργήσιμων Εκτάσεων σε Στρέμματα Κατά Τάξεις Μεγέθους Γεωργικών Εκμεταλλεύσεων (1961-1981)	7
Πίνακας 2.3: Η ιστορική εξέλιξη της ΚΑΠ.....	Error! Bookmark not defined.

Κατάλογος Διαγραμμάτων

Γράφημα 2.1: Η πρώτη περίοδος υλοποίησης της ΚΑΠ, 1963 - 1970	111
Γράφημα 2.2: Δαπάνες και πολιτικές της ΚΑΠ. 1980 - 2020	166
Γράφημα 2.3: Οι στόχοι της ΚΑΠ	198
Γράφημα 3.1: Βασικά οικονομικά μεγέθη γεωργικού τομέα στην Ελλάδα, 2009 - 2023	29
Γράφημα 3.2: Καλλιεργούμενη γη στην Ελλάδα, 2009 - 2023	30
Γράφημα 3.3: Παραγωγή γεωργικών προϊόντων στην Ελλάδα, 2009 - 2023	31
Γράφημα 3.4: Σύνολο παραγωγής γεωργικών προϊόντων στην Ελλάδα, 2009 - 2023	31
Γράφημα 3.5: Παραγωγή κρέατος	32
Γράφημα 3.6: Παραγωγή κτηνοτροφικών προϊόντων στην Ελλάδα, 2009 - 2023	33
Γράφημα 3.7: Βασικά οικονομικά μεγέθη γεωργικού τομέα στην Ήπειρο, 2011 - 2023	36
Γράφημα 3.8: Καλλιεργούμενη γεωργική γη στην Ήπειρο, 2011 - 2023	37
Γράφημα 3.9: Παραγωγή γεωργικών προϊόντων στην Ήπειρο, 2011 - 2023	388
Γράφημα 3.10: Σύνολο παραγωγής γεωργικών προϊόντων στην Ήπειρο, 2011 - 2023	38
Γράφημα 3.11: Παραγωγή κτηνοτροφικών προϊόντων στην Ήπειρο, 2011 - 2023	39
Γράφημα 3.12: Παραγωγή κρέατος στην Ήπειρο, 2011 - 2023	40
Γράφημα 4.1: Ανώτατο επίπεδο εκπαίδευσης	488
Γράφημα 4.2: Χρόνια ασχολίας με γεωργία	49
Γράφημα 4.3: Αύξηση/μείωση συνολικού κόστους λειτουργίας τα τελευταία 5 έτη	5050
Γράφημα 4.4: Κατεύθυνση χρημάτων επιδοτήσεων	51
Γράφημα 4.5: Βαθμός εξάρτησης από επιδοτήσεις για κάλυψη βασικών λειτουργικών εξόδων εκμεταλλεύσεων	51
Γράφημα 4.6: Αύξηση/μείωση αξίας κύριων προϊόντων (ανά μονάδα) τα τελευταία 5 χρόνια	52
Γράφημα 4.7: Αύξηση/μείωση αξίας κύριων προϊόντων (ανά μονάδα) στα επόμενα 5 χρόνια	52
Γράφημα 4.8: Μεγαλύτερη πρόκληση	533
Γράφημα 4.9: Κύριο εμπόδιο στην υιοθέτηση νέων τεχνολογιών στις εκμεταλλεύσεις	544
Γράφημα 4.10: Κύρια πηγή παροχής εξειδικευμένων πληροφοριών	555
Γράφημα 4.11: Αγροτικός τομέας - Πόσο ψηλά τον τοποθετεί η Πολιτεία;	577

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1 Η σημασία του αγροτικού τομέα για την εθνική οικονομία

Ο αγροτικός τομέας στην Ελλάδα αποτελεί διαχρονικά έναν εκ των σημαντικότερων πυλώνων της οικονομικής και κοινωνικής ζωής της χώρας, αφού συμβάλλει ουσιαστικά και αποφασιστικά, όπως προκύπτει από την ανάλυση που ακολουθεί, στην παραγωγή, στα επίπεδα απασχόλησης, στην ανάπτυξη της ελληνικής Περιφέρειας, στη διατήρηση και ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής, των τοπικών χαρακτηριστικών και των παραδόσεων. Η σημασία του υπερβαίνει τη στενά οικονομική του διάσταση, καθώς συνδέεται άμεσα με την επισιτιστική ασφάλεια, τη διατήρηση της ζωής της υπαίθρου, όπως αυτή αποτυπώνεται σε αριθμητικούς όρους, την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και των πόρων του και ασφαλώς τη στήριξη κρίσιμων κλάδων της οικονομίας, όπως η μεταποίηση, η διακίνηση και το εμπόριο τροφίμων και αγαθών που παράγει η ελληνική γη (Μακαντάσης & Βαλέντης, 2026). Σύμφωνα με την πιο πρόσφατη έκθεση της διαΝΕΟσις (2026), ο αγροτικός τομέας εξακολουθεί να έχει εξέχουσα σημασία για την ελληνική οικονομία, καθώς ανέρχεται σε σχεδόν 4% της Ακαθάριστη Προστιθέμενης αξίας¹ για το 2024, ενώ σύμφωνα με τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, το 2024 απασχολήθηκαν στον αγροτικό τομέα σχεδόν 450.000 άτομα, αριθμός που αντιστοιχεί στο 10,5% της συνολικής απασχόλησης. Το αντίστοιχο ποσοστό στην Ευρωπαϊκή Ένωση ανέρχεται μόλις στο 3%, κατατάσσοντας την Ελλάδα στις υψηλότερες θέσεις της λίστας και καταδεικνύοντας τη διαχρονική σημασία του αγροτικού τομέα για την Ελλάδα σε σύγκριση με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Την περίοδο 2021 - 2023 παρατηρήθηκε μια αυξητική τάση, η οποία ήταν ισχυρή όσον αφορά στον απόλυτο αριθμό εργαζομένων αλλά ηπιότερη ως προς τη συνολική οικονομία, αντισταθμίζοντας εν μέρει τις απώλειες που είχαν προκληθεί κατά τη διάρκεια της πρόσφατης οικονομικής κρίσης.

¹ «Αφαιρώντας, από τη συνολική αξία της παραγωγής, όλες τις ενδιάμεσες αναλώσεις προκύπτει η Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία, ένα μέγεθος που μετρά την αξία που δημιουργείται από την παραγωγική διαδικασία πριν από τη διανομή της στα διάφορα εισοδήματα» (διαΝΕΟσις 2026)

Ιστορικά, η ελληνική γεωργία αποτέλεσε βασικό μέσο οικονομικής επιβίωσης και κοινωνικής σταθερότητας μετά και τον 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο, όχι μόνο απορροφώντας σημαντικό ποσοστό ανθρώπινου δυναμικού αλλά συμβάλλοντας καθοριστικά στην ανασυγκρότηση της ελληνικής οικονομίας και στην ανάπτυξη της κοινωνίας στο σύνολό της. Το 1981, 1.083.000 άνθρωποι απασχολούνταν στον αγροτικό τομέα στην χώρα μας, με τον αντίστοιχο αριθμό να συρρικνώνεται σε 500.000 το 2012 (Ortiz-Miranda et al., 2013). Η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) το 1981 και η εφαρμογή της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής συνέβαλαν σε μεγάλο βαθμό στην αύξηση των αγροτικών εισοδημάτων και στην οικονομική ενίσχυση της υπαίθρου μέσω άμεσων ενισχύσεων και επενδυτικών προγραμμάτων. Σε περιόδους οικονομικής αστάθειας, οι επιδοτήσεις λειτούργησαν ως μέσο στήριξης των ωφελούμενων, προσφέροντας εισοδηματική σταθερότητα. Ωστόσο, οι μεταρρυθμίσεις της ΚΑΠ μετά το 2000, μετέτρεψαν τις επιδοτήσεις από εργαλείο ενίσχυσης της παραγωγής σε μηχανισμό εισοδηματικής στήριξης, αλλάζοντας σημαντικά τόσο τον χαρακτήρα όσο και τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζονται από τους αγρότες.

Παρά τα προβλήματα και τις νέες συνθήκες που προέκυψαν από περιόδους όπως η οικονομική κρίση και η πρόσφατη πανδημία, ο αγροτικός τομέας εξακολουθεί να κατέχει εξέχουσα θέση στην ελληνική οικονομία. Η συνολική αξία της αγροτικής παραγωγής για το 2024 ανήλθε σε 15,7 δισ. ευρώ. Μάλιστα, πρόκειται για ιστορικά υψηλό επίπεδο, έπειτα από σειρά διαδοχικών σημαντικών ετήσιων αυξήσεων που ξεκίνησαν το 2021 (2021: 4,1%, 2022: 22%, 2023: 7,8% και 2024: 3,9%).

Παράλληλα, ο αγροτικός τομέας έχει καίριο ρόλο για την εγχώρια αγορά. Η ΕΛΣΤΑΤ (2020) αναφέρει πως από το σύνολο της αξίας των προϊόντων, το 85% κατευθύνεται προς εγχώρια κατανάλωση, με το 1/3 να κατευθύνεται προς τα νοικοκυριά. Ακολουθούν η Βιομηχανία Τροφίμων, Ποτών και Ειδών Καπνού καθώς και η Διαμονή και Εστίαση, εισροές που επίσης κατευθύνονται και προς εγχώρια κατανάλωση. Το στοιχείο αυτό δείχνει πως η ελληνική γεωργία δεν είναι μόνο ένας αυτόνομος παραγωγικός κλάδος αλλά και βασικός τροφοδότης κρίσιμων τομέων της οικονομίας. Έχει καταλυτικό ρόλο όχι μόνο για την επάρκεια των αγαθών αλλά και για την αναπτυξιακή δυναμική πολλαπλών κλάδων.

Παρά τη διαχρονική συμβολή του, ο ελληνικός αγροτικός τομέας παρουσιάζει μια ενδιαφέρουσα αντίφαση: συνδυάζει θετικές επιδόσεις στους ονομαστικούς δείκτες με μια

ιστορική αδυναμία παραγωγικής μεγέθυνσης και δημιουργίας οικονομίας κλίμακας. Τα τελευταία χρόνια, η αξία της αγροτικής παραγωγής έχει αυξηθεί σε ιστορικά υψηλές τιμές, γεγονός που οφείλεται κυρίως στις κατακόρυφες αυξήσεις των τιμών, με την παραγωγή να καταγράφει πτωτική πορεία μετά το 2022 (διαΝΕΟσις 2026). Σύμφωνα με στοιχεία της έρευνας, η αξία της παραγωγής ανά απασχολούμενο διαμορφώθηκε για το 2024 στα 24.974 ευρώ, έναντι 62.606 για τον μέσο όρο της ΕΕ, δεδομένο που αναδεικνύει μια σημαντική υστέρηση σε όρους παραγωγικότητας. Αντιστοίχως, η ΑΠΑ ανά εργαζόμενο στον κλάδο υπολογίζεται σε 10.728 ευρώ, με τον μέσο όρο για τα κράτη μέλη της ΕΕ να είναι στα 23.310 ευρώ. Επαληθεύοντας τα παραπάνω, ο ελληνικός αγροτικός τομέας αδυνατεί να μεγεθύνει την πραγματική παραγόμενη προστιθέμενη αξία, διατηρώντας μια σταθερά πτωτική τάση από το 1995, με μέσο ετήσιο ρυθμό συρρίκνωσης περίπου 1%.

Όλα τα παραπάνω δείχνουν πως ο ελληνικός αγροτικός τομέας ήταν και παραμένει εξαιρετικά σημαντικός για την οικονομία αλλά και το σύνολο της ελληνικής κοινωνίας που άμεσα ή έμμεσα επηρεάζεται από αυτόν είτε διότι δραστηριοποιείται επαγγελματικά σε αυτόν είτε επειδή καταναλώνει τα αγαθά που παράγει.

1.2 Σκοπός και στόχοι εργασίας

Βασικός σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να διερευνήσει αν τα ευρωπαϊκά κονδύλια που διατίθενται για τις αγροτικές επιδοτήσεις που δίνονται μετά την ίδρυση του Οργανισμού Πληρωμών και Ελέγχου Κοινοτικών Ενισχύσεων Προσανατολισμού και Εγγυήσεων (ΟΠΕΚΕΠΕ) έχουν βοηθήσει στην ανάπτυξη του γεωργικού τομέα και του γεωργικού εισοδήματος ή αν απλώς λειτουργούν ως μηχανισμός διατήρησης του αγροτικού εισοδήματος, συμβάλλοντας παράλληλα στον περιορισμό της εγκατάλειψης της ελληνικής υπαίθρου.

Πιο συγκεκριμένα, τα ερευνητικά ερωτήματα στα οποία επιχειρείται να δοθούν απαντήσεις είναι τα ακόλουθα:

Α. Σε ποιον βαθμό βοήθησαν τον αγροτικό τομέα στην Ελλάδα τα ευρωπαϊκά κεφάλαια της ΚΑΠ;

Β. Ποιες είναι οι βασικές προκλήσεις, οι διαρθρωτικές αδυναμίες και τα προβλήματα που προκύπτουν από την εφαρμογή της ΚΑΠ στη χώρα;

Γ. Ποιες ήταν οι επιδράσεις των επιδοτήσεων στην παραγωγικότητα της γεωργικής δραστηριότητας μετά την ίδρυση του ΟΠΕΚΕΠΕ και κατά πόσο έχουν συμβάλλει στην ουσιαστική αναβάθμισή της μέσα από επενδύσεις, καινοτομία και τεχνολογικό εκσυγχρονισμό;

Δ. Με ποιους τρόπους θα μπορούσε να βελτιωθεί η αγροτική πολιτική στο μέλλον ώστε οι διαθέσιμοι πόροι να αξιοποιούνται πιο αποτελεσματικά και να επιτυγχάνεται η βιωσιμότητα του αγροτικού τομέα;

Συνολικά, η εργασία επιδιώκει να συμβάλλει στον διάλογο γύρω από την αγροτική πολιτική στην Ελλάδα και να προσφέρει μια ανάλυση των συνεπειών των αγροτικών επιδοτήσεων στο αγροτικό εισόδημα και στα αγροτικά προϊόντα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ΚΟΙΝΗ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

2.1 Εισαγωγή

Η Κοινή Αγροτική Πολιτική αποτελεί μία από τις σημαντικότερες και μακροβιότερες πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επηρεάζει σημαντικά τη λειτουργία, την εξέλιξη και τη βιωσιμότητα του αγροτικού τομέα για όλα τα κράτη μέλη. Από την ίδρυσή της έως σήμερα, η ΚΑΠ αποτελεί το βασικό πλαίσιο άσκησης αγροτικής παραγωγής και ανάπτυξης, της διαχείρισης των φυσικών πόρων, μέσα σε ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο οικονομικό περιβάλλον.

Η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα και η εφαρμογή της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής διαμόρφωσαν το πλαίσιο λειτουργίας που ισχύει έως σήμερα, με στόχο τη μεταβολή της δομής και του χαρακτήρα των εκμεταλλεύσεων, της παραγωγής, του γεωργικού εισοδήματος και της ανταγωνιστικότητας του κλάδου. Οι διαδοχικές μεταρρυθμίσεις της ΚΑΠ επέφεραν σημαντικές αλλαγές στους μηχανισμούς στήριξης, τις προτεραιότητες της αγροτικής πολιτικής σε ευρωπαϊκό επίπεδο και στη διαχείριση των διαθέσιμων οικονομικών πόρων από και προς τα κράτη μέλη.

Το παρόν κεφάλαιο εξετάζει την εξέλιξη του αγροτικού τομέα πριν και μετά την ένταξη της χώρας στην ΕΟΚ και τις θεμελιώδεις αρχές της ΚΑΠ, από την ίδρυση μέχρι και την εφαρμογή της την περίοδο 2023 - 2027. Παράλληλα, αναλύονται βασικοί στόχοι, πυλώνες, μεταβολές και επιπτώσεις υπό το πρίσμα των κοινωνικών, οικονομικών και περιβαλλοντικών διαστάσεων της.

2.2 Ιστορική αναδρομή

Πριν από την ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ), το 1981, η ελληνική γεωργία ήταν αρκετά διαφορετική σε σχέση με τα νέα δεδομένα που επήλθαν μετά από εκείνη την περίοδο και με την ΚΑΠ. Ειδικότερα, στη γεωργία υπήρχαν αρκετές ελλείψεις σε υποδομές, ενώ χαρακτηριζόταν από μικρά, οικογενειακά αγροκτήματα

περιορισμένων δυνατοτήτων λόγω της μη πρόσβασης σε τεχνογνωσία, εργαλεία και επενδυτικά μέσα. Σύμφωνα με γεωργική έκθεση του 1983, οι 883.000 από τις 958.700 γεωργικές εκμεταλλεύσεις ήταν μικρότερες των 100 στρεμμάτων, με τον μέσο όρο να είναι στα 41 στρέμματα, γεγονός που περιόριζε τη δυνατότητα αύξησης της παραγωγής, πόσο μάλλον την ανταγωνιστικότητα σε περιφερειακό και διεθνές επίπεδο (Konstantinidis, 2016).

Η ένταξη στην ΕΟΚ συνέβαλε σε σημαντικές βελτιώσεις μέσω ευρωπαϊκών επιδοτήσεων και μεταρρυθμίσεων οι οποίες στήριζαν το αγροτικό εισόδημα και βελτίωσαν σημαντικά την πρόσβαση των αγροτών σε νέες καλλιέργειες, νέα τεχνολογικά μέσα και αγορές. Παρά τις μεταρρυθμίσεις, πολλά από τα δομικά χαρακτηριστικά των εκμεταλλεύσεων παρέμειναν σε μεγάλο βαθμό αμετάβλητα, με το μέγεθος της πλειοψηφίας των εκμεταλλεύσεων να αποτελεί τροχοπέδη για την αύξηση της παραγωγής και την ανταγωνιστικότητα της ελληνικής γεωργίας.

Σύμφωνα με τον Petmeza (2006), από τη δεκαετία του 1970 έως και τις αρχές της δεκαετίας του 1980, η ελληνική γεωργία χαρακτηριζόταν από την κυριαρχία μικρών και μεσαίων οικογενειακών αγροτικών εκμεταλλεύσεων, αποτέλεσμα τόσο της ιστορικής εξέλιξης του συστήματος γαιοκτησίας όσο και της μεταπολεμικής αγροτικής πολιτικής. Αναφορικά με τις καλλιέργειες που κυριαρχούσαν, ξεχώριζαν τα σιτηρά, το βαμβάκι, ο καπνός και η ελιά καθώς και τα οπωροκηπευτικά σε πεδινές και αρδευόμενες περιοχές. Η περίοδος χαρακτηρίζεται αφενός από αύξηση της παραγωγικότητας λόγω της χρήσης νέων μηχανημάτων, λιπασμάτων και φυτοφαρμάκων και αφετέρου διατήρηση της εξάρτησης από εισαγωγές προϊόντων, καθώς οι διαρθρωτικές αδυναμίες της ελληνικής αγροτικής οικονομίας παρέμεναν.

Πίνακας 2.1: Αριθμός Γεωργικών Εκμεταλλεύσεων Κατά Τάξεις Μεγέθους (1961-1981)

Τάξεις Μεγέθους	1961	1971	1977	1981
1-10 στρ.	261.772	225.820	219.360	247.044
10-30 στρ.	425.990	384.320	338.570	207.828*
30-50 στρ.	232.441	209.640	181.710	333.420**
50-100 στρ.	172.746	164.340	150.850	149.848
100-200 στρ.	38.912	42.760	48.030	46.612
200-500 στρ.	6.863	8.840	12.670	12.376
500 & άνω στρ	655	880	1.540	1.748
Σύνολο	1.139.379	1.036.600	952.730	998.876

*Περιλαμβάνει και την τάξη μεγέθους 10-20 στρεμμάτων

**Περιλαμβάνει και την τάξη μεγέθους 20-50 στρεμμάτων.

Πηγή: Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδας, Εξελίξεις Βασικών Μεγεθών της Ελληνικής Αγροτικής Οικονομίας, εκδ. ΑΤΕ, Αθήνα

Πίνακας 2.2: Κατανομή Καλλιεργήσιμων Εκτάσεων σε Στρέμματα Κατά Τάξεις Μεγέθους Γεωργικών Εκμεταλλεύσεων (1961-1981)

Τάξεις Μεγέθους	1961	1971	1977	1981
1-10 στρ.	1.319.882	1.134.820	1.073.150	1.204.990
10-30 στρ.	7.782.675	7.025.860	6.075.630	2.894.170*
30-50 στρ.	8.800.720	7.924.740	6.797.550	10.524.110**
50-100 στρ.	11.432.086	10.926.000	9.951.090	10.040.480
100-200 στρ.	4.981.308	5.529.880	6.174.030	6.087.310
200-500 στρ.	1.852.918	2.432.580	3.388.070	3.400.950
500 & άνω στρ	563.167	889.060	1.089.090	2.766.660
Σύνολο	36.732.756	35.862.940	34.548.610	36.918.670

*Περιλαμβάνει και την τάξη μεγέθους 10-20 στρεμμάτων.

**Περιλαμβάνει και την τάξη μεγέθους 20-50 στρεμμάτων.

Πηγή: Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδας, Εξελίξεις Βασικών Μεγεθών της Ελληνικής Αγροτικής Οικονομίας, εκδ. ΑΤΕ, Αθήνα

Σύμφωνα με έκθεση του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ, 2001) όπου καταγράφονται οι μεταβολές στον αγροτικό τομέα Κρατών Μελών (ΚΜ), στην Ελλάδα, για την περίοδο 1980 έως και το τέλος της δεκαετίας του 1990, η γεωργική παραγωγή παρουσιάζει αύξηση κατά 9%, με το εισόδημα όμως να μειώνεται κατά 3,9%, δείχνοντας το παράδοξο της αυξητικής τάσης στην παραγωγή χωρίς την παράλληλη αύξηση του εισοδήματος.

Κατά την ίδια περίοδο και παρά την ένταξη στην ΕΟΚ και τα εργαλεία που δόθηκαν στους Έλληνες αγρότες, η συντριπτική πλειοψηφία των αγροτικών εκμεταλλεύσεων ήταν μικρομεσαίες, ενώ χαρακτηριστικά «επιβίωναν χάρη και στο υψηλό ποσοστό εξωγεωργικής απασχόλησης (40%), χωρίς, ωστόσο, να αντιμετωπίζονται τα προβλήματα του αντιοικονομικού μεγέθους και της διάρθρωσης αυτού του τύπου εκμεταλλεύσεων». (Λουλούδης & Μαραβέγιας, 1999). Η πολιτική που ακολουθήθηκε χαρακτηρίστηκε από την τάση παροχής επιδομάτων χωρίς επαρκή μέριμνα για την ενίσχυση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας και του εκσυγχρονισμού, της ελληνικής γεωργίας, έχοντας ως αποτέλεσμα

τη στασιμότητα της προστιθέμενης αξίας των προϊόντων και την αναστολή της ουσιαστικής αγροτικής ανάπτυξης.

Από τις αρχές του 2000 έως και σήμερα, ο ΑΤ εμφανίζει έναν πολυσύνθετο χαρακτήρα, καθώς καλείται να ισορροπήσει ανάμεσα στα πάγια και διαχρονικά του χαρακτηριστικά και τις νέες τάσεις που επιβάλλουν ο ψηφιακός μετασχηματισμός, η υιοθέτηση τεχνολογίας ακριβείας και η περιβαλλοντική κρίση μεταξύ άλλων. Ο τομέας παραμένει στρατηγικής σημασίας για την οικονομία και την αγροδιατροφική αλυσίδα καθότι συνδέεται με τους κλάδους της μεταποίησης και των εξαγωγών, ωστόσο η παραγωγικότητά του παραμένει σε χαμηλότερα, όπως προαναφέρθηκε, από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο επίπεδα. Αξίζει να σημειωθεί πως τα 19 δισ. ευρώ (για την περίοδο 2021-2027) έχουν ιδιαίτερη σημασία για την οικονομία της χώρας μας, καθώς σχεδόν το ½ της έκτασής της αποτελεί γεωργική γη και η οποία παράγει περίπου 70 είδη προϊόντων, ενώ οι αγρότες διαχειρίζονται όχι μόνο τις παραγωγές τους, αλλά και τα τοπικά οικοσυστήματα (Νικολαΐδης, 2023).

Ο ΑΤ παραμένει άρρηκτα συνδεδεμένος με τις διαδοχικές, όπως θα δούμε παρακάτω, μεταρρυθμίσεις της ΚΑΠ. Σύμφωνα με τη μελέτη της διαΝΕΟσις (2024), οι μικρές και κατακερματισμένες αγροτικές εκμεταλλεύσεις, η μεγάλη ηλικία των αγροτών και το χαμηλό επίπεδο τεχνικής εκπαίδευσής τους, οι χαμηλές επενδύσεις φυσικού κεφαλαίου και η υστέρηση σε υιοθέτηση νέων τεχνολογιών, το δυσμενές κόστος παραγωγής και οι περιβαλλοντικές εξελίξεις αποτελούν τα κύρια προβλήματα του ελληνικού ΑΤ, για τα οποία η ΚΑΠ δεν έχει δώσει αποτελεσματικές λύσεις.

2.3 Κοινή Αγροτική Πολιτική και Ελλάδα

Η ΚΑΠ αποτέλεσε μία από τις βασικές πολιτικές που εφαρμόστηκαν στην Ελλάδα με την ένταξή της στην ΕΟΚ. Δομείται και εφαρμόζεται ανά 7ετία και για κάθε νέα εκδοχή της πραγματοποιείται ενδελεχής αξιολόγηση ώστε τα αποτελέσματά της να αποτελέσουν τη βάση για την επόμενη πολιτική που θα εφαρμοστεί (Messely 2014).

Σύμφωνα με τους Platteau et al. (2008), από την πρώτη εφαρμογή της ΚΑΠ τη δεκαετία του 1960 δόθηκε έμφαση στην αντιμετώπιση διαρθρωτικών προβλημάτων στο χώρο της γεωργίας, δίνοντας ιδιαίτερη βαρύτητα στην εξέλιξη και την ενίσχυση της παραγωγικότητας,

μια προσπάθεια που στηρίχθηκε με παρεμβάσεις στην αγορά, εφαρμογή δασμών και επιδοτήσεις των εξαγωγών. Σύμφωνα με τον Messely (2014), ειδικά μετά το 1992 προχώρησε μία σειρά από μεταρρυθμίσεις, που είχαν ως αποτέλεσμα τη μετατόπιση του ενδιαφέροντος σε πτυχές της παραγωγής όπως η ανταγωνιστικότητα, η βιωσιμότητα και η αγροτική ανάπτυξη.

Σύμφωνα με τον Σέμο (2004), η ΚΑΠ αποτελείται από ένα σύνολο μηχανισμών και κανόνων που εφαρμόζονταν στην ΕΕ, για τη ρύθμιση του αγροτικού τομέα των χωρών, όσον αφορά θέματα παραγωγής, επεξεργασίας, εμπορίας και άλλων ζητημάτων που αφορούν τα προϊόντα αυτά, δίνοντας ιδιαίτερη προσοχή στην ανάπτυξη της υπαίθρου. Η πραγματικότητα είναι ότι η ΚΑΠ αντιπροσωπεύει ένα μεγάλο μέρος του προϋπολογισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Χαρακτηριστικά αναφέρει πως κατά τις αρχές της ιδρύσεώς της αντιπροσώπευε τα 2/3 του προϋπολογισμού της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, ωστόσο όμως σημειώθηκαν κάποιες αλλαγές και διαφοροποιήσεις σε σχέση και με άλλες πολιτικές που εφαρμόστηκαν στο πλαίσιο της και πλέον, το 25% του προϋπολογισμού της ΕΕ κατευθύνεται προς την αγροτική παραγωγή και την αστική ανάπτυξη και αποτελεί τη μακροβιότερη πολιτική της.

Οι πυλώνες της ΚΑΠ, όπως έχουν παγιωθεί από τη μεταρρύθμιση του 2013, διακρίνονται σε δύο: η άμεση στήριξη και τα μέτρα στην αγορά και η αγροτική ανάπτυξη. Αναφορικά με τον 1ο Πυλώνα, πρόκειται για υποχρεωτικά και μη «καθεστώτα χορήγησης ετήσιων ενισχύσεων προς τους παραγωγούς, κατά κύριο λόγο βάσει της επιλέξιμης έκτασης που διατηρούν». (διαΝΕΟσις, 2023). Στοιχεία του είναι αρχικά η «βασική ενίσχυση», η οποία έχει διαμορφωθεί στη βάση της στήριξης του εισοδήματος των παραγωγών δεδομένης της έκθεσής τους σε ένα μεγάλο εύρος κινδύνων όπως η αστάθεια των αγορών, ακραία καιρικά φαινόμενα και ασθένειες ζώων και φυτών. Είναι σημαντικό να αναφερθεί πως πρόκειται για στήριξη που δεν συνδέεται με την παραγωγή καθαυτή. Εδώ επίσης εντοπίζεται το «πρασίνισμα», στη λογική της επιβράβευσης των παραγωγών που καταφέρνουν να συμμορφωθούν με πρακτικές που ωφελούν το κλίμα και το φυσικό περιβάλλον και που υπερβαίνουν τις συμβατικές υποχρεώσεις της βασικής ενίσχυσης, η «συμπληρωματική ενίσχυση» που απευθύνεται σε γεωργούς ηλικίας κάτω των 40 ετών στη διάρκεια των 5 πρώτων ετών από την εγκατάστασή τους, η «αναδιανεμητική ενίσχυση» για τη στήριξη μικρών εκμεταλλεύσεων και η συνδεδεμένη με την παραγωγή στήριξη που κάθε ΚΜ επιλέγει να ενισχύσει. Τέλος, τα «Μέτρα αγοράς» υπό την ομπρέλα του Κανονισμού για την Κοινή

Οργάνωση Αγορών (ΚΟΑ)² προβλέπουν τη θέσπιση κανόνων για τη σταθερότητα των αγορών, την εξασφάλιση υψηλής ποιότητας, ασφάλειας και ανταγωνιστικών προϊόντων, ενώ ενθαρρύνουν τη συνεργασία μεταξύ των φορέων της εφοδιαστικής αλυσίδας³ μέσω Οργανώσεων Παραγωγών και Διεπαγγελματικών Οργανώσεων.

Ο Πυλώνας II έχει ως βασικό άξονα την αγροτική ανάπτυξη ως συμπλήρωμα του 1ου Πυλώνα μέσα από την αύξηση της κοινωνικής, περιβαλλοντικής και οικονομικής βιωσιμότητας των αγροτικών περιοχών. Αυτό επιτυγχάνεται μέσα από τρεις μακροπρόθεσμους στόχους: την ανταγωνιστικότητα δασοκομίας και γεωργίας, τη βιώσιμη διαχείριση φυσικών πόρων και την ισόρροπη εδαφική ανάπτυξη της οικονομίας της υπαίθρου, χωρίς να παραβλέπεται η δημιουργία και η διατήρηση θέσεων εργασίας. Για να επιτευχθούν αυτοί οι στόχοι τα ΚΜ διαμορφώνουν και υλοποιούν τα Εθνικά Προγράμματα Αγροτικής Ανάπτυξης (ΠΑΑ) τα οποία περιλαμβάνουν επενδύσεις και εκσυγχρονισμό εκμεταλλεύσεων και υποδομών, προώθηση περιβαλλοντικών πρακτικών, συμμετοχή σε συστήματα διασφάλισης ποιότητας, προώθηση κατάρτισης και εκπαίδευσης και στήριξη παραγωγών που δραστηριοποιούνται σε μειονεκτικές περιοχές μέσω προγραμμάτων LEADER⁴ (διαΝΕΟσις, 2023).

2.4 Η «γέννηση» της ΚΑΠ

Η πρώτη Κοινή Αγροτική Πολιτική (1962) υπεγράφη από τα έξι ιδρυτικά κράτη-μέλη (Βέλγιο, Δυτική Γερμανία, Γαλλία, Ιταλία, Ολλανδία και Λουξεμβούργο) και σχεδιάστηκε με σκοπό την παροχή οικονομικά προσιτών τροφίμων για τους πολίτες της ΕΕ κι ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης στους παραγωγούς. Η «Συνθήκη της Ρώμης» προέβλεπε την αύξηση της παραγωγής και τη σταθεροποίηση της εγχώριας αγοράς σε συνδυασμό με τα παραπάνω καθώς

² Βλέπε την αναφορά (2025) του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου εδώ: https://www.europarl.europa.eu/erpl-app-public/factsheets/pdf/el/FTU_3.2.6.pdf

³ «*Agricultural supply chains refer to the system encompassing all the activities, organisations, actors, technology, information, resources and services involved in producing agri-food products for consumer markets. They cover agricultural upstream and downstream sectors from the supply of agricultural inputs (such as seeds, fertilisers, feeds, medicines, or equipment) to production, post-harvest handling, processing, transportation, marketing, distribution, and retailing*» (OECD-FAO, 2016).

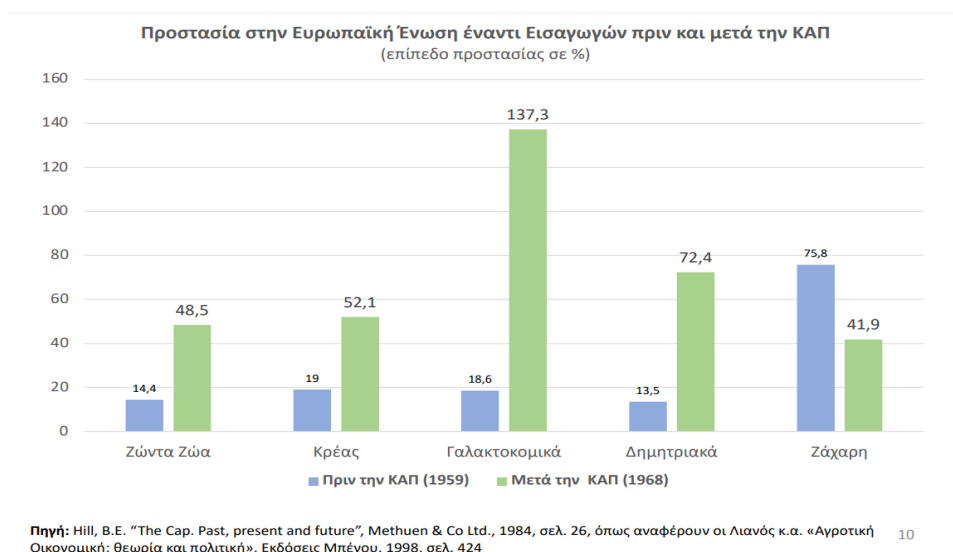
⁴ «*Το LEADER είναι μια μέθοδος τοπικής ανάπτυξης που εφαρμόζεται εδώ και 30 χρόνια, προβλέποντας τη συμμετοχή τοπικών παραγόντων στον σχεδιασμό και την υλοποίηση στρατηγικών, τη λήψη αποφάσεων και την κατανομή πόρων για την ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών τους*» (διαΝΕΟσις, 2023)

και τη διατήρηση και ανάπτυξη των αγροτικών τοπίων στο σύνολο της τότε ΕΕ. (European Council - Council of the EU - 2023). Η 1^η ΚΑΠ επικεντρώθηκε στην προστασία και προώθηση βασικών προϊόντων της ΕΕ όπως τα σιτηρά, το χοιρινό, τα πουλικά, ο οίνος, τα οπωροκηπευτικά (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2022). Παράλληλα, την περίοδο εκείνη επιβλήθηκε εισαγωγικό τέλος ή εξαγωγικές επιδοτήσεις στα πιο βασικά προϊόντα της ΕΕ, όπως ήταν η ζάχαρη, το βόειο κρέας, τα σιτηρά κ.λπ. Αυτό συνέβη καθώς από τη μία πλευρά τα κράτη μέλη αναγνώριζαν την ανάγκη για υιοθέτηση των κανόνων της ελεύθερης εσωτερικής αγοράς, ενώ από την άλλη επιθυμούσαν τον ανταγωνισμό των δικών τους προϊόντων έναντι εκείνων τρίτων χωρών.

Οι βασικοί στόχοι της πρώτης ΚΑΠ, όπως αναφέρονται στο άρθρο 39 της Συνθήκης της Ρώμης είναι:

- 1) Η αύξηση της παραγωγικότητας της γεωργίας με την προώθηση της τεχνικής προόδου και με τη διασφάλιση της ορθολογικής ανάπτυξης της γεωργικής παραγωγής και με τη βέλτιστη αξιοποίηση των συντελεστών παραγωγής, ιδίως της εργασίας,
- 2) η διασφάλιση ενός ικανοποιητικού επιπέδου διαβίωσης για τον αγροτικό πληθυσμό, ιδίως με την αύξηση των ατομικών εισοδημάτων,
- 3) η σταθεροποίηση των αγορών,
- 4) η εξασφάλιση της επάρκειας τροφίμων και
- 5) η εξασφάλιση της προσφοράς τροφίμων στους καταναλωτές σε λογικές τιμές.

Γράφημα 2.1: Η πρώτη περίοδος υλοποίησης της ΚΑΠ, 1963-1970

Πηγή: Hill, B.E. "The Cap. Past, present and future", Methuen & Co Ltd., 1984, σελ. 26, όπως αναφέρεται στους Λιανός κ.α. «Αγροτική Οικονομική: θεωρία και πολιτική», Εκδ. Μπένου, 1998, σελ. 424

2.5 Η πρώτη αναθεώρηση της ΚΑΠ

Η αναθεώρηση του 1992 ήρθε μετά από τρεις δεκαετίες από τη γέννηση της ΚΑΠ. Το διοικητικό κόστος αυξανόταν διαρκώς, οι μηχανισμοί επιδοτήσεων πέτυχαν την επισιτιστική επάρκεια αλλά ταυτόχρονα δημιουργήθηκαν μεγάλα αποθέματα προϊόντων λόγω της υπερπαραγωγής. Ως συνέπεια, οι πρώτες συζητήσεις ξεκίνησαν από τις αρχές της δεκαετίας του 1980.

Οι συζητήσεις σχετικά με την αναθεώρηση ξεκίνησαν με αφορμή την ίδρυση της τελωνειακής ένωσης το 1968, η οποία προέβλεπε κοινό δασμολόγιο απέναντι σε τρίτα κράτη και άρση των περιορισμών μεταξύ των κρατών μελών. Η θέσπισή της παράλληλα με την άνοδο των δαπανών για την πολιτική στήριξης των τιμών και όχι για διαρθρωτική πολιτική οδήγησε στο κείμενο με τίτλο «Γεωργία 1980. Μνημόνιο για την Αναδιάρθρωση της Γεωργίας της ΕΟΚ». Χαρακτηρίστηκε ιδιαίτερα αμφιλεγόμενο Σχέδιο και δεν εφαρμόστηκε πλήρως, με τις διατάξεις του να περιορίζονται στην προσφορά πρόσθετων δαπανών για τον εκσυγχρονισμό της ευρωπαϊκής γεωργίας (The Penguin Companion to European Union (2012)). Στο πλαίσιο αυτό είναι άξιο αναφοράς το «Σχέδιο Μάνσχολτ»⁵, πρόταση του 1968 του τότε Αντιπροέδρου και μετέπειτα Πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Sicco Mansholt (1908-1995) που υιοθετήθηκε σε περιορισμένη μορφή το 1972 από το Συμβούλιο Υπουργών Γεωργίας, που στόχευε στη συγκέντρωση και αναδιάρθρωση γεωργικών εκμεταλλεύσεων, στη μείωση 5 εκατ. εκταρίων (50 εκατ. στρέμματα) καλλιεργήσιμης γης στην Ευρώπη και στον σημαντικό περιορισμό του αριθμού των μικρών αγροτών, καθώς ο ίδιος προέβλεπε την υπερπαραγωγή ορισμένων προϊόντων (όπως αργότερα με το γάλα).

Γνωστή και ως μεταρρύθμιση MacSharry, αποτέλεσε σημείο αναφοράς για την εξέλιξη της ΚΑΠ μέχρι σήμερα, καθώς εισήγαγε μια νέα προσέγγιση για τη στήριξη των Ευρωπαίων αγροτών με στόχο τη μείωση του προϋπολογισμού της και τη μείωση της υπερπαραγωγής.

⁵ Βλέπε περισσότερα εδώ: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/eu-pioneers/sicco-mansholt_el

Μάλιστα, το φαινόμενο της παρατεταμένης συσσώρευσης πλεονασμάτων επιδεινώθηκε από την οικονομική στασιμότητα της δεκαετίας που προηγήθηκε (1970) με την αύξηση του πληθωρισμού και της ανεργίας. Η μεταρρύθμιση είχε ως συνέπεια τη σταδιακή μετάβαση από τις μη καθορισμένες τιμές και ύψος κονδυλίων σε αντισταθμιστικές εισοδηματικές ενισχύσεις βάσει των γεωργικών εκτάσεων και του αριθμού των ζώων. Η ΚΑΠ επίσης πλαισιώθηκε από μέτρα που έθεταν στο επίκεντρο την προστασία του περιβάλλοντος, τις αναδασώσεις και την πρόωρη συνταξιοδότηση από τον κλάδο (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2022). Συνεπώς, η ΚΑΠ του 1992 αποτελεί σημείο εκκίνησης για την προσπάθεια σύνδεσης της γεωργικής δραστηριότητας με το φυσικό περιβάλλον. Είναι χαρακτηριστικό πως το ανώτατο όριο του κοινοτικού προϋπολογισμού από 0,8% έφτασε το 1,24% του κοινοτικού ΑΕΠ, με τη δημοσιονομική εξέλιξή της να είναι ιδιαίτερα αυστηρή (Πολύζου, 2011).

Με τη νέα ρύθμιση, η Κοινότητα επιδίωξε να περιορίσει τα πλεονάσματα παράλληλα με τη διατήρηση του αγροτικού εισοδήματος, μέσα από την υιοθέτηση περιορισμών τόσο για το εσωτερικό όσο και το εξωτερικό εμπόριο. Θεωρείται η πρώτη, ωστόσο στο μεσοδιάστημα εφαρμόστηκαν διατάξεις συμπληρωματικού χαρακτήρα, όπως για παράδειγμα η καθιέρωση του συστήματος ποσοστώσεων στο γάλα⁶ το 1984 για τον περιορισμό της υπερπαραγωγής με στόχο την ορθότερη διαχείρισή του, με τους παραγωγούς να πληρώνουν εισφορά επί του πλεονάσματος (Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο, 2001). Σύμφωνα με έκθεση του Ευρωπαϊκού Ελεγκτικού Συνεδρίου του 2001, διαπιστώθηκε πως το καθεστώς των ποσοστώσεων είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση της παραγωγής γάλακτος με την πλεονάζουσα παραγωγή να περιορίζεται κατά μέσο όρο σε μόλις 1%.

Τα αποτελέσματα για τα πλεονάσματα και τις δαπάνες δεν ήταν τα βέλτιστα. Σε σημαντικό βαθμό αυτά επηρεάστηκαν από τη συνέχιση της παροχής ενισχύσεων ανά εκτάριο και κεφαλή ζώων, ενώ η απουσία ανώτατου ορίου για τις εισοδηματικές ενισχύσεις δεν μετρίασε στον επιδιωκόμενο βαθμό τα πλεονάσματα.

⁶ Γνωστό ως «milk quota»

2.6 Μεταρρυθμίσεις 2003 - 2020

Η επόμενη μεταρρύθμιση, εκείνη του 2003, σύμφωνα με τον Fischler (2004), ενίσχυσε την ανταγωνιστικότητα της γεωργίας της ΕΕ, ιδίως μέσα από τη σύγκλιση των εσωτερικών τιμών με τις τιμές των διεθνών αγορών. Μάλιστα, η αποσύνδεση των άμεσων ενισχύσεων από την παραγωγή έδωσε τη δυνατότητα στους γεωργούς να προσανατολιστούν σε δραστηριότητες με μεγαλύτερο συγκριτικό πλεονέκτημα, συμβάλλοντας παράλληλα στη βελτίωση της ποιότητας των παραγόμενων αγαθών και, κατ' επέκταση, της συνολικής ανταγωνιστικότητας του αγροτικού τομέα. Παράλληλα, η ίδια η ΚΑΠ κατέστη περισσότερο φιλική προς το περιβάλλον, μέσω της ενίσχυσης των πολιτικών αγροτικής ανάπτυξης και της αποσύνδεσης των ενισχύσεων από την εντατικοποίηση της παραγωγής. Συνολικά, διαφοροποιήθηκαν τα κίνητρα των παραγωγών, αποτέλεσμα του οποίου ήταν η πιο βιώσιμη διαχείριση των φυσικών πόρων και η θετική περιβαλλοντική συμβολή της γεωργίας.

Την ίδια στιγμή, ο Fischler (2004) υποστηρίζει πως η ΚΑΠ χαρακτηρίζεται από αυξημένη πολιτική αλλά και κοινωνική αποδοχή καθώς ανταποκρίνεται καλύτερα στις προσδοκίες και τις προτεραιότητες των πολιτών, ενώ ταυτόχρονα λαμβάνει υπόψη δημοσιονομικούς περιορισμούς, προωθώντας τη βέλτιστη χρήση των διαθέσιμων χρηματοδοτικών πόρων και εργαλείων. Τέλος, σε διεθνές επίπεδο, η ΚΑΠ του 1992 ενίσχυσε τη διαπραγματευτική ισχύ της ΕΕ, ιδιαίτερα στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων της Αναπτυξιακής Ατζέντας της Ντόχα⁷, μεταβάλλοντας σε μεγάλο βαθμό και ουσιαστικά τη φύση του διεθνούς διαλόγου για το εμπόριο γεωργικών προϊόντων στον πυρήνα του.

Το 2003 επίσης ήταν ένα έτος-σταθμός για την ΚΑΠ, καθώς προωθήθηκαν μία σειρά μέτρων στήριξης και ενίσχυσης για την παραγωγή, τις εξαγωγικές επιδοτήσεις και τους δασμούς, ενώ παράλληλα καλύπτονταν και άλλα οικονομικά και περιβαλλοντικά ζητήματα σε σχέση με την ύπαιθρο και γενικότερα με τις γεωργικές εργασίες. (Πυλώνας Ι). Αξίζει να αναφερθεί η ενοποίηση των περισσότερων ενισχύσεων σε μία Ενιαία Αποδεσμευμένη Ενίσχυση η οποία χορηγείται ετησίως, ανεξαρτήτως του ύψους παραγωγής και του είδους. Μοναδικές προϋποθέσεις ήταν ο σεβασμός των οδηγιών της Κοινότητας για τη δημόσια υγεία, την ευζωία φυτών και ζώων και η προστασία του περιβάλλοντος (Μπουρδάρης, 2004).

⁷ Βλέπε περισσότερα για την Αναπτυξιακή Ατζέντα της Ντόχα εδώ:
https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/doha1_e.htm

Η έκθεση του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (2011) περιλαμβάνει μια ανάλυση της μεταρρύθμισης του 2003, αξιολογώντας τις βασικές αλλαγές που τέθηκαν σε εφαρμογή και τις επιπτώσεις τους στην παραγωγή, την αγορά, τους γεωργούς και τη δομή των αγροτικών εισοδημάτων, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η εισαγωγή της αποσύνδεσης των άμεσων ενισχύσεων από την παραγωγή αποτέλεσε καίρια αλλαγή στον προσανατολισμό της γεωργίας στην Ευρώπη. Η μεταρρύθμιση συνέβαλε σημαντικά στη μείωση των στρεβλώσεων στην παραγωγή και στο εμπόριο, ενισχύοντας τον προσανατολισμό των γεωργών προς την αγορά, χωρίς να διακυβεύεται η σταθερότητα του αγροτικού εισοδήματος. Παράλληλα, παρατηρήθηκε περιορισμός της στήριξης που συνδέεται άμεσα με την παραγωγή, γεγονός που βελτίωσε τη δημοσιονομική αποδοτικότητα της ΚΑΠ. Συνολικά, η μεταρρύθμιση θεωρείται ένα σημαντικό βήμα προς μια περισσότερο ανταγωνιστική, βιώσιμη και δημοσιονομικά ελεγχόμενη ΚΑΠ.

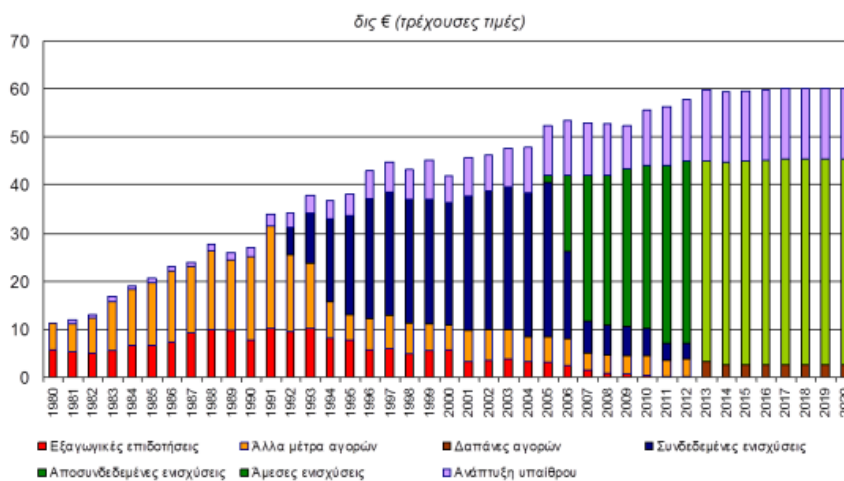
Το 2010 ξεκίνησε ο διάλογος για περαιτέρω αλλαγές, οπότε και προωθήθηκαν αρκετές μεταρρυθμίσεις. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, σε μια προσπάθεια διενέργειας ανοιχτής διαβούλευσης και πάντα σε επικοινωνία με την κοινωνία, άνοιξε τη δημόσια συζήτηση για την προώθηση μίας σειρά από θέματα με στόχο τη διευκόλυνση των γεωργών (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, COM (2010), 672/5) με ορίζοντα το 2020. Η συμμετοχή ξεπέρασε κάθε προσδοκία και κατέδειξε ότι πάνω από το 90% των Ευρωπαίων πολιτών θεωρούν ότι η γεωργία είναι σημαντική για το μέλλον των κοινωνιών, και πως η ΚΑΠ πρέπει να παραμείνει μια ισχυρή πολιτική, η οποία θα προασπίζει την παραγωγή ασφαλέστερων και ποιοτικότερων προϊόντων, θα προστατεύει το φυσικό περιβάλλον, και θα ενισχύει όσο το δυνατό περισσότερο την ανάπτυξη της οικονομίας (Πολύζου, 2011).

Η επόμενη μεγάλη μεταρρύθμιση της ΚΑΠ (γνωστή και ως «μεταρρύθμιση Ciolos» συνέβη τέσσερα χρόνια αργότερα, το 2014, με στόχο την περαιτέρω στήριξη των αγροτών και την προώθηση του τομέα στην Ευρώπη (Matthews, 2013) . Πιο συγκεκριμένα, ο συνολικός προϋπολογισμός της για το σύνολο της περιόδου 2014-2020 αντιπροσώπευε το 38% του συνολικού προϋπολογισμού της ΕΕ, με το ποσό να ξεπερνά τα 408 δισ. ευρώ. Η συμφωνία που τέθηκε σε εφαρμογή εισήγαγε οικολογικό προσανατολισμό των άμεσων ενισχύσεων, στόχευε στην ενίσχυση των αγροτών με τη μεγαλύτερη ανάγκη για μείωση των ανισοτήτων κι έβαλε ακόμα περισσότερο στο επίκεντρο περιβαλλοντικές πρακτικές με άμεσο κοινωνικό αντίκρισμα. Οι κανονισμοί που διέπαν τη συγκεκριμένη ΚΑΠ αφορούσαν στις Άμεσες Ενισχύσεις (Πυλώνας I - Καν. ΕΕ 1307/2013), στην Αγροτική Ανάπτυξη (Πυλώνας II - Καν ΕΕ

1305/2013), στην Ενιαία Κοινή Οργάνωση Αγοράς (Καν. ΕΕ 1308/2013) και στον Οριζόντιο Κανονισμό (Καν. ΕΕ 1306/2013). Βασική επιδίωξη ήταν ο περιορισμός των εκπομπών αερίου, η ενθάρρυνση της χρήσης ανανεώσιμων πηγών ενέργειας για την αγροτική παραγωγή, ενώ παράλληλα προωθήθηκε ο περιορισμός της χρήσης χημικών ουσιών και η βελτίωση της βιοποικιλότητας με σκοπό την ευφορία φυσικού περιβάλλοντος και των εδαφών. Αναγνωρίζοντας πως οι αγρότες παρέχουν υπηρεσίες που ωφελούν την κοινωνία στο σύνολό τους, η νέα ΚΑΠ αναγνωρίζει πως πρέπει να ανταμείβονται, κι έτσι προκύπτει και το «πρασίνισμα». Η νέα ΚΑΠ είναι πιο αποδοτική, στοχευμένη και συνεκτική από τις προκατόχους της καθώς οι Πυλώνες συμπληρώνονται πιο ολοκληρωμένα. Παράλληλα, δίνεται ευελιξία στα κράτη μέλη όσον αφορά στην κατανομή των πόρων που δικαιούνται, λαμβάνοντας υπόψη την περιβαλλοντική, γεωργική και κοινωνικοοικονομική ποικιλομορφία που συναντάται στην έκταση της ΕΕ (European Commission, 2013).

Αναλυτικότερα, για όλη την περίοδο, ο Πυλώνας Ι και ο Πυλώνας ΙΙ έλαβαν το 76,6% κα 21,4% του προϋπολογισμού αντίστοιχα, με τους πόρους να κατανέμονται ανάλογα με το μέγεθος του γεωργικού τους τομέα. Ενδεικτικά, στην Ελλάδα αναλογεί μόλις το 6% των γεωργικών δαπανών στο σύνολό τους και οι άμεσες ενισχύσεις ανά εκτάριο κατά έτος εφαρμογής της συμφωνίας κατά μέσο όρο για την περίοδο 2014 - 2020 διαμορφώθηκαν στα 359 € σε σχέση με τα 384 € της περιόδου 2007-2013, παρουσιάζοντας μείωση κατά 6,5% (Matthews, 2013).

Γράφημα 2.2: Δαπάνες και πολιτικές της ΚΑΠ. 1980 - 2020

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, «Η Κοινή Γεωργική Πολιτική (ΚΓΠ) προς το 2020. Οι νομοθετικές προτάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής», Γενική Διεύθυνση Γεωργίας και Αγροτικής Ανάπτυξης, 2010

Αξίζει να αναφρθεί η κριτική η οποία έχει λάβει η συγκεκριμένη αναθεώρηση. Κατά τον Mahé (2012), παρά τις σημαντικές καινοτομίες και αλλαγές, όπως η οργανική γεωργία και τη διαμόρφωση μηχανισμών διαχείρισης κινδύνων, η ΚΑΠ 2014 - 2020 έφερε περιορισμένα οφέλη και η συγκεκριμένη μεταρρύθμιση δεν μπορεί να χαρακτηριστεί μια «ριζική» αλλαγή της ΚΑΠ. Συγκεκριμένα, κάνει κριτική στις περιβαλλοντικές απαιτήσεις για το «πρασίνισμα», θεωρώντας τις χαμηλές, ενώ επισημαίνει πως τα οφέλη από την υιοθέτηση περιβαλλοντικών πρακτικών υπονομεύουν την κοινωνική διάσταση του μέτρου, με τα «εύκολα κέρδη» να επισκιάζουν τα θετικά αποτελέσματά τους. Παρά την περιγραφή της μεταρρύθμισης ως αναγκαίας και θετικής στο σύνολό της, αφήνει σημαντικά κενά τα οποία θα πρέπει να καλυφθούν σε επόμενη αλλαγή του Κανονισμού. Στο ίδιο πνεύμα έρχεται και η αναφορά του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Περιβάλλοντος (2022) να επιβεβαιώσει τα παραπάνω, καθώς υιοθετεί τις θέσεις του Ευρωπαϊκού Ελεγκτικού Συνεδρίου πως η ΚΑΠ 2014 - 2020 δεν κατάφερε να περιορίσει στον επιθυμητό βαθμό την απώλεια της βιοποικιλότητας, αύξησε την ανάγκη σε αρδεύσιμο νερό, απέτυχε στο να μειώσει τις εκπομπές αερίων θερμοκηπίου παρά τη δαπάνη περισσότερων από 100 δισ. ευρώ προς τον στόχο αυτόν, ενώ δεν κατάφερε να αμβλύνει την ανισοκατανομή των πόρων, με το 20% των δικαιούχων να λαμβάνει το 80% των άμεσων ενισχύσεων. Την ίδια στιγμή, η μεγαλύτερη καινοτομία που έφερε η ΚΑΠ αυτή, το «πρασίνισμα», είχε περιορισμένα αποτελέσματα, καθώς λειτούργησε ανταγωνιστικά απέναντι στη ιστορικά βασική επιδίωξη της ΚΑΠ που δεν είναι άλλη από τη διαμόρφωση ενός περισσότερο ανταγωνιστικού αγροτικού τομέα (Matthews et al, 2018).

2.7 ΚΑΠ 2023 - 2027

Η τελευταία σε εφαρμογή ΚΑΠ, μέχρι και τη συγγραφή της παρούσας εργασίας, αφορά στο διάστημα 2023 - 2027 κι εστιάζει όπως είναι φυσικό στην ενδυνάμωση των μέχρι τώρα στόχων και στην προσθήκη μιας σειράς κανόνων και διευκολύνσεων με γνώμονα την ανάπτυξη του Ευρωπαίου αγρότη. Η ΚΑΠ αυτή προβλέπει δικαιότερη κατανομή πόρων, υψηλότερες «πράσινες» φιλοδοξίες και μια προσέγγιση περισσότερο εστιασμένη στα πραγματικά

αποτελέσματα. Ο μηχανισμός βασικής εισοδηματικής στήριξης για τη βιωσιμότητα (BISS) έρχεται στη θέση του καθεστώτος βασικής ενίσχυσης (KBE), τα «οικολογικά σχήματα» (eco-schemes) εισάγονται στον Κανονισμό ως ανταμοιβή των αγροτών για την τήρηση περιβαλλοντικών προτύπων και της φροντίδας του περιβάλλοντος που καλλιεργούν, ενώ δίνεται ένα νέο «εργαλείο» στα ΚΜ τα οποία έχουν πλέον τη δυνατότητα να προσδιορίζουν μονομερώς τον τρόπο με τον οποίο οι πόροι της ΚΑΠ κατευθύνονται για την αντιμετώπιση κατά τόπους αναγκών και την επίτευξη των μακροπρόθεσμων εθνικών και κοινοτικών στόχων.

Ο νέος προϋπολογισμός της ΚΑΠ ανέρχεται σε περί τα 400 δισ. ευρώ, με το 72% να κατανέμεται στον Πυλώνα 1 και το 25% στον Πυλώνα 2. Η ΚΑΠ αυτή εστιάζει σε 10 θεμελιώδεις κοινωνικούς, οικονομικούς και περιβαλλοντικούς στόχους (βλέπε γράφημα 2.3). Σύμφωνα με έκθεση της Διανέοσις (2023), η νέα ΚΑΠ φέρνει μια σημαντική καινοτομία που δεν είχε παρουσιαστεί μέχρι σήμερα: ο νέος Κανονισμός θέτει τα πλαίσια και τις κύριες κατευθύνσεις, δίνοντας στα ίδια τα ΚΜ την ευελιξία να επιλέγουν πώς θα επιτύχουν τους στόχους. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αλλάζει για πάντα τη φιλοσοφία του Κανονισμού και θέτει νέες βάσεις για την υιοθέτηση και μελλοντικών Κανονισμών. Ο ρόλος της είναι πλέον διαφορετικός καθώς πλέον αφορά «στην έγκριση και την παρακολούθηση της ορθής εφαρμογής των εθνικών στρατηγικών σχεδίων αλλά και του συνόλου της πολιτικής σε επίπεδο ΕΕ», φέρνοντας μαζί του αυξημένη λογοδοσία των ΚΜ μέσα από ένα σύνολο συχνών και παράλληλα αυστηρών ελέγχων που μπορούν να οδηγήσουν ακόμα και σε μείωση ή ακόμα και προσωρινή μείωση των καταβολών άμεσων ενισχύσεων σε περιπτώσεις ΚΜ που αδυνατούν να δρουν στο πλαίσιο των στόχων που έχουν τεθεί, όπως για παράδειγμα απέναντι στη δέσμευση για διάθεση κατ' ελάχιστο 10% των κονδυλίων άμεσων ενισχύσεων για την κάλυψη των αναγκών μικρομεσαίων γεωργικών εκμεταλλεύσεων, απόφαση που αντανάκλα την επιθυμία για άμβλυνση των ανισοτήτων και την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής.

Γράφημα 2.3: Οι στόχοι της ΚΑΠ

Οι 9+1 στόχοι της ΚΑΠ

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2021) Βασικοί στόχοι πολιτικής της ΚΑΠ για την περίοδο 2023 - 27, διαθέσιμο [εδώ](#).

Μπορεί συνεπώς να υπογραμμιστεί, πως ενώ για πρώτη φορά αναγνωρίζεται τόσο έντονα η ανάγκη σεβασμού της ποικιλομορφίας της αγροτικής παραγωγής και η ιδιαίτερη σημασία που πρέπει να δίνεται στα κατά τόπους κοινωνικά, περιβαλλοντικά, οικονομικά και πολιτικά χαρακτηριστικά, αυτό δε συνεπάγεται την ανεξέλεγκτη διαχείριση των κοινοτικών πόρων και την απόκλιση από το ενιαίο όραμα της αειφόρας αγροτικής ανάπτυξης της Ευρώπης. Τη θέση μίας απόλυτα κεντρικής πολιτικής για την αγροτική παραγωγή παίρνει πλέον μια ριζοσπαστική προσέγγιση που δίνει μεγάλο έλεγχο στα ίδια τα ΚΜ, με τους παρεπόμενους ελέγχους και τη δημιουργία ενός νέου status quo λογοδοσίας τους προς την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να αποτελούν μια νέα πραγματικότητα.

Θα ήταν επίσης ανέφικτη μια νέα ΚΑΠ η οποία δε θα εμβάθυνε στην ενίσχυση της προστασίας περιβάλλοντος, κλίματος και στην ασφάλεια των τροφίμων. Οι φιλοδοξίες είναι ακόμα πιο υψηλές, καθώς το 40% του συνολικού προϋπολογισμού κατευθύνεται σε δράσεις αποκλειστικά και μόνο για το κλίμα αλλά και τα νέα πρότυπα Καλής Περιβαλλοντικής και Γεωργικής Κατάστασης. Παράλληλα, έμφαση δίνεται στην ενίσχυση της διάχυσης της πληροφορίας, της ψηφιοποίησης των διαδικασιών και της καινοτομίας, αναγνωρίζοντας τη

μεγάλη ανάγκη για τον εκσυγχρονισμό του κλάδου και την αποφόρτιση των αγροτών από δραστηριότητες που επιφέρουν κόστος και απαιτούν χρόνο.

Καθώς γίνεται αναφορά για τον τρέχοντα Κανονισμό, η κριτική που δέχεται η ΚΑΠ επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από αποτελέσματα τα οποία δεν είναι ολοκληρωμένα και τα οποία θα μπορέσουν να αξιολογηθούν καλύτερα σε μεταγενέστερη ανάλυση αλλά και στην επόμενη αναθεώρηση και εφαρμογή της ΚΑΠ. Ωστόσο, όπως διευκρινίζεται από τον Mennig (2024), παρότι η ΚΑΠ είναι ένα σύνθετο πλαίσιο πολιτικής που πράγματι αντικατοπτρίζει τις ανάγκες και τη δυναμική της ευρωπαϊκής γεωργίας, παρά τις διαδοχικές μεταρρυθμίσεις αδυνατεί να δώσει τα απαιτούμενα εργαλεία στους γεωργούς για την οικονομική τους στήριξη, ενώ οι οικολογικές προκλήσεις δεν αντιμετωπίζονται επαρκώς. Ο Mennig τονίζει τη μεγάλη ανάγκη διεπιστημονικής και ολιστικής προσέγγισης μελλοντικών μεταρρυθμίσεων με σαφή ιεράρχηση των στόχων, ενίσχυση της συνεργασίας των εμπλεκόμενων φορέων και τη βέλτιστη αξιοποίηση εμπειρικών δεδομένων κι επισημαίνει πως η επίτευξη της ισορροπίας μεταξύ οικονομικής βιωσιμότητας, κοινωνικής ευημερίας και περιβαλλοντικής προστασίας προϋποθέτει την περαιτέρω απλούστευση γραφειοκρατικών διαδικασιών, αξιοποίηση της καινοτομίας και στήριξη σε επιστημονικά δεδομένα. Οργανώσεις όπως το Pesticide Action Network (2024), αναφέρει πως η αποδυνάμωση ή και κατάργηση περιβαλλοντικών όρων, όπως έγινε το 2024, υπονομεύουν τις δεσμεύσεις της Συμφωνίας, ενώ η Greenpeace και το WWF EU εκφράζουν έντονες ανησυχίες πως το νέο πλαίσιο αδυνατεί να αντιμετωπίσει επαρκώς τις σύγχρονες προκλήσεις για απώλεια βιοποικιλότητας και προστασία εδάφους και υδάτινων πόρων, ενώ δεν γίνονται αρκετές κινήσεις προς την επίτευξη βιώσιμων αλυσίδων εφοδιασμών τροφίμων (The Guardian, 2025).

Πίνακας 2.3 Η ιστορική εξέλιξη της ΚΑΠ

Έτος	Εργασίες
1962	Γέννηση 1 ^{ης} ΚΑΠ - Κοινή πολιτική με στόχους την προσιτή τροφή για πολίτες της ΕΕ κι ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης για τους αγρότες
1972	Σχέδιο Μάνσχολτ - ριζοσπαστική αναφορά του Ολλανδού πολιτικού που στόχευε στη μείωση παραγωγής ορισμένων προϊόντων των προέβλεπε την υπερπαραγωγή στο άμεσο μέλλον
1992	Νέα ΚΑΠ - μεταστροφή από την υποστήριξη της αγοράς στη στήριξη των ίδιων των παραγωγών - Προώθηση περιβαλλοντικής συνείδησης
2003	Νέα ΚΑΠ - Έμφαση στην εισοδηματική υποστήριξη - δεν συνδέεται πλέον το ύψος της επιδότησης με την παραγωγή, ενώ οι αγρότες λαμβάνουν εισοδηματική ενίσχυση για την
2013 - 2014	Νέα ΚΑΠ - Τελική διαμόρφωση της ΚΑΠ 2014-2020. Μεταρρύθμιση που ενισχύει την ανταγωνιστικότητα, προωθεί τη βιωσιμότητα και την καινοτομία, στηρίζει τις υπάρχουσες και δημιουργεί νέες θέσεις απασχόλησης σε αγροτικές περιοχές και κινητροδοτεί τη δικαιότερη κατανομή πόρων προς μικρότερες εκμεταλλεύσεις και νέους γεωργούς.
2021 - 2023	Νέα ΚΑΠ - Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Συμβούλιο της ΕΕ κι Ευρωπαϊκή Επιτροπή έρχονται σε συμφωνία για περαιτέρω μεταρρυθμίσεις που δημιουργούν τις προϋποθέσεις για τη νέα ΚΑΠ εμβαθύνοντας σε υφιστάμενους κανόνες για περισσότερη πράσινη ανάπτυξη, παρουσιάζοντας τα Οικολογικά Προγράμματα (Eco-Schemes) και δίνοντας στα ΚΜ πιο ενεργό ρόλο στην κατανομή των πόρων ανάλογα με τις επιμέρους ανάγκες. Η μετάβαση σε πιο βιώσιμα αγροδιατροφικά συστήματα βρίσκεται στον πυρήνα της.

Πηγή: Ίδια επεξεργασία του ερευνητή βάσει βιβλιογραφίας

2.8 Ανακεφαλαίωση

Στο κεφάλαιο αυτό αναλύθηκε σε ένα γενικό επίπεδο η εξέλιξη της ΚΑΠ, από την ίδρυση μέχρι και σήμερα, μέσα από τις μεταρρυθμίσεις, τους βασικούς στόχους, επιδιώξεις και τους μηχανισμούς εφαρμογής της. Παράλληλα, έγινε μια εισαγωγή στις βασικές προκλήσεις που εξακολουθεί να αντιμετωπίζει ο αγροτικός τομέας, παρά τις διαδοχικές παρεμβάσεις και αλλαγές της ευρωπαϊκής αγροτικής πολιτικής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΕΠΙΔΟΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΓΩΓΗ

3.1 Εισαγωγή

Στο παρόν κεφάλαιο επιχειρείται η ποσοτική αποτίμηση της σχέσης μεταξύ των επιδοτήσεων και της παραγωγικής δυναμικής του αγροτικού τομέα. Η ανάλυση γίνεται σε δύο διακριτά επίπεδα: το εθνικό και το περιφερειακό, μέσα από την Περιφέρεια Ηπείρου, ώστε να αναδειχθούν τόσο μακροοικονομικές τάσεις όσο και τοπικές ιδιαιτερότητες.

Η διεθνής βιβλιογραφία υποδεικνύει πως η σχέση μεταξύ των αγροτικών επιδοτήσεων και της παραγωγής δεν είναι ούτε γραμμική αλλά ούτε και δεδομένα θετική, αλλά σε μεγάλο βαθμό εξαρτάται από τον τρόπο με τον οποίο σχεδιάζεται η κατανομή των ενισχύσεων, το πλαίσιο εφαρμογής τους αλλά και από τα πάγια χαρακτηριστικά των εκμεταλλεύσεων. Η μελέτη των Rizov, Pokrivcak και Ciaian (2013) εξετάζει την επίδραση της ΚΑΠ στην παραγωγικότητα των εκμεταλλεύσεων εντός της ΕΕ, αξιοποιώντας δεδομένα του Δικτύου Γεωργικής Λογιστικής (FADN), και δείχνει πως οι επιδοτήσεις δεν συνδέονται αυτόματα με τη βελτίωση της παραγωγικότητας, ενώ η επίδρασή τους παρουσιάζει διακυμάνσεις ανάλογα της μορφής της ενίσχυσης και του σταδίου μεταρρύθμισης της ΚΑΠ. Πιο συγκεκριμένα, η ανάλυσή τους υπογραμμίζει πως οι αποσυνδεδεμένες μορφές ενίσχυσης έχουν πιο ήπια και προβλέψιμα αποτελέσματα στην παραγωγική δραστηριότητα, ενώ επιδοτήσεις που συνδέονται με την παραγωγή μπορεί να δημιουργήσουν στρεβλά κίνητρα επιβαρύνοντας την παραγωγικότητα. Συνεπώς, το ύψος των επιδοτήσεων από μόνο του δεν αρκεί για να φέρει θετικό αναπτυξιακό αποτέλεσμα αλλά πρόκειται για ένα πολυπαραγοντικό ζήτημα.

Για την αλληλεξάρτηση μεταξύ εθνικού και περιφερειακού επιπέδου, η ανάλυση των Jambor και Szerletics (2022) προσφέρει χρήσιμα δεδομένα, καθώς εξετάζει τις περιφερειακές επιπτώσεις των άμεσων ενισχύσεων στην αποδοτικότητα και την παραγωγικότητα στην ΕΕ για την περίοδο 2008 - 2018. Επισημαίνουν πως οι επιδράσεις των επιδοτήσεων δεν είναι ομοιόμορφες στο σύνολό της, καθώς μεταβάλλονται ανάλογα με τη δομή της γεωργίας, την ένταση χρήσης των παραγωγικών συντελεστών, τη διαθεσιμότητα της καλλιεργήσιμης γης, το μέγεθος των εκμεταλλεύσεων και το επίπεδο οργάνωσης της παραγωγής. Μάλιστα, τα στοιχεία

αυτά έχουν ιδιαίτερη σημασία κατά την εξέταση της περίπτωσης της χώρας μας, καθώς ο ΑΤ χαρακτηρίζεται από ένα σύνολο διαφοροποιήσεων και διαρθρωτικών περιορισμών. Ο Κουφος (2015) επισημαίνει πως ειδικά για την περίπτωση της Ελλάδας, η επίδραση της ΚΑΠ πρέπει απαραίτητα να συνδέεται και να εξετάζεται υπό το πρίσμα χαρακτηριστικών όπως η μέση ηλικία, το εκπαιδευτικό επίπεδο, ο μικρός κλήρος, οι ελάχιστες οικονομίες κλίμακας, οι χαμηλού ύψους επενδύσεις καθώς και οι δυσκολίες προσαρμογής σε ένα διαρκώς εξελισσόμενο και τεχνολογικά αναβαθμισμένο αγροτικό περιβάλλον. Συνολικά, η βιβλιογραφία δείχνει μια αρκετά αυστηρή εικόνα; σε περιπτώσεις όπως η Ελλάδα, οι επιδοτήσεις είναι πιο πιθανό να συμβάλλουν στη διατήρηση της αγροτικής δραστηριότητας και στη στήριξη του εισοδήματος που προέρχεται από αυτήν, παρά σε έναν παραγωγικό μετασχηματισμό. Υπό αυτή τη συνθήκη, η εξέταση εθνικού και περιφερειακού επιπέδου αποκτάει ξεχωριστή αξία ώστε να διερευνηθεί κατά πόσο η οικονομική στήριξη της ΚΑΠ συνδέεται με βελτίωση σε βασικούς δείκτες όπως η παραγωγή, η Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία, η καλλιεργούμενη γη και η εξέλιξη βασικών γεωργικών και κτηνοτροφικών προϊόντων ή αν αποτυπώνεται κυρίως ως μηχανισμός συγκράτησης της παραγωγικής δομής, όπως αυτή υφίσταται.

Αρχικά παρουσιάζεται συνοπτικά το θεσμικό πλαίσιο διαχείρισης και κατανομής κοινοτικών πόρων μέσα από τη λειτουργία του Οργανισμού Πληρωμών και Ελέγχου Κοινοτικών Ενισχύσεων Προσανατολισμού και Εγγυήσεων (ΟΠΕΚΕΠΕ), ο οποίος συνιστά τον κεντρικό χρηματοδοτικό πυλώνα και συνδετικό κρίκο μεταξύ ευρωπαϊκών ταμείων και Ελλήνων αγροτών. Στη συνέχεια, αξιοποιώντας στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛΣΤΑΤ) γίνεται προσπάθεια για την αποτύπωση της περιόδου 2009-2023 για το εθνικό επίπεδο και 2011-2023 για το περιφερειακό επίπεδο.

3.2 ΟΠΕΚΕΠΕ

Ο ΟΠΕΚΕΠΕ συστάθηκε με το ν. 2637 (ΦΕΚ 200/Α/1998) ως Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου δημοσίου συμφέροντος. Ξεκίνησε τη λειτουργία του τον Σεπτέμβριο του 2001 υπό την εποπτεία του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων (ΥΠΑΑΤ).

Ο ρόλος του αφορά στο να αποτελεί τον συνδετικό κρίκο ανάμεσα στα ευρωπαϊκά κονδύλια και στους δικαιούχους παραγωγούς. Αποτελεί τον μοναδικό διαπιστευμένο

οργανισμό πληρωμών και κοινοτικών ενισχύσεων την Ελλάδα. Ο οργανισμός διαχειρίζεται για τις ενισχύσεις των δύο κοινοτικών ταμείων για τη χρηματοδότηση των γεωργικών δαπανών του κοινοτικού προϋπολογισμού. Το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Εγγυήσεων (ΕΓΤΕ) και το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης (ΕΓΤΑΑ). Στο περιθώριο της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής 2007-2013, κλήθηκε να διαχειριστεί και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Αλιείας (ΕΤΑ). Δικαιούχοι των ενισχύσεων είναι κατά κύριο λόγο αγρότες (γεωργοί και κτηνοτρόφοι) καθώς και οι επενδυτές του αγροτικού τομέα, μεταποιητικές επιχειρήσεις κλπ. Είναι πιστοποιημένος κατά το πρότυπο ISO 27001:2013, το οποίο καθορίζει τις απαιτήσεις για τη λειτουργία ενός αξιόπιστου Συστήματος Διαχείρισης Ασφάλειας Πληροφοριών (ΟΠΕΚΕΠΕ, 2018)

Πριν τη σύσταση του Οργανισμού, τα κονδύλια μοιράζονταν απευθείας σε τοπικούς φορείς, όπως οι Περιφέρειες, οι Νομαρχίες, Δήμοι και μικρές Κοινότητες, με την Αγροτική Τράπεζα να διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην εκταμίευση και διαχείριση των ποσών προς τους παραγωγούς. Η δημιουργία ενός κεντρικού μηχανισμού που θα εξασφάλιζε την ορθότερη και κυρίως κεντρική διαχείριση των κοινοτικών πόρων θα είχε ως αποτέλεσμα τον δικαιότερο διαμοιρασμό τους και τη δυνατότητα περισσότερων και δικαιότερων ελέγχων, αποτρέποντας φαινόμενα κακοδιαχείρισης.

Ο Οργανισμός σε καμία περίπτωση δεν προσδιορίζει, επηρεάζει ή διαμορφώνει το περιεχόμενο των ευρωπαϊκών οδηγιών αλλά καθορίζει τις πρακτικές λεπτομέρειες που αφορούν στην υλοποίηση όσων προβλέπονται στα θεσμικά κείμενα. Υπολογίζεται πως καταβάλλονται περί τα 2,7 δισ. ευρώ ετησίως σε 700.000 δικαιούχους.

Ωστόσο, από την 1η Ιανουαρίου 2026 και υπό το βάρος των εξελίξεων που αφορούν σε αποκαλύψεις για κατάχρηση ευρωπαϊκών επιδοτήσεων μέσω του Οργανισμού από έρευνες της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας (EPPO), έχει περιέλθει σε νέο καθεστώς εποπτείας από την Ανεξάρτητη Αρχή Δημοσίων Εσόδων (ΑΑΔΕ), ο ρόλος της οποίας είναι να διαχειρίζεται τους κοινοτικούς πόρους με διαφάνεια, αξιοπιστία και αποτελεσματικότητα. Η δημιουργία της Γενικής Διεύθυνσης Ελέγχων, Ενισχύσεων και Πληρωμών περιλαμβάνει Κεντρικές αλλά και Περιφερειακές Υπηρεσίες του Οργανισμού, «με στόχο τη διαχείριση των κοινοτικών πόρων με διαφάνεια, αξιοπιστία και αποτελεσματικότητα, με γνώμονα τα συμφέροντα των Ελλήνων κι Ευρωπαίων αγροτών», όπως δήλωσε ο Διοικητής της ΑΑΔΕ, Γιώργος Πιτσιλής (ΑΑΔΕ, 2025).

3.3 Εθνικό επίπεδο

Η παρούσα ενότητα αφορά στην αποτύπωση και ερμηνεία βασικών οικονομικών, παραγωγικών και διαρθρωτικών στοιχείων του ελληνικού αγροτικού τομέα μέσα από την καταγραφή και ανάλυση συγκεκριμένων στοιχείων. Για τον σκοπό αυτό, αξιοποιούνται στοιχεία που αντλήθηκαν στο σύνολό τους από την ιστοσελίδα της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛΣΤΑΤ) και κατόπιν συζητήσεων περί της χρήσης ορισμένων δεδομένων με υπαλλήλους της υπηρεσίας. Η ανάλυση επικεντρώνεται σε επιλεγμένους δείκτες οι οποίοι κρίνονται ιδιαιτέρως αντιπροσωπευτικοί για τη βαθύτερη και ουσιαστική κατανόηση της πορείας της ελληνικής γεωργίας τα τελευταία 15 έτη (2009-2023), σε μια περίοδο που περιλαμβάνει έντονες οικονομικές, κοινωνικές, ακόμα και γεωπολιτικές μεταβολές, όπως η οικονομική κρίση, η μακρά περίοδος δημοσιονομικής προσαρμογής, η πανδημία COVID-19, το ξέσπασμα του Ρωσο-Ουκρανικού Πολέμου και οι πληθωριστικές πιέσεις στην αγορά ενέργειας και τροφίμων, μεταξύ άλλων.

Για λόγους ευκολίας στην ανάλυση και στην ανάγνωση των στοιχείων, τα αριθμητικά δεδομένα που παρουσιάζονται στην ανάλυση είναι στρογγυλοποιημένα στον πλησιέστερο ακέραιο, ώστε παράλληλα να μην επηρεάζεται αρνητικά η ουσία ή η αξιοπιστία των συμπερασμάτων. Επιλέχθηκε η χρονική περίοδος 2009-2023 καθώς κρίθηκε επαρκής για την αποτύπωση και αξιολόγηση των μεταβολών των δεικτών του πρωτογενούς τομέα. Παράλληλα, η επιλογή της περιόδου διαμορφώθηκε και στη διαθεσιμότητα των στοιχείων από τον επίσημο ιστότοπο της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής, χωρίς να παρατηρούνται ελλείψεις ή ασυνέχειες. Επιπροσθέτως, επιλέχθηκε η καταγραφή της ανάλυσης των δεδομένων ανά πενταετία εντός του συνολικού χρονικού διαστήματος (2009-2013-2018-2023), ώστε με τον τρόπο αυτόν να αναδειχθούν καθαρότερα οι μεσοπρόθεσμες τάσεις και να περιοριστεί σημαντικά η επίδραση βραχυχρόνιων διακυμάνσεων που ενδέχεται να αλλοιώσουν τα αποτελέσματα και με τον τρόπο αυτόν να ενισχυθεί η αξιοπιστία της ανάλυσης και των συμπερασμάτων.

Οι δείκτες που αναλύονται επιλέχθηκαν βάσει της δυνατότητας να αποτυπώσουν τη συνολική παραγωγική δύναμη του ελληνικού αγροτικού τομέα και την επίδραση των επιδοτήσεων και των πολιτικών στήριξης στην ποσοτική και ποιοτική πρόοδο του τομέα. Πιο συγκεκριμένα, παρατίθεται: η συνολική παραγωγή του γεωργικού κλάδου δραστηριότητας, η Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία, το εισόδημα εξαρτημένης εργασίας, οι λοιπές επιδοτήσεις

παραγωγής⁸, η συνολική καλλιεργούμενη γη (αροτραίες, κηπευτική γη, μόνιμες καλλιέργειες⁹ και Αγραναπαύσεις¹⁰) καθώς και συγκεκριμένα δεδομένα για την παραγωγή γεωργικών και κτηνοτροφικών προϊόντων αλλά και κρέατος.

3.3.1 Παραγωγή γεωργικού κλάδου δραστηριότητας

Σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, το σύνολο της παραγωγής του κλάδου παρουσίασε ανοδική πορεία για την περίοδο 2009-2023. Πιο συγκεκριμένα, η αξία της διαμορφώθηκε στα περίπου 10,4 δισ. ευρώ το 2009 και στα 10,6 δισ. ευρώ το 2013, σημειώνοντας οριακή αύξηση 1,7%. Η περιορισμένη μεταβολή αντανακλά τις σημαντικές πιέσεις που δέχτηκε ο πρωτογενής τομέας κατά τα πρώτα έτη της οικονομικής κρίσης.

Κατά την επόμενη πενταετία, η παραγωγή αυξήθηκε περαιτέρω στα 11,3 δισ., δηλαδή 7%, υποδηλώνοντας μια σταθεροποίηση και προσαρμογή του αγροτικού τομέα στα νέα οικονομικά δεδομένα, υποδηλώνοντας την ίδια στιγμή τη δυνατότητά του να λειτουργεί ως μηχανισμός ανθεκτικότητας σε περιόδους ευρύτερης οικονομικής αστάθειας. Η πλέον σημαντική μεταβολή εντοπίζεται στο διάστημα 2018-2023, όταν η συνολική αξία παραγωγής έφτασε τα 15,6 δισ. ευρώ, καταγράφοντας αύξηση 38,3%. Στο σημείο αυτό είναι εξαιρετικά σημαντική η εξής παρατήρηση: μέρος της αύξησης ενδέχεται να μη συνδέεται μόνο με την πραγματική αύξηση του όγκου παραγωγής, κάτι που επιβεβαιώνεται εν μέρει παρακάτω, αλλά και με την αύξηση των τιμών των αγροτικών προϊόντων λόγω της ενεργειακής κρίσης, της πανδημίας και του πολέμου στην Ουκρανία. Αυτή η διαπίστωση είναι εξαιρετικά ουσιώδης για το βασικό ερευνητικό ερώτημα καθώς αναδεικνύει πως η ονομαστική αύξηση της παραγωγικής αξίας δεν συνεπάγεται και την αντίστοιχη ποιοτική ή ποσοτική αναβάθμιση του τομέα.

⁸ Επιδότησεις, πλην εκείνων που αφορούν στα ίδια τα προϊόντα, που οι παραγωγοί λαμβάνουν ως αποτέλεσμα της ενασχόλησής τους με την παραγωγή. Αφορούν σε επιδοτήσεις μισθοδοσίας ή εργατικού δυναμικού, επιδοτήσεις για τη μείωση της ρύπανσης, επιχορηγήσεις για ελάφρυνση τόκων που χορηγούνται σε παραγωγικές μονάδες μόνιμων κατοίκων, επιστροφή του ΦΠΑ (ΕΣΑ 2010, 4.36-4.37)

⁹ Δεν συμπεριλαμβάνονται οι εκτάσεις φυτωρίων, λόγω μικρής συμμετοχής τους στο σύνολο των εκτάσεων (ΕΛΣΤΑΤ)

¹⁰ Εκτάσεις που διατηρούνται σε καλή γεωργική και περιβαλλοντική κατάσταση, παραμένουν σε αγρανάπαυση και είναι επιλέξιμες για καταβολή επιδοτήσεων (ΕΛΣΤΑΤ)

3.3.2 Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία σε βασικές τιμές

Αντίστοιχη είναι η εικόνα και για την ΑΠΑ του αγροτικού τομέα κατά την ίδια περίοδο. Τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ δείχνουν πως η ΑΠΑ ήταν στα 5,6 δισ. ευρώ το 2009, στα 5,2% το 2013 (-7,1%), εκ νέου στα 5,6 δισ. το 2018 (+7,3%) και στα 7,5 δισ. το 2023 (+33,6%). Τα δεδομένα δείχνουν τον βαθμό στον οποίο επηρεάστηκε ο αγροτικός τομέας κατά την έναρξη της οικονομικής κρίσης, τα αμέσως επόμενα έτη αλλά και ο γεγονός πως η άνοδος συνδέεται έντονα με τις αυξημένες τιμές προϊόντων και όχι απαραίτητα με μια αντίστοιχη βελτίωση της παραγωγικότητας.

Η σύγκριση της μεταβολής της ΑΠΑ και της πορείας της παραγωγής την ίδια χρονική περίοδο παρουσιάζει έντονο ενδιαφέρον, καθώς οι δύο μεταβλητές εμφανίζουν υψηλό βαθμό συσχέτισης, καθώς η προστιθέμενη αξία εξαρτάται άμεσα από την συνολική παραγωγή.

3.3.3 Λοιπές επιδοτήσεις παραγωγής

Ιδιαίτερης αναφοράς για τους σκοπούς της εργασίας είναι η εξέλιξη των λοιπών επιδοτήσεων παραγωγής. Αποτελούν εκ των σημαντικότερων μηχανισμών στήριξης του ελληνικού αγροτικού τομέα στο περιθώριο της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής. Ανήλθαν, σύμφωνα με στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, στα 2,9 δισ. το 2009 και μειώθηκαν κατά 10,5% το 2013 (2,6 δισ.). Η μείωση συνεχίστηκε και την επόμενη πενταετία, με τις επιδοτήσεις να διαμορφώνονται στα 2,2 δισ. (-12,9%), εξέλιξη που σχετίζεται με τις μεταρρυθμίσεις της ΚΑΠ και με τη σταδιακή αποσύνδεση των ενισχύσεων από την παραγωγή. Την τελευταία πενταετία, 2018-2023, οι επιδοτήσεις έφτασαν τα 2,7 δισ. ευρώ αποκαλύπτοντας πως το ύψος των ενισχύσεων δεν ακολούθησε την ίδια τάση συγκριτικά με τη συνολική παραγωγική αξία.

Το στοιχείο που αφορά σε αυτήν την κατηγορία είναι ιδιαίτερα χρήσιμο για την παρούσα έρευνα, καθώς φαίνεται να ενισχύει την άποψη πως οι επιδοτήσεις δεν λειτουργούν τόσο ως εργαλείο παραγωγικής αναδιάρθρωσης και συνολικής αναβάθμισης του κλάδου, αλλά υποστηρικτικά και με δευτερεύοντα ρόλο. Το συμπέρασμα αυτό συνδέεται και με τα ευρήματα του ερωτηματολογίου που διενεργήθηκε, όπου σημαντικό μέρος των συμμετεχόντων δήλωσε πως τα χρήματα των επιδοτήσεων κατευθύνονται κυρίως προς την κάλυψη λειτουργικών εξόδων και όχι για επενδύσεις, τεχνολογικό ή υλικό εκσυγχρονισμό.

Γράφημα 3.1: Βασικά οικονομικά μεγέθη γεωργικού τομέα στην Ελλάδα, 2009-2023

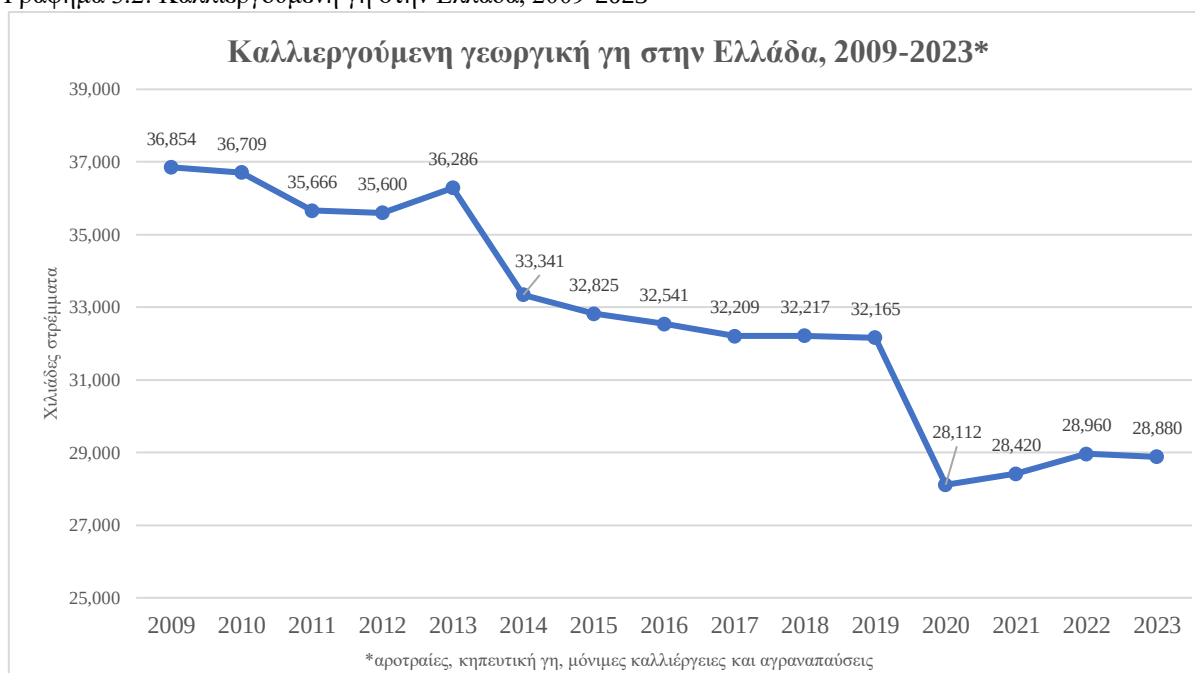

Πηγή: Ίδια επεξεργασία του ερευνητή βάσει στοιχείων της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛΣΤΑΤ)

3.3.4 Συνολική καλλιεργούμενη γεωργική γη

Η μεταβολή της έκτασης της καλλιεργούμενης γης παρουσιάζει επίσης ξεχωριστό ενδιαφέρον, καθώς αντανakλά τη διαχρονική πορεία και πάγια χαρακτηριστικά του ελληνικού αγροτικού τομέα. Από το 2009 και τα 36,9 εκατ. στρέμματα στα 36,3 εκατ. στρέμματα το 2013 (-1,5%) και από 32,2 εκατ. στρέμματα το 2018 στα 28,9 εκατ. στρέμματα το 2023, η τελική μείωση ξεπερνάει το 21,5%. Η παρατήρηση των συγκεκριμένων δεδομένων είναι εκ των σημαντικότερων στο σύνολο της εργασίας, καθώς δείχνει πως παρά την αύξηση της ΑΠΑ και της αξίας παραγωγής, η καλλιεργούμενη έκταση μειώνεται σταθερά. Η ελληνική γεωργία όχι μόνο δεν αναπτύσσεται αλλά συρρικνώνεται εξαιτίας παραγόντων όπως η εγκατάλειψη της υπαίθρου και των μικρών εκμεταλλεύσεων και η γήρανση του εργατικού δυναμικού του κλάδου. Πρόκειται για ένα ανησυχητικό δεδομένο που εγείρει προβληματισμούς ως προς τη βιωσιμότητα του ελληνικού αγροτικού τομέα και τις αποφάσεις που θα πρέπει να ληφθούν ώστε να ανατραπεί η πορεία του.

Γράφημα 3.2: Καλλιεργούμενη γη στην Ελλάδα, 2009-2023

Πηγή: Ίδια επεξεργασία του ερευνητή βάσει στοιχείων της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛΣΤΑΤ)

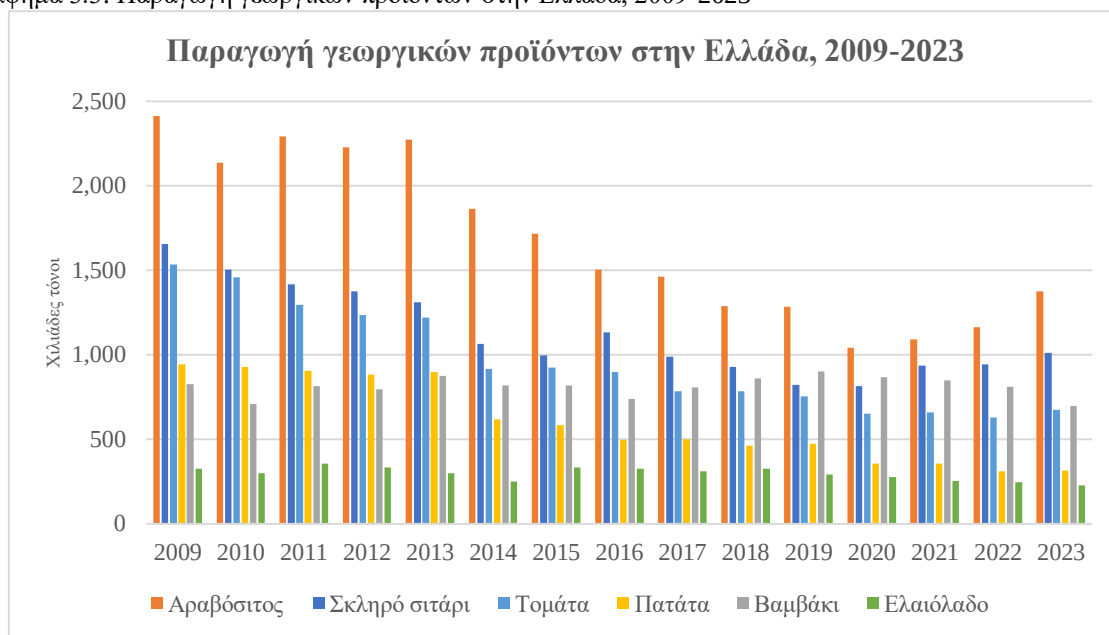
3.3.5 Παραγωγή γεωργικών προϊόντων - κρέατος - κτηνοτροφικών προϊόντων

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η εξέλιξη της παραγωγής βασικών γεωργικών προϊόντων στην Ελλάδα κατά την περίοδο αναφοράς, 2009-2023, καθώς αποτυπώνει τη διαχρονική δυναμική του πρωτογενούς τομέα, τα ιδιαίτερα γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά της ελληνικής υπαίθρου, τις δυνατότητες παραγωγής και τις προτιμήσεις των καταναλωτών μεταξύ άλλων. Για τους σκοπούς της παρούσας ανάλυσης αναφέρονται ποσά παραγωγής σε χιλιάδες τόνους και επιλέχθηκαν οι πιο χαρακτηριστικές και αντιπροσωπευτικές κατηγορίες προϊόντων για τα ελληνικά δεδομένα. Συγκεκριμένα, για τα γεωργικά προϊόντα εξετάστηκαν οι κατηγορίες: σκληρό σιτάρι, αραβόσιτος, βαμβάκι, πατάτα, τομάτα και ελαιόλαδο. Για την παραγωγή κρέατος συμπεριλήφθηκαν τα κρέατα βοοειδών, χοίρων-χοιριδίων, προβάτων, αιγών και πουλερικών (εκτός στρουθοκαμήλων), ενώ για τα κτηνοτροφικά προϊόντα εξετάστηκαν το γάλα και το μαλακό τυρί.

Το σύνολο της γεωργικής παραγωγής για τα παραπάνω γεωργικά προϊόντα το 2009 διαμορφώθηκε στους 7.703 τόνους, ενώ το 2013 παρουσίασε μείωση 10,7%, με 6.880 τόνους.

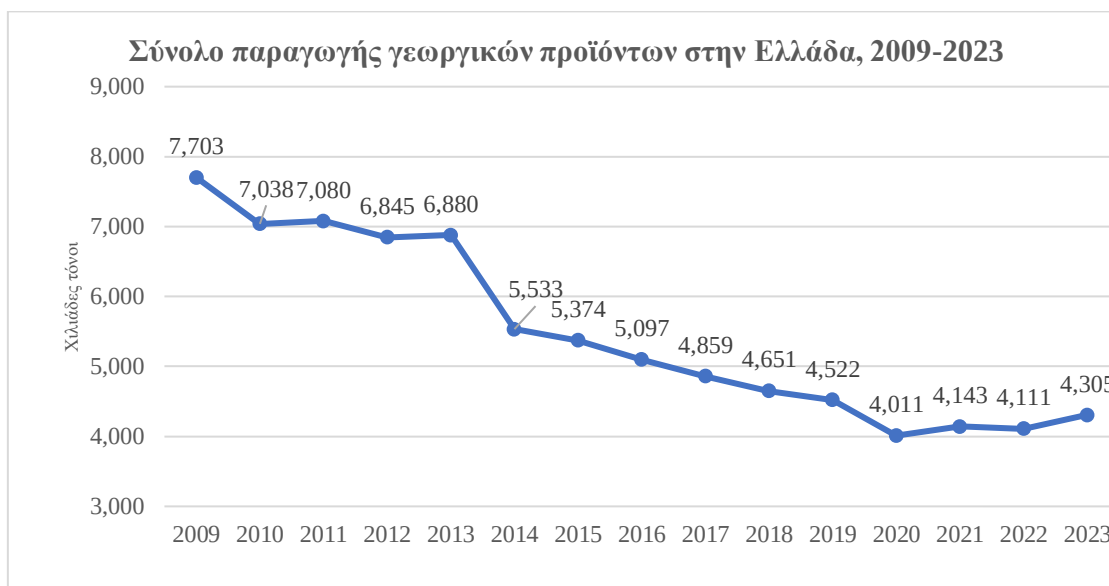
Η μείωση συνεχίστηκε περαιτέρω μέσα στην επόμενη πενταετία, με το 2018 να είναι στους 4.651 τόνους (-21,4%). Η πτωτική στάση συνεχίστηκε και για την περίοδο 2018-2023, με την παραγωγή να διαμορφώνεται τελικώς στους 4.305 τόνους. Αξιοσημείωτη είναι η συνολική πτώση του τελικού αριθμού, καθώς μεταξύ 2009 και 2023 διαμορφώθηκε στο -44,1%.

Γράφημα 3.3: Παραγωγή γεωργικών προϊόντων στην Ελλάδα, 2009-2023

Πηγή: Ίδια επεξεργασία του ερευνητή βάσει στοιχείων της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛΣΤΑΤ)

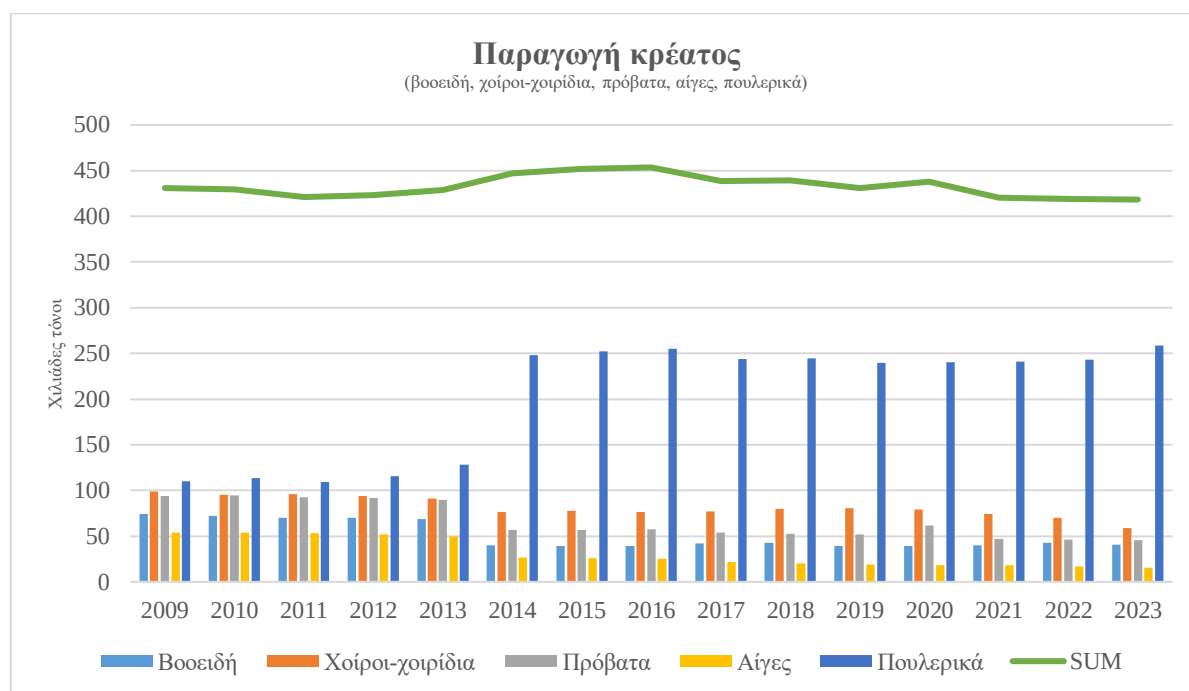
Γράφημα 3.4: Σύνολο παραγωγής γεωργικών προϊόντων στην Ελλάδα, 2009-2023

Πηγή: Ίδια επεξεργασία του ερευνητή βάσει στοιχείων της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛΣΤΑΤ)

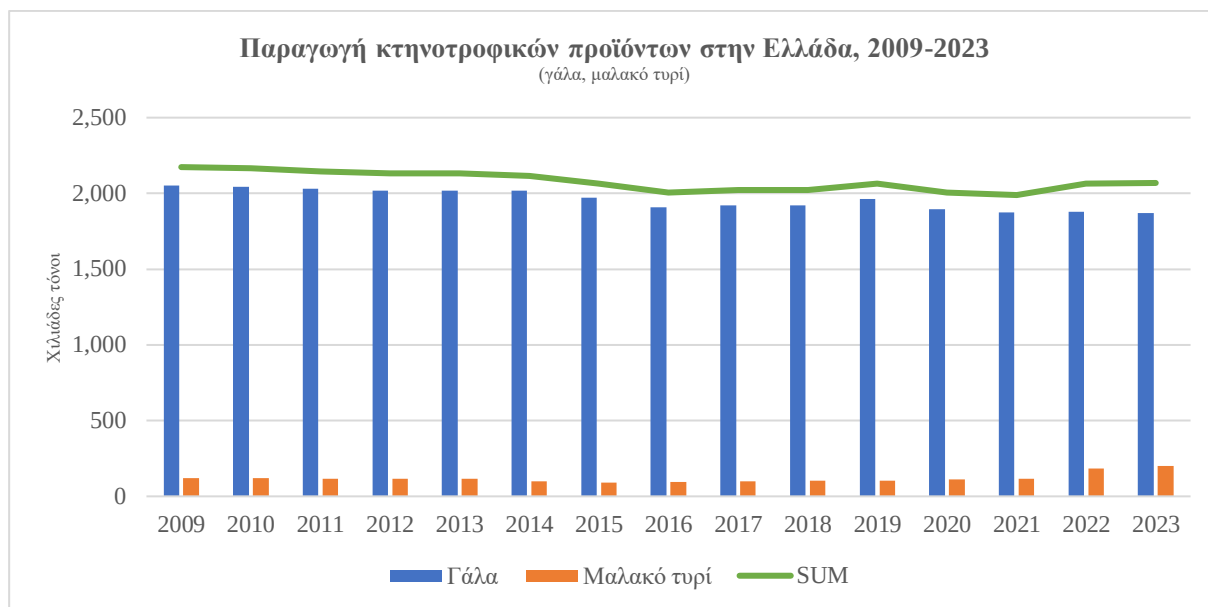
Αντίστοιχα ενδιαφέρονσα είναι και η εικόνα που ανακύπτει από την παραγωγή κρέατος και κτηνοτροφικών αγαθών. Η συνολική παραγωγή κρέατος έφτασε τους περίπου 431 χιλιάδες τόνους το 2009, παρουσιάζοντας ισχνή μείωση το 2013 (-0,5%), ενώ μικρή ήταν η αύξηση μέχρι το 2018 όπου διαμορφώθηκε στους 439 χιλιάδες τόνους (+2,5%). Τέλος, την περίοδο 2018-2023 υπήρξε εκ νέου μείωση στους 418 χιλιάδες τόνους. Για την παραγωγή γάλακτος και μαλακού τυριού, η εικόνα είναι παρόμοια. Το 2009 η παραγωγή ήταν στους 2.173 χιλιάδες τόνους και μειώθηκε το 2013 κατά σχεδόν 2% (2.132 χιλιάδες τόνοι). Για την περίοδο 2013-2018 η παραγωγή περιορίστηκε περαιτέρω στους 2.022 χιλιάδες τόνους (-5,3% σε σχέση με το 2013), ενώ την αμέσως επόμενη πενταετία καταγράφηκε μια μικρή ανάκαμψη της παραγωγής, η οποία στο τέλος της περιόδου διαμορφώθηκε στους 2.070 χιλιάδες τόνους (+2,3%). Η σχετική σταθερότητα και για τις δύο κατηγορίες οδηγεί στο συμπέρασμα πως η ελληνική κτηνοτροφία στο σύνολό της δεν αναβαθμίστηκε ποσοτικά κατά την εξεταζόμενη χρονική περίοδο, παρά το ύψος των ενισχύσεων μέσω της ΚΑΠ, ούτε επηρεάστηκε από την άνοδο της αξίας της παραγωγής.

Γράφημα 3.5: Παραγωγή κρέατος

Πηγή: Ίδια επεξεργασία του ερευνητή βάσει στοιχείων της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛΣΤΑΤ)

Γράφημα 3.6: Παραγωγή κτηνοτροφικών προϊόντων στην Ελλάδα, 2009-2023

Πηγή: Ίδια επεξεργασία του ερευνητή βάσει στοιχείων της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛΣΤΑΤ)

Τα παραπάνω είναι χρήσιμα για το βασικό ερευνητικό ερώτημα, καθώς φαίνεται να ενισχύει το γεγονός πως οι επιδοτήσεις λειτουργούν υποστηρικτικά. Τα δεδομένα από την παραγωγή τόσο της φυτικής όσο και της ζωικής παραγωγής, όταν εξετάζονται σε συνδυασμό με την αύξηση της συνολικής αξίας παραγωγής και της ΑΠΑ, υποδηλώνουν πως η ανάπτυξη του ελληνικού αγροτικού τομέα τα τελευταία 15 έτη είναι περισσότερο ονομαστική παρά ουσιαστική.

3.4 Ήπειρος

3.4.1 Παραγωγή γεωργικού κλάδου δραστηριότητας

Έπειτα από την ανάλυση ορισμένων βασικών διαρθρωτικών και παραγωγικών χαρακτηριστικών-συντελεστών του αγροτικού τομέα σε εθνικό επίπεδο, κρίνεται σκόπιμη η εμβάθυνση σε περιφερειακό επίπεδο. Για τους σκοπούς της εργασίας επιλέχθηκε η Περιφέρεια Ηπείρου, προκειμένου να αποτυπωθούν οι ιδιαιτερότητες και οι διαφοροποιήσεις που συναντώνται στον ελληνικό αγροτικό χώρο. Η μετάβαση από το γενικό επίπεδο της χώρας στο ειδικό της Ηπείρου επιδιώκει να συμβάλλει στη βαθύτερη κατανόηση των χαρακτηριστικών

της ελληνικής φυτικής και ζωικής παραγωγής και στην πιο πλήρη ερμηνεία του ερευνητικού ερωτήματος.

Στην Ήπειρο, ο αγροτικός τομέας είναι πολύ σημαντικός για την ανάπτυξη της περιοχής, αλλά και την ενίσχυση της οικονομίας της. Αποτελούμενη από τους νομούς Άρτας, Θεσπρωτίας, Άρτας και Πρέβεζας, χαρακτηρίζεται από έντονη γεωμορφολογική ποικιλομορφία, σημαντικό ποσοστό ορεινών και ημιορεινών περιοχών, μεγάλη παρουσία κτηνοτροφίας και σχετικά περιορισμένες εκτάσεις γεωργικής παραγωγής σε σύγκριση με άλλες περιοχές της χώρας (Παγκόσμιο Συμβούλιο Ηπειρωτών Εξωτερικού). Τα χαρακτηριστικά αυτά καθιστούν τη μελέτη της εξαιρετικά ενδιαφέρουσα, καθώς η διάρθρωση του πρωτογενούς της τομέα διαφέρει από το εθνικό πρότυπο, καθώς δίνει έμφαση στην αιγοπροβατοτροφία, στην παραγωγή γάλακτος και στις σχετικά μικρές εκμεταλλεύσεις οικογενειακού χαρακτήρα.

Για την παρούσα ενότητα και τις ανάγκες της εργασίας αξιοποιήθηκαν δεδομένα από την ΕΛΣΤΑΤ για την περίοδο 2011-2023, καθώς μόνο για τα συγκεκριμένα έτη υπήρχαν διαθέσιμα δεδομένα στη βάση της υπηρεσίας. Η ανάλυση εστιάζει σε επιλεγμένους δείκτες που θεωρούνται χαρακτηριστικοί για τα ποιοτικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά του αγροτικού τομέα της Ηπείρου, αντίστοιχα με τον ενότητα για το εθνικό επίπεδο.

Η ΕΛΣΤΑΤ σημειώνει πως για την Περιφέρεια Ηπείρου σημειώθηκε ανοδική πορεία για την περίοδο 2011-2023. Πιο συγκεκριμένα, η αξία παραγωγής διαμορφώθηκε στα 467,3 εκατ. ευρώ το 2011, αυξήθηκε στα 493,4 εκατ. ευρώ το 2016 (+5,6%) και ανήλθε στα 532 εκατ. ευρώ το 2021, ενώ σύμφωνα με τα τελευταία διαθέσιμα δεδομένα, το 2023 ξεπέρασε τα 650 εκατ. ευρώ, παρουσιάζοντας αύξηση της τάξης του 39,3% συγκριτικά με το 2011.

Η παραπάνω διαπίστωση δείχνει πως η Ήπειρος διατήρησε την οικονομική ανθεκτικότητα παρά τις ευρύτερες οικονομικές πιέσεις της ελληνικής οικονομίας. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί πως όπως διαπιστώθηκε και στην ανάλυση για το εθνικό επίπεδο, η αύξηση αυτή δεν φαίνεται να συνδέεται αποκλειστικά και μόνο με την πραγματική ποσοτική διεύρυνση της παραγωγής, αλλά και με την άνοδο των τιμών των αγροτικών και κτηνοτροφικών προϊόντων.

3.4.2 Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία σε βασικές τιμές

Σε συνέχεια των παραπάνω, η ΑΠΑ παρουσιάζει προβληματική εικόνα, καθώς το 2011 για την Ήπειρο ανήλθε στα 115,8 εκατ. ευρώ, μειώθηκε κατά 17,8% το 2016, ενώ η πτωτική τάση συνεχίστηκε και το 2021, όταν διαμορφώθηκε στα 75,6 εκατ. ευρώ. Τέλος, το 2023 έφτασε στα 50,6 εκατ. ευρώ, παρουσιάζοντας συνολική μείωση για την περίοδο αυτή της τάξης του 56,3%.

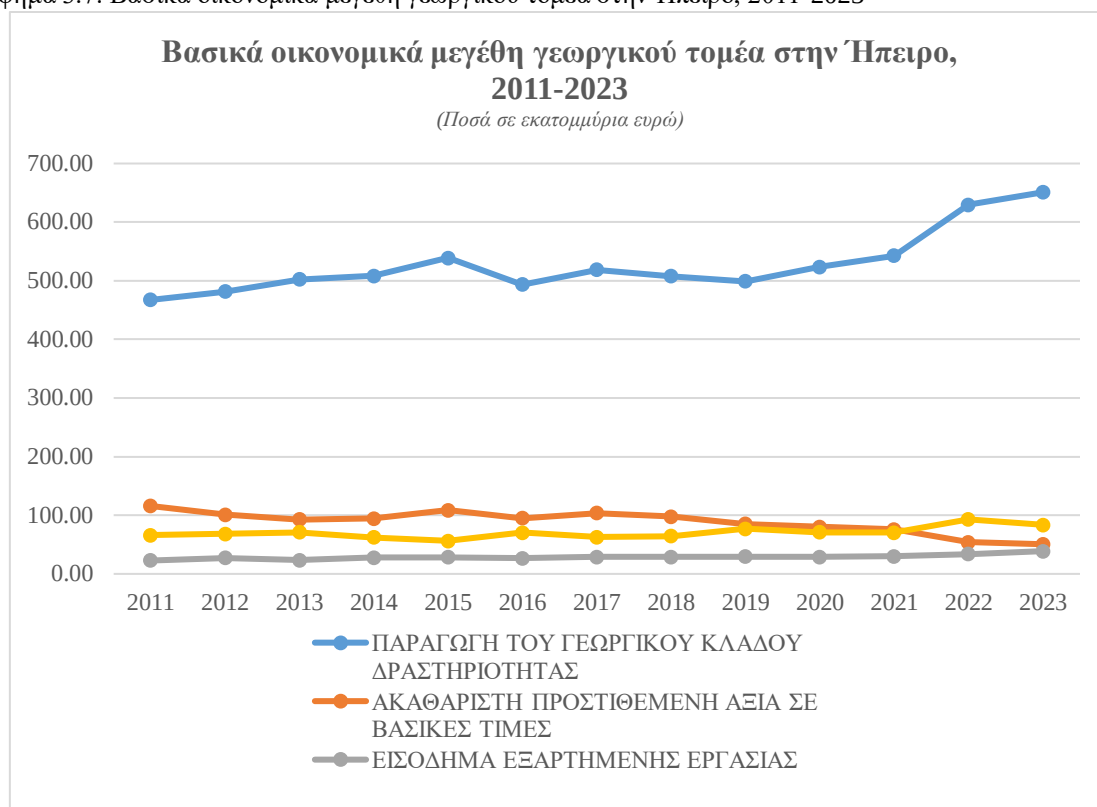
Συνεπώς, παρά την αύξηση της ονομαστικής αξίας της παραγωγής, η πραγματική οικονομική απόδοση και η επακόλουθη προστιθέμενη αξία του αγροτικού τομέα της Ηπείρου, η σημαντική υποχώρηση της ΑΠΑ οδηγεί στο συμπέρασμα πως το αυξανόμενο κόστος παραγωγής, όπως οι δαπάνες για ενέργεια, ζωοτροφές, και λιπάσματα, επηρεάζει σημαντικά τη βιωσιμότητα των εκμεταλλεύσεων και την παραγωγική τους δυνατότητα, όπως θα διαπιστωθεί παρακάτω.

3.4.3 Λοιπές επιδοτήσεις παραγωγής

Η συνολική μεταβολή των λοιπών επιδοτήσεων παραγωγής για το διάστημα μεταξύ 2011 και 2023 είναι σχετικά μικρή σε αναλογία με την αύξηση της αξίας της παραγωγής. Η ΕΛΣΤΑΤ σημειώνει πως το 2011 για την Περιφέρεια ανήλθαν σχεδόν στα 66 εκατ. ευρώ το 2011, αυξήθηκαν στα 70,6 εκατ. ευρώ το 2016 (+7,2%), ενώ το 2023 έφτασαν τα 83,3%, παρουσιάζοντας σημαντική αύξηση σε σχέση με την προηγούμενη ημερομηνία αναφοράς.

Η εξέλιξη αυτή καταδεικνύει τη σημασία μεν των ενισχύσεων για τη διατήρηση της παραγωγής στην περιοχή, ιδιαίτερα λαμβάνοντας υπόψη τα ιδιαίτερα γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά της. Την ίδια στιγμή, ενισχύει τη διαπίστωση πως λειτουργούν περισσότερο υποστηρικτικά ως προς το αγροτικό εισόδημα παρά ως αφετηρία ουσιαστικής αναβάθμισης του αγροτικού τομέα.

Γράφημα 3.7: Βασικά οικονομικά μεγέθη γεωργικού τομέα στην Ήπειρο, 2011-2023

Πηγή: Ίδια επεξεργασία του ερευνητή βάσει στοιχείων της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛΣΤΑΤ)

3.4.4 Συνολική καλλιεργούμενη γεωργική γη

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η μεταβολή της συνολικής καλλιεργούμενης γεωργικής γης, καθώς από τα 1,11 εκατ. στρέμματα το 2011, το 2023 συρρικνώθηκε στα 582,2 χιλιάδες στρέμματα, ενώ το μεσοδιάστημα ακολούθησε σταθερά καθοδική πορεία, όπως καταγράφεται και στο παρακάτω διάγραμμα.

Η σαφής συρρίκνωση της παραγωγικής βάσης της γεωργίας στην Ήπειρο δείχνει να συνδέεται με την εγκατάλειψη μη βιώσιμων εκμεταλλεύσεων, τη γήρανση του αγροτικού πληθυσμού, τον περιορισμό του διαθέσιμου εργατικού δυναμικού, τον κατακερματισμό των εκμεταλλεύσεων και τη χαμηλή ελκυστικότητα των επαγγελμάτων του κλάδου για τις νεότερες γενιές.

Γράφημα 3.8: Καλλιεργούμενη γεωργική γη στην Ήπειρο, 2011-2023

Πηγή: Ίδια επεξεργασία του ερευνητή βάσει στοιχείων της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛΣΤΑΤ)

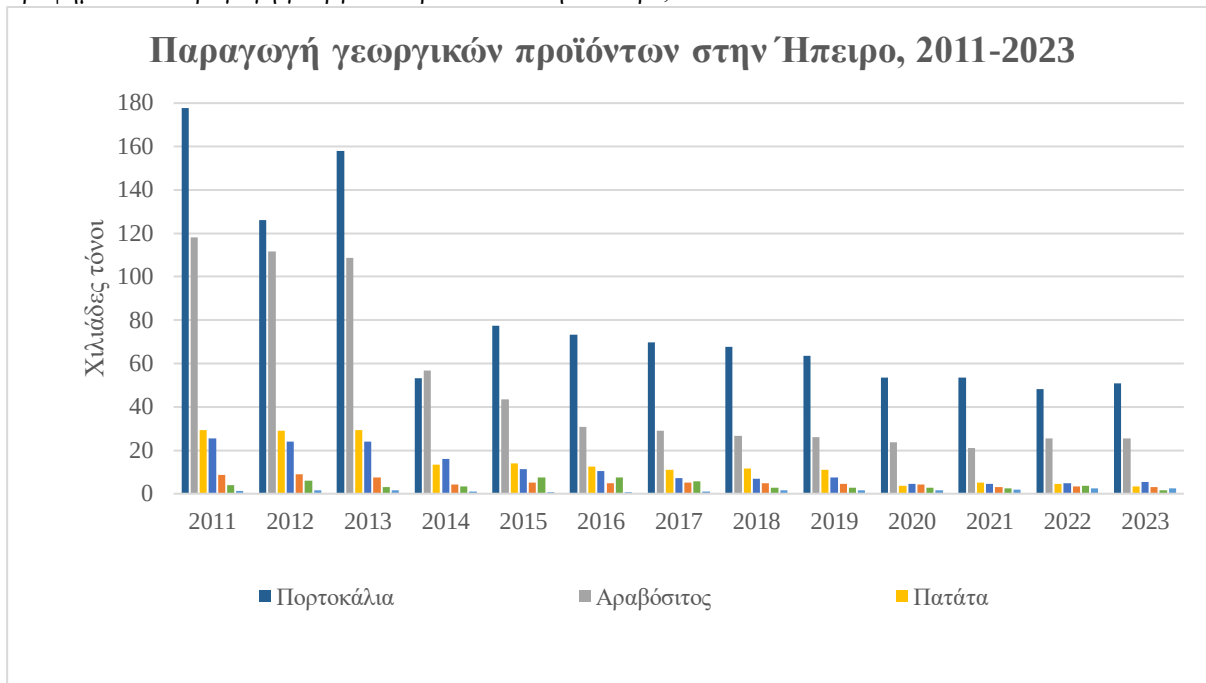
3.4.5 Παραγωγή γεωργικών προϊόντων - κρέατος - κτηνοτροφικών προϊόντων

Η ανάλυση της παραγωγής ορισμένων χαρακτηριστικών αγαθών της Ηπείρου αποτυπώνει με αρκετά ξεκάθαρο τρόπο τις μεταβολές του πρωτογενούς τομέα της περιοχής. Για τις ανάγκες του πονήματος εξετάστηκαν ορισμένες κατηγορίες προϊόντων που είναι πιο άμεσα συνδεδεμένες με τη φυσιογνωμία της, όπως σιτάρι, βρώμη, σίκαλη, αραβόσιτος, πατάτα, τομάτα, ελαιόλαδο και πορτοκάλια, καθώς και κρέας, γάλα και μαλακό τυρί.

Μια πρώτη διαπίστωση για το σύνολο των γεωργικών αγαθών είναι πως παρουσιάζουν πτωτική τάση. Ενδεικτικά, όπως φαίνεται και στο παρακάτω διάγραμμα, η παραγωγή αραβοσίτου περιορίστηκε από 118,3 χιλιάδες τόνους το 2011 σε 30,7 χιλιάδες το 2016, ενώ το 2023 διαμορφώθηκε μόλις στους 25,4%, παρουσιάζοντας συνολική μείωση που αγγίζει το 79% σε μόλις 13 έτη. Αντίστοιχα, η παραγωγή τομάτας από 25,47 χιλιάδες τόνους το 2011 έπεσε στους 10,33 χιλιάδες το 2016, ενώ μειώθηκε περαιτέρω το 2021 (4,47 χιλιάδες τόνοι), για να παρουσιάσει αύξηση μόλις τα δύο τελευταία έτη της περιόδου μελέτης. Ίδια εικόνα αναλογεί και στην παραγωγή πατάτας, η οποία από 29,4 χιλιάδες τόνους το 2011 μειώθηκε στους μόλις 3,2 χιλιάδες το 2023. Αντίθετα, καλλιέργειες όπως το σιτάρι εμφανίζουν μια σχετική σταθεροποίηση ή ακόμα και μικρή αλλά σταθερή αύξηση τα τελευταία έτη, στοιχείο που

πιθανόν συνδέεται με την προσαρμογή των παραγωγών σε νέες καλλιέργειες είτε λόγω κόστους, είτε λόγω της κλιματικής αλλαγής είτε λόγω των συνδεδεμένων ενισχύσεων που απορρέουν από την ΚΑΠ.

Γράφημα 3.9: Παραγωγή γεωργικών προϊόντων στην Ήπειρο, 2011-2023

Πηγή: Ίδια επεξεργασία του ερευνητή βάσει στοιχείων της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛΣΤΑΤ)

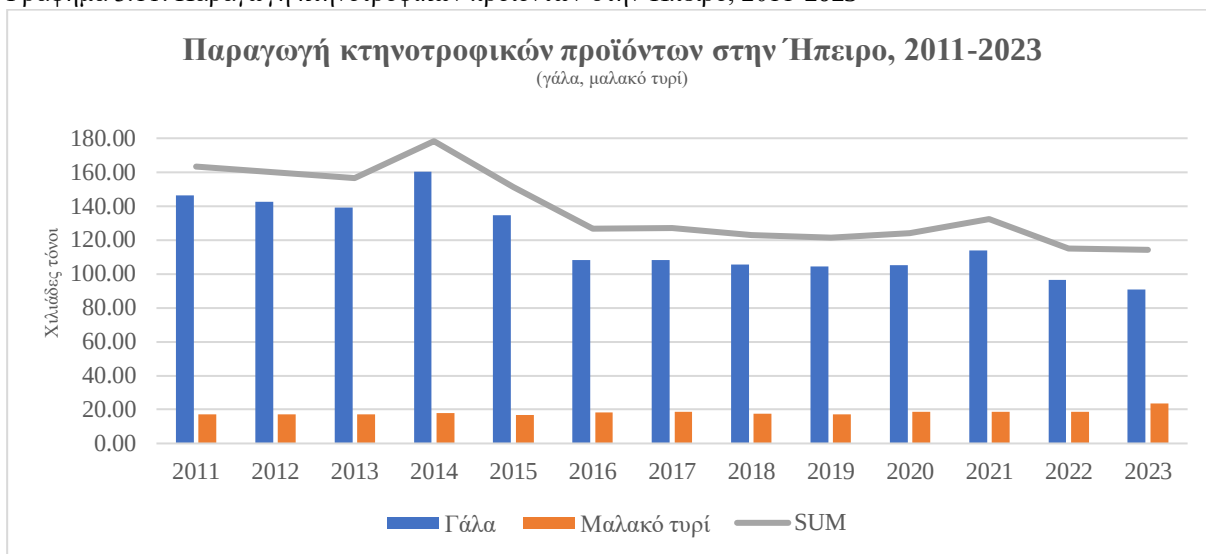
Γράφημα 3.10: Σύνολο παραγωγής γεωργικών προϊόντων στην Ήπειρο, 2011-2023

Πηγή: Ίδια επεξεργασία του ερευνητή βάσει στοιχείων της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛΣΤΑΤ)

Όσον αφορά στον κτηνοτροφικό τομέα, η εικόνα είναι συνολικά διαφορετική και ταυτόχρονα ενδιαφέρουσα, αντανakλώντας τον παραδοσιακά έντονο κτηνοτροφικό χαρακτήρα της Ηπείρου. Η παραγωγή μαλακού τυριού για παράδειγμα από 17,2 χιλιάδες τόνους το 2011, ανέβηκε το 2021 και το 2023 στους 18,81 και 23,44 χιλιάδες αντίστοιχα., ενώ η παραγωγή γάλακτος περιορίστηκε στους 90,75 χιλιάδες τόνους το 2023, όταν το 2011 είχε φτάσει το υψηλότερο νούμερο της περιόδου (146,28 χιλιάδες τόνοι).

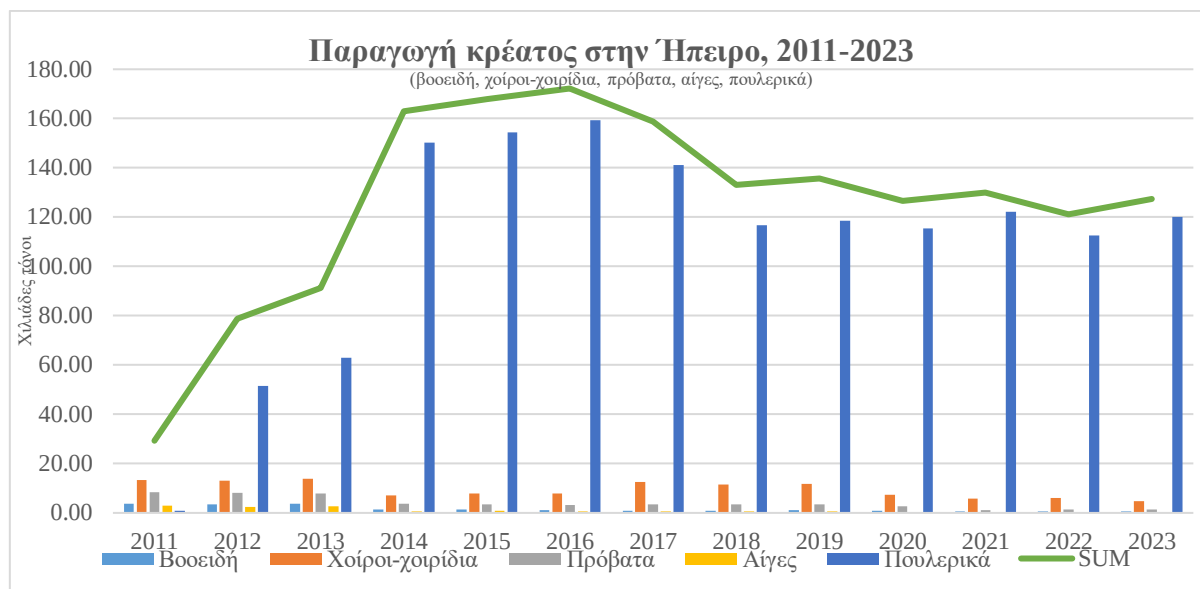
Γράφημα 3.11: Παραγωγή κτηνοτροφικών προϊόντων στην Ήπειρο, 2011-2023

Πηγή: Ίδια επεξεργασία του ερευνητή βάσει στοιχείων της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛΣΤΑΤ)

Η παραγωγή κρέατος για τις κατηγορίες μελέτης (βοοειδή, χοίροι και χοιρίδια, πρόβατα, αίγες, πουλερικά) ανήλθε στους 127,3 χιλιάδες τόνους το 2023, ενώ το αντίστοιχο νούμερο ήταν μόλις 29,29 χιλιάδες το 2011, γεγονός που οφείλεται σχεδόν απόλυτα στην κατακόρυφη αύξηση της παραγωγής κρέατος πουλερικών (πλην στρουθοκαμήλων), η οποία από την ισχνή παραγωγή 0,74 χιλιάδων τόνων έφτασε τους 127,3 χιλιάδες το 2023.

Γράφημα 3.12: Παραγωγή κρέατος στην Ήπειρο, 2011-2023

Πηγή: Ίδια επεξεργασία του ερευνητή βάσει στοιχείων της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛΣΤΑΤ)

Τα παραπάνω δεδομένα καταδεικνύουν τις διαχρονικές διαρθρωτικές αδυναμίες της οικονομίας της περιοχής και εγείρουν ανησυχίες για τη βιωσιμότητα του κλάδου. Παρά την οριακή αύξηση των επιδοτήσεων αλλά και της ονομαστικής αξίας της παραγωγής, η μείωση των καλλιεργήσιμων εκτάσεων, η πτώση της ΑΠΑ και η συρρίκνωση της παραγωγής ορισμένων προϊόντων, υποδηλώνουν τον εύθραυστο χαρακτήρα της ανάπτυξης του τομέα στην Ήπειρο και την άμεση ανάγκη για τη λήψη μέτρων που θα αλλάξουν αυτήν την πορεία. Άλλωστε, τα διαχρονικά προβλήματα, οι σύγχρονες δυσκολίες και οι αδυναμίες των θεσμικών παραγόντων αποτυπώνονται και στα ευρήματα της ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας που διεξήχθη στην Περιφέρεια.

3.5 Ανακεφαλαίωση

Συνοψίζοντας τα ευρήματα του 3^{ου} κεφαλαίου, η διαχρονική και συγκριτική ανάλυση των δεδομένων αναδεικνύει μια σύνθετη, εν πολλοίς αντιφατική και ανησυχητική εικόνα για τον ελληνικό πρωτογενή τομέα.

Από τη μία πλευρά επιβεβαιώνεται ο ρόλος του ΟΠΕΚΕΠΕ και των κοινοτικών ενισχύσεων στην εξασφάλιση της οικονομικής επιβίωσης των παραγωγών και στη

σταθεροποίηση το εισοδήματός τους σε περιόδους έντονων κλυδωνισμών. Οι επιδοτήσεις λειτουργούν ως δίκτυ ασφαλείας για τα ελληνικά αγροτικά νοικοκυριά.

Από την άλλη πλευρά αποκαλύπτεται το εξής παράδοξο της ελληνικής γεωργίας: η καταγραφή ιστορικά υψηλών τιμών της αγοραστικής αξίας της παραγωγής δεν ανταποκρίνεται σε μια πραγματική ποσοτική μεγέθυνση της παραγωγής ή του εισοδήματος, αλλά αντίθετα αποτελεί απόρροια έντονων πληθωριστικών πιέσεων. Η παραπάνω διαπίστωση θέτει τις βάσεις για το επόμενο κεφάλαιο της εργασίας, όπου μέσα από την ποσοτική και ποιοτική έρευνα εξετάζονται οι αντιλήψεις των ίδιων των παραγωγών της Περιφέρειας Ηπείρου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΕΡΕΥΝΑ

4.1 Εισαγωγή

Σε αυτό το κεφάλαιο αναπτύσσεται η μεθοδολογία και τα εμπειρικά αποτελέσματα της πρωτογενούς έρευνας που διεξήχθη με σκοπό την ποσοτική και ποιοτική διερεύνηση των αντιλήψεων των Ηπειρωτών αγροτών αναφορικά με την επίδραση των επιδοτήσεων που λαμβάνουν. Η παρούσα ενότητα επιχειρεί να γεφυρώσει το θεωρητικό πλαίσιο και τα ευρήματα του προηγούμενου κεφαλαίου με την πραγματικότητα της αγροτικής οικονομίας.

Η παράθεση των περιορισμών της έρευνας δεν παραλείπεται, καθώς δίνεται προσοχή στο μέγεθος του δείγματος και στις δυσκολίες που παρουσιάστηκαν λόγω του ψηφιακού χάσματος στον αγροτικό πληθυσμό, ώστε να διασφαλιστεί ο βαθμός της επιστημονικής εγκυρότητας και η ορθή ερμηνεία των συμπερασμάτων.

Η έρευνα βασίζεται σε μια μεικτή μεθοδολογική προσέγγιση. Τα δεδομένα χωρίζονται σε δύο άξονες: α) στην ποσοτική ανάλυση, η οποία αποσκοπεί στη στατιστική αποτύπωση της εξάρτησης από τις επιδοτήσεις, των επενδυτικών τάσεων, της γραφειοκρατικής επιβάρυνσης και της ποιότητας-ικανοποίησης της ενημέρωσης των αγροτών από θεσμικούς φορείς διαχείρισης, και β) στην ποιοτική ανάλυση, η οποία εστιάζει στις υποκειμενικές εμπειρίες των συμμετεχόντων, αναδεικνύοντας ζητήματα επαγγελματικής βιωσιμότητας, ηλικιακής ανανέωσης και θεσμικής-κοινωνικής αναγνώρισης του επαγγέλματος.

4.2 Θεωρητική παρουσίαση προσεγγίσεων

Στη σύγχρονη κοινωνική έρευνα οι δύο βασικές επιλογές που επιλέγονται από μελετητές είναι η ποιοτική και η ποσοτική έρευνα και ανάλυση, καθεμία από τις οποίες συγκεντρώνει διαφορετικά χαρακτηριστικά και βοηθάει στην εξαγωγή διαφορετικών συμπερασμάτων (Creswell, 2012). Ωστόσο, συνδυάζοντας τις μεθόδους είμαστε σε θέση να αποκτήσουμε μια σαφώς πιο σφαιρική εικόνα του αντικειμένου που εξετάζουμε, όπως κι έγινε για τους σκοπούς της παρούσας εργασίας.

Σύμφωνα με το εγχειρίδιο του Creswell, τα χαρακτηριστικά της ποσοτικής έρευνας σχετίζονται με τη συστηματική αλλά και αντικειμενική διερεύνηση προβλημάτων μέσω μετρήσιμων δεδομένων, όπως αριθμοί και ποσοστά. Ειδικότερα η προσέγγιση αυτή έχει ως στόχο την περιγραφή ενός ζητήματος μέσω της ανάλυσης τάσεων ή στην εξήγηση των σχέσεων μεταξύ μεταβλητών. Τα ερωτήματα που τίθενται αλλά και οι υποθέσεις είναι στις περισσότερες περιπτώσεις σαφή, πολύ συγκεκριμένα, περιορισμένα και κυρίως μετρήσιμα, ώστε να γίνεται εύκολα κατανοητό το ερώτημα. Η συλλογή δεδομένων γίνεται με τη χρήση εργαλείων όπως τα ερωτηματολόγια με προκαθορισμένες ερωτήσεις και απαντήσεις, συνοδευόμενη από μεγάλο αριθμό συμμετοχών. Φυσικά, τα αποτελέσματα ακολουθούν μία τυποποιημένη και δομημένη μορφή γραφής, σύμφωνα με τα καθιερωμένα επιστημονικά πρότυπα.

Στην ποιοτική έρευνα αντιθέτως, τα βασικά χαρακτηριστικά διαφοροποιούνται καθώς εστιάζουν σε μια πιο βαθιά κατανόηση κοινωνικών φαινομένων. Πιο συγκεκριμένα, η προσέγγιση αυτή έχει ως στόχο την εξερεύνηση ενός προβλήματος και την ανάπτυξη μιας λεπτομερούς κατανόησης ενός κεντρικού φαινομένου. Τα ερωτήματα τίθενται με γενικό και ευρύ τρόπο προκειμένου να αποτυπωθούν εμπειρίες και αντιλήψεις των συμμετεχόντων. Η συλλογή των δεδομένων βασίζεται σε λεκτικά δεδομένα από μικρότερο αριθμό ατόμων μέσω συνεντεύξεων ή ανοικτού τύπου ερωτήσεις, ενώ η ανάλυσή τους πραγματοποιείται μέσω ερευνητικών προσεγγίσεων όπως η ανάλυση κειμένου. Είναι σημαντικό να αναφερθεί πως πρόκειται για μια πιο ευέλικτη δομή, αφού ενσωματώνει αξιολογικά κριτήρια καθώς και την υποκειμενικότητα, την αναστοχαστικότητα και τις πιθανές προκαταλήψεις του ερευνητή.

Η διαδικασία της δειγματοληψίας είναι κρίσιμη για το τελικό αποτέλεσμα, καθώς καθορίζει την εγκυρότητα και την αξιοπιστία των αποτελεσμάτων. Σύμφωνα με τον Creswell η επιλογή των συμμετεχόντων πρέπει να συνδέεται με το ερευνητικό ερώτημα και το ευρύτερο θεωρητικό πλαίσιο και τη μεθοδολογία της μελέτης. Στην ποσοτική μεθοδολογία, η επιλογή του δείγματος γίνεται με τυχαία δειγματοληψία, με στόχο την επιλογή αντιπροσωπευτικού δείγματος και τη δυνατότητα γενίκευσης των αποτελεσμάτων. Αντίθετα, στην ποιοτική μεθοδολογία, η συμμετοχή των συμμετεχόντων συνδέεται άμεσα με την ανάδειξη των φωνών και των εμπειριών που συνήθως μένουν στο περιθώριο. Τέλος, αναφορικά με τη δειγματοληψία θα πρέπει να ληφθούν υπόψη παράγοντες όπως η απροθυμία συμμετοχής ελλείψει χρόνου και χρηματικού κινήτρου.

4.3 Μεθοδολογία

Για τους σκοπούς της παρούσας εργασίας επιλέχθηκε η μεικτή μέθοδος, με το βάρος να πέφτει στην ποσοτική μέθοδο. Η μεικτή μεθοδολογία αποσκοπεί στην πληρέστερη κατανόηση του ερευνητικού προβλήματος. Βασική παραδοχή, σύμφωνα με τον Creswell, είναι πως οδηγεί σε μία πιο ολοκληρωμένη ερμηνεία του φαινομένου που εξετάζεται σε σύγκριση με τη χρήση καθεμιάς ξεχωριστά. Αδιαμφισβήτητα, πρόκειται για μια πιο σύνθετη και απαιτητική ερευνητική διαδικασία, καθώς εκτός του αυξημένου χρόνου που απαιτείται για μια εκτενέστερη συλλογή πληροφοριών, δημιουργεί μεγαλύτερα ποσοστά αποχής από μια τέτοια έρευνα. Επίσης, η μεικτή μεθοδολογία δεν περιορίζεται στην παράλληλη χρήση των δύο προσεγγίσεων, αλλά έχει ως βασική προϋπόθεση την ουσιαστική ενσωμάτωση και αλληλεπίδραση των δεδομένων μέσω διαδικασιών όπως η συγχώνευση, η σύνδεση ή η ενσωμάτωσή τους, γεγονός που απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή από την πλευρά της ερευνητικής ομάδας.

Η μεικτή μεθοδολογία ενδείκνυται σε περιπτώσεις που η άρτια συνδυασμένη χρήση ποσοτικών και ποιοτικών δεδομένων προσφέρει μια βαθύτερη και πιο ολοκληρωμένη κατανόηση του προβλήματος που εξετάζεται, καθώς η ποσοτική έρευνα προσφέρει τα αριθμητικά δεδομένα για την καταγραφή φαινομένων, ενώ η ποιοτική έρευνα προσφέρει πολυδιάστατες ερμηνείες και αιτιολόγηση σε πολλές περιπτώσεις των αριθμητικών δεδομένων μέσα από την ανάλυση των εμπειριών και των αντιλήψεων των συμμετεχόντων.

Για την παρούσα εργασία διενεργήθηκε ερωτηματολόγιο που στάλθηκε σε αγρότες της Περιφέρειας Ηπείρου. Το ερωτηματολόγιο συμπληρώθηκε από τους ίδιους τους συμμετέχοντες, ενώ σε όλες τις περιπτώσεις διασφαλίστηκε η ανωνυμία των συμμετεχόντων στην έρευνα καθώς και η προστασία της χρήσης των δεδομένων που συλλέχθηκαν μέσω της αποκλειστικής αξιοποίησής τους για τις ανάγκες της εν προκειμένω ερευνητικής διαδικασίας. Το ερωτηματολόγιο συμπληρώθηκε από τους συμμετέχοντες μέσα σε ένα διάστημα πέντε μηνών, από τον Δεκέμβριο 2025 έως και τον Απρίλιο 2026, μοιράστηκε μέσω ηλεκτρονικών μηνυμάτων αλλά και μέσω κοινωνικής δικτύωσης σε τυχαία άτομα τα οποία είναι είτε αγρότες είτε άμεσοι συγγενείς αγροτών, όλοι από την Περιφέρεια Ηπείρου.

Τα ευρήματα της παρούσας έρευνας αναδεικνύουν ένα σύνολο διαρθρωτικών, οικονομικών και θεσμικών ζητημάτων που επηρεάζουν καθοριστικά τη λειτουργία και τη

βιωσιμότητα του αγροτικού τομέα στην Ελλάδα. Η ανάλυση των ποσοτικών δεδομένων, σε συνδυασμό με την ποιοτική διερεύνηση των αντιλήψεων των συμμετεχόντων, επιτρέπει μια πολυδιάστατη κατανόηση του φαινομένου, σύμφωνα με τη λογική της μεικτής μεθοδολογίας (Creswell, 2012).

4.4 Περιορισμοί της Έρευνας

Η παρούσα έρευνα, αν και προσφέρει χρήσιμα και ουσιαστικά δεδομένα για τη βαθύτερη κατανόηση του ρόλου των αγροτικών επιδοτήσεων, ενέχει ορισμένα περιοριστικά στοιχεία που πρέπει να αναγνωριστούν και να καταγραφούν, καθώς έχουν άμεσο αποτύπωμα στην τελική ερμηνεία των πληροφοριών και στην αναγωγή τους σε ένα πιο γενικό συμπέρασμα.

Καταρχάς, το μέγεθος του δείγματος ($N=50$), αποτελεί έναν κύριο περιορισμό. Ο Cohen (2007) αναφέρει πως ένα μέγεθος δείγματος τουλάχιστον 30 συμμετεχόντων είναι απαραίτητο για κάθε στατιστική ανάλυση και πως η τυχαία δειγματοληψία είναι η μέθοδος που επιτρέπει τη γενίκευση αποτελεσμάτων και την εξασφάλιση της αντιπροσωπευτικότητας του δείγματος. Ωστόσο, η διεξαγωγή της έρευνας μέσα από τη διανομή του ερωτηματολογίου σε μια συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή περιορίζει τη δυνατότητα γενίκευσης, καθώς τα διαφορετικά χαρακτηριστικά των περιοχών, όπως για παράδειγμα το είδος των καλλιεργειών, το επίπεδο ανάπτυξης των υποδομών και η γεωμορφολογία ενδεχομένως να οδηγούσαν σε διαφοροποιημένα αποτελέσματα ένεκα των διαφορετικών αντιλήψεων και εμπειριών των συμμετεχόντων.

Παράλληλα, η διεξαγωγή της έρευνας μέσω ενός ηλεκτρονικού ερωτηματολογίου που διανεμήθηκε μέσω ηλεκτρονικών μηνυμάτων και μέσων κοινωνικής δικτύωσης, δημιούργησε σημαντικά προβλήματα για την ολοκλήρωσή της, καθώς σημαντικό μέρος των δυνητικών συμμετεχόντων αντιμετώπισε δυσκολίες στη χρήση ψηφιακών μέσων, οι οποίες αφορούν κυρίως στη χρήση συσκευών και στη συμπλήρωση διαδικτυακών φορμών. Είναι σημαντικό να τονιστεί πως αυτό το φαινόμενο φαίνεται να συνδέεται με το ψηφιακό χάσμα που υφίσταται στον αγροτικό πληθυσμό και ιδιαίτερα σε άτομα μεγαλύτερης ηλικίας, τα οποία τείνουν να υποεκπροσωπούνται (Don A. Dillman et al., 2014). Οι δυσκολίες κατανόησης και συμπλήρωσης της φόρμας επηρέασε αρνητικά τόσο τον συνολικό χρόνο συλλογής των δεδομένων όσο και την ποιότητά τους και συνεπώς θα πρέπει να ερμηνεύονται με ιδιαίτερη

προσοχή, λαμβάνοντας υπόψη πως ενδέχεται να μην αποτυπώνουν επακριβώς τις απόψεις του συνόλου της κοινωνικής ομάδας που εκπροσωπούν (Callegaro et al., 2015).

Επιπλέον, η απουσία οικονομικού ή άλλου απτού κινήτρου για τη συμμετοχή στην έρευνα ενδέχεται να επηρέασε το επίπεδο ανταπόκρισης. Η εθελοντική συμμετοχή συχνά οδηγεί σε χαμηλότερα ποσοστά συμμετοχής ή σε επιλεκτική συμμετοχή όσων τρέφουν μεγαλύτερο ενδιαφέρον για το αντικείμενο και τον κλάδο τους, γεγονός που δύναται να οδηγήσει σε μεροληπτικές εκτιμήσεις. Παράλληλα, η διασφάλιση της ανωνυμίας των δεδομένων και η δημιουργία ενός κλίματος εμπιστοσύνης ανάμεσα στον ερευνητή και στους εν δυνάμει συμμετέχοντες πρέπει να ληφθεί ως ένας παράγοντας που προκαλεί σημαντικές δυσκολίες στη διεξαγωγή της έρευνας. Ο Bethlehem (2010) υποστηρίζει πως «η στρατολόγηση των ερωτηθέντων βασίζεται συχνά στην αυτοεπιλογή. Τόσο η ελλιπής κάλυψη όσο και η αυτοεπιλογή μπορεί να οδηγήσουν σε μεροληπτικές εκτιμήσεις. Η αυτοεπιλογή σημαίνει ότι επαφίεται εντελώς στα άτομα να επιλέξουν τον εαυτό τους για την έρευνα. Στην περίπτωση των διαδικτυακών ερευνών, το ερωτηματολόγιο της έρευνας απλώς αναρτάται στο διαδίκτυο. Συμμετέχοντες είναι τα άτομα εκείνα που τυχαίνει να έχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο, να επισκέπτονται μια συγκεκριμένη ιστοσελίδα και να αποφασίζουν τελικώς για τη συμμετοχή τους ή την αποχή τους. Ο ερευνητής έχει μηδενικό έλεγχο στη διαδικασία επιλογής».

Επιπρόσθετα, ακόμα και η χρονική διεξαγωγή της έρευνας μπορεί να επηρέασε τα αποτελέσματα, καθώς οι αντιλήψεις των αγροτών διαμορφώνονται από συγκυριακούς παράγοντες που συχνά μεταβάλλονται, όπως οι διακυμάνσεις των τιμών ενέργειας και πρώτων υλών, οι περίοδοι καταβολής των επιδοτήσεων και τα καιρικά φαινόμενα μεταξύ άλλων. Συνεπώς, η διεξαγωγή της έρευνας υπό διαφορετικές οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες θα μπορούσε να επηρεάσει τις απόψεις ακόμα και των ίδιων των συμμετεχόντων. Ασφαλώς, αυτό συνεπάγεται αδυναμία εκτεταμένης συγκριτικής διάστασης ανάμεσα σε χρονικές περιόδους και της διαχρονικής παρακολούθησης των αποτελεσμάτων.

Συνοπτικά, αν και η έρευνα παρέχει μια αξιόπιστη και αυθεντική αποτύπωση των αντιλήψεων και των εμπειριών των συμμετεχόντων, τα ευρήματα πρέπει να ερμηνεύονται με προσοχή και να αξιοποιούνται κατάλληλα, αποτελώντας ενδεχομένως την αφετηρία για μια πιο εκτενή και συνεπώς πιο αντιπροσωπευτική μελλοντική ερευνητική διερεύνηση.

4.5 Αποτελέσματα

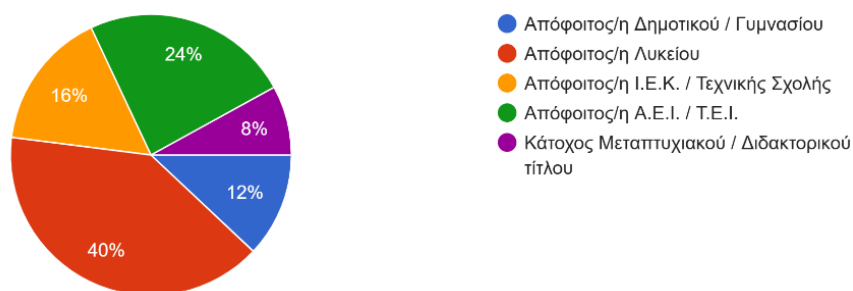
4.5.1 Ποσοτική ανάλυση

Το δείγμα της έρευνας αποτελείται από 50 συμμετέχοντες και συμμετέχουσες με αγροτική δραστηριότητα στην Περιφέρεια Ηπείρου. Παρακάτω παρουσιάζονται τα κυριότερα ευρήματα που σχετίζονται με το κύριο ερώτημα του παρόντος πονήματος. Το 82% των συμμετεχόντων ήταν άνδρες και το 18% γυναίκες, γεγονός που αντανακλά την ανδροκρατούμενη φύση του αγροτικού τομέα στη χώρα μας. Η ηλικιακή κατανομή δείχνει πως η πλειοψηφία (<80%) ανήκει στις παραγωγικές ηλικίες 26-55 ετών, ενώ μικρότερο ποσοστό ανήκει σε νεότερες ή και μεγαλύτερες ομάδες, υποδηλώνοντας πως το ενεργό αγροτικό δυναμικό συγκεντρώνεται στις μεσαίες ηλικίες, όπου μοιράζονται εμπειρία και φυσική αντοχή.

Γράφημα 4.1: Ανώτατο επίπεδο εκπαίδευσης

Ανώτατο Επίπεδο Εκπαίδευσης:

50 απαντήσεις

Πηγή: Ίδια επεξεργασία του ερευνητή βάσει έρευνας

Αναφορικά με το επίπεδο εκπαίδευσης, το 40% των συμμετεχόντων δηλώνουν απόφοιτοι Λυκείου, ενώ σημαντικό ποσοστό διαθέτει και ανώτερη εκπαίδευση, καταδεικνύοντας μια σταδιακή αναβάθμιση του μορφωτικού επιπέδου των Ελλήνων αγροτών και πιθανώς μια στροφή προς πιο σύγχρονες και αποδοτικές πρακτικές καλλιέργειας και διαχείρισης.

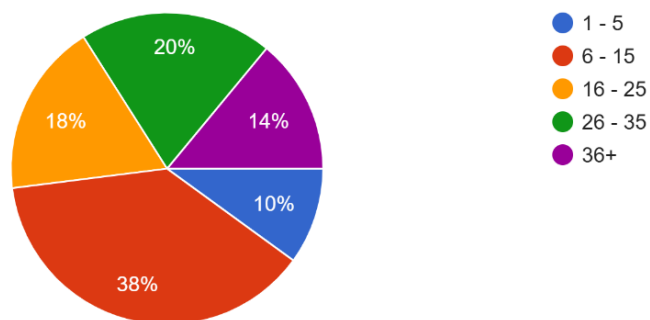
Η έρευνα βασίστηκε στα δεδομένα αγροτών και άμεσων συγγενών αγροτών με το 70% να διαμένει σε αγροτικές περιοχές και χωριά, γεγονός που ενισχύει την αυθεντικότητα απαντήσεων και δεδομένων.

Η ενασχόλησή τους με τον αγροτικό τομέα μετράει από 6 έως 15 έτη για το 38% του δείγματος και από 16 έως 25 έτη για το 18%, γεγονός που δείχνει ένα δείγμα με σημαντική εμπειρία και βιωματική γνώση του αντικειμένου με το οποίο ασχολούνται.

Γράφημα 4.2: Χρόνια ασχολίας με γεωργία

Για πόσα χρόνια ασχολείστε με τη γεωργία;

50 απαντήσεις

Πηγή: Ίδια επεξεργασία του ερευνητή βάσει έρευνας

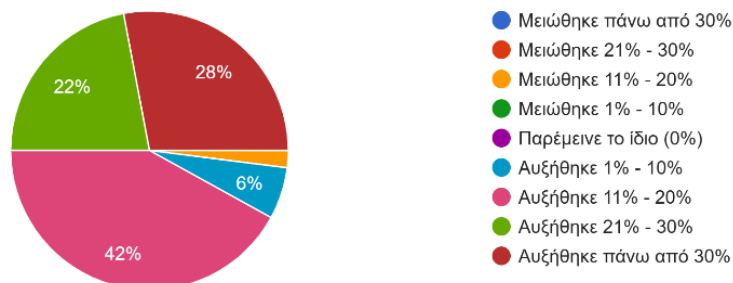
Από τους ερωτηθέντες που ασχολούνται με (και) με τη φυτική παραγωγή, η συντριπτική πλειοψηφία ασχολείται με αροτραίες καλλιέργειες κατά 66,7%, κάτι που συνάδει με τα γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά της περιοχής. Αντίστοιχα, για εκείνους που ασχολούνται (και) με τη ζωική παραγωγή, το 64,1% έχει ως κύρια δραστηριότητα την αιγοπροβατοτροφία, επιβεβαιώνοντας τη σημασία της συγκεκριμένης δραστηριότητας για την τοπική κοινωνία και οικονομία.

Σημαντικό εύρημα αφορά στην αύξηση ή μείωση του συνολικού κόστους παραγωγής για τους αγρότες τα τελευταία 5 έτη, με το 98% των ερωτηθέντων να εκτιμάει πως έχει αυξηθεί και το 42% να υπολογίζει σε αύξηση 11%-20%, ενώ παρόμοια αποτελέσματα προκύπτουν από την ερώτηση για την μεταβολή του στα επόμενα 5 έτη, με το 78% να προβλέπει αύξηση τουλάχιστον κατά 11%, γεγονός που δείχνει την έντονη ανησυχία που επικρατεί αναφορικά με το αυξανόμενο κόστος παραγωγής στο σήμερα και στο άμεσο μέλλον, επηρεάζοντας άμεσα τη βιωσιμότητα των δραστηριοτήτων.

Γράφημα 4.3: Αύξηση/μείωση συνολικού κόστους λειτουργίας τα τελευταία 5 έτη

Πόσο εκτιμάτε ότι έχει αυξηθεί (ή μειωθεί) το συνολικό σας λειτουργικό κόστος παραγωγής (π.χ. ενέργεια, καύσιμα, λιπάσματα) τα τελευταία 5 χρόνια;

50 απαντήσεις

Πηγή: Ίδια επεξεργασία του ερευνητή βάσει έρευνας

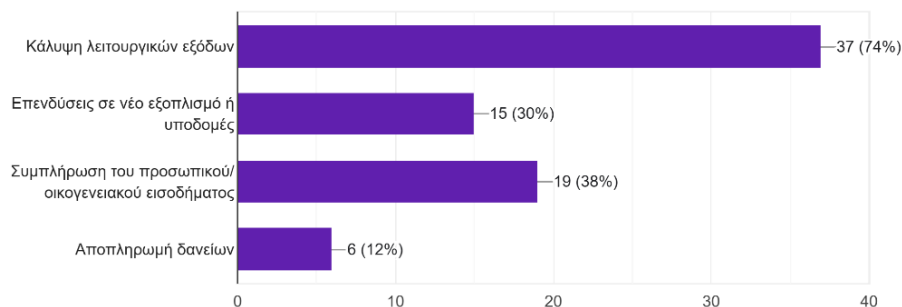
Αναφορικά με τη μεταβολή του όγκου του κύριου προϊόντος των εκμεταλλεύσεων από όταν ο ερωτηθέντες ξεκίνησαν να λαμβάνουν επιδοτήσεις, το 64% του δείγματος δηλώνει πως έχει αυξηθεί, ενώ ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός πως το 20% δήλωσε πως παρέμεινε το ίδιο. Στην αντίστοιχη ερώτηση για τη μεταβολή του συνολικού εισοδήματος, το 58% δήλωσε πως έχει αυξηθεί, με το 44% να δηλώνει αύξηση κατά 1% έως 20%, υποδεικνύοντας μια συγκρατημένη αλλά υπαρκτή βελτίωση.

Ταυτόχρονα, σχεδόν το 55% δήλωσε πως οι άμεσες ενισχύσεις που δίνονται από τον ΟΠΕΚΕΠΕ αντιστοιχεί σε κάτω από το 10% του καθαρού ετήσιου γεωργικού εισοδήματος, και μόλις το 10% δήλωσε πως αποτελεί πάνω από το 1/3 του, με τη συντριπτική πλειοψηφία να κατευθύνει τα χρήματα των επιδοτήσεων για την κάλυψη λειτουργικών εξόδων, σε ένα ποσοστό που αγγίζει το 75%, γεγονός που υποδηλώνει τον υποστηρικτικό -και όχι κυρίαρχο- ρόλο των ενισχύσεων. Στο αντίστοιχο ερώτημα για το πόσο υψηλή είναι η εξάρτηση από τις αγροτικές επιδοτήσεις για την κάλυψη των λειτουργικών εξόδων των εκμεταλλεύσεων, παραπάνω από το 45% των ερωτηθέντων δήλωσε κάτω του μετρίου σε κλίμακα από το 1 έως το 10, ενώ 27 από τους 50 απάντησαν πως τα τελευταία 5 έτη, όλες οι επεκτάσεις των εκμεταλλεύσεων καλύφθηκαν με ίδια κεφάλαια/δάνεια, ενώ αντίστοιχα η τελευταία μεγάλη τους επένδυση καλύφθηκε με ίδια κεφάλαια για παραπάνω από το 1/3 των συμμετεχόντων.

Γράφημα 4.4: Κατεύθυνση χρημάτων επιδοτήσεων

Πού κατευθύνετε κυρίως τα χρήματα των επιδοτήσεων; (Δυνατότητα πολλαπλής επιλογής)

50 απαντήσεις

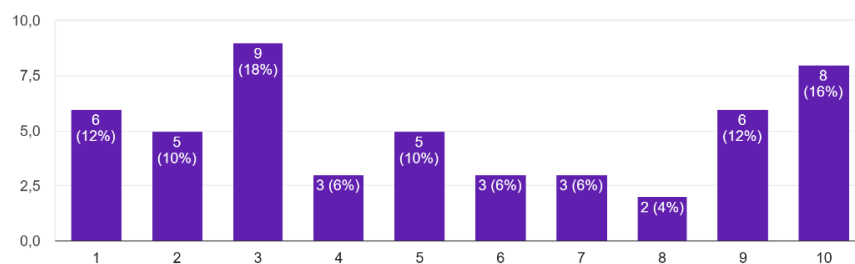
Πηγή: Ίδια επεξεργασία του ερευνητή βάσει έρευνας

Γράφημα 4.5: Βαθμός εξάρτησης από επιδοτήσεις για κάλυψη βασικών λειτουργικών εξόδων εκμεταλλεύσεων

Πόσο υψηλή είναι η εξάρτησή σας από τις επιδοτήσεις για την κάλυψη των βασικών

λειτουργικών εξόδων της εκμετάλλευσης;

50 απαντήσεις

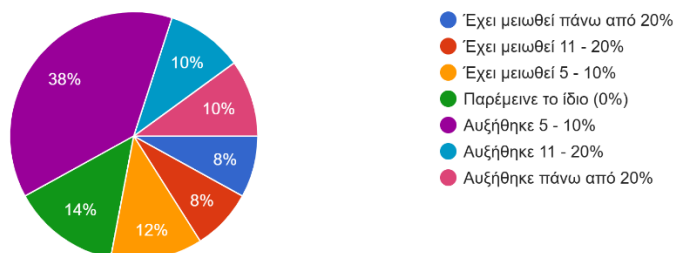
Πηγή: Ίδια επεξεργασία του ερευνητή βάσει έρευνας

Παράλληλα, το σχεδόν 20% δήλωσε πως δεν έχει προβεί σε μια τέτοια κίνηση, γεγονός που ίσως αντανακλά επιφυλακτικότητα ή περιορισμένη πρόσβαση σε χρηματοδότηση. Σε ερώτημα για το πόσο καιρό θα παρέμεναν βιώσιμες οι εκμεταλλεύσεις τους χωρίς δραστικές αλλαγές, αν σταματούσαν εντελώς οι επιδοτήσεις αύριο, είναι αξιοσημείωτο πως περισσότεροι από 4 στους 10 συμμετέχοντες δήλωσαν πως θα ήταν για περισσότερα από τρία έτη, καταδεικνύοντας τη σχετικά μικρή εξάρτηση των αγροτών από τις επιδοτήσεις και το γεγονός πως οι ίδιοι προβαίνουν σε ενέργειες που χρειάζονται από μικρή έως καμία άμεση αρωγή από τέτοια χρηματοδοτικά βοηθήματα.

Τέλος, αναφορικά με την αύξηση ή μείωση της αξίας των κύριων προϊόντων ανά μονάδα για τα τελευταία 5 έτη, το 38% δήλωσε πως αυξήθηκε κατά 5%-10% και ακολουθούν με 10% οι απαντήσεις «έχει αυξηθεί 11%-20%» και «Αυξήθηκε πάνω από 20%», δείχνοντας

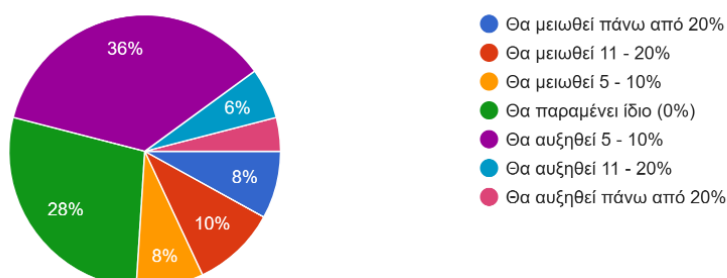
ανοδική τάση. Στο αντίστοιχο ερώτημα για τα επόμενα 5 έτη, το 36% των συμμετεχόντων εκτιμά πως θα αυξηθεί περαιτέρω κατά 5%-10%, γεγονός που αποτυπώνει μια συγκρατημένη αισιοδοξία αλλά και έντονη αβεβαιότητα για τις μελλοντικές εξελίξεις.

Γράφημα 4.6: Αύξηση/μείωση αξίας κύριων προϊόντων (ανά μονάδα) τα τελευταία 5 έτη
Πόσο εκτιμάτε ότι έχει αυξηθεί (ή μειωθεί) η αξία των κύριων προϊόντων σας (ανά μονάδα) τα τελευταία 5 χρόνια;
50 απαντήσεις

Πηγή: Ίδια επεξεργασία του ερευνητή βάσει έρευνας

Γράφημα 4.7: Αύξηση/μείωση αξίας κύριων προϊόντων (ανά μονάδα) στα επόμενα 5 έτη
Πόσο εκτιμάτε ότι θα αυξηθεί (ή μειωθεί) η αξία των κύριων προϊόντων σας (ανά μονάδα) τα επόμενα 5 χρόνια;
50 απαντήσεις

Πηγή: Ίδια επεξεργασία του ερευνητή βάσει έρευνας

4.5.2 Ποιοτική ανάλυση

Η παρούσα ενότητα παρουσιάζει την ανάλυση των δεδομένων που προέκυψαν από τις ανοικτές ερωτήσεις αλλά κι εκείνες όπου δηλώνονταν προτιμήσεις ή εκτιμήσεις. Η ανάλυσή τους έχει ως στόχο την ανάδειξη των κύριων χαρακτηριστικών των συμμετεχόντων, να αποτυπωθούν οι προκλήσεις αλλά και οι αντιλήψεις τους για τη λειτουργία αλλά και τη βιωσιμότητα του αγροτικού τομέα στην Ελλάδα, και τέλος να αναδειχθούν οι συσχετίσεις και οι ευρύτερες κοινωνικές διαστάσεις του. Αυτός είναι και ο λόγος που τέθηκε πληθώρα

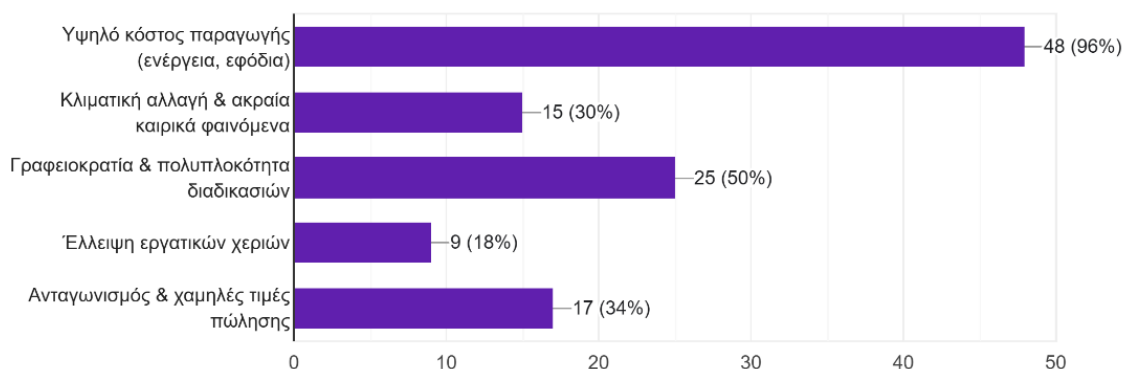
ερωτήσεων στους συμμετέχοντες ώστε να αποδοθεί μια όσο το δυνατόν πιο ολοκληρωμένη εικόνα για τις απόψεις τους που αφορούν στο επάγγελμα και στον κλάδο τους.

Από το σύνολο των ερωτηθέντων, μόλις το 1/5 δήλωσε πως υπάρχει διάδοχη κατάσταση, με το 42% να δηλώνει είτε αβεβαιότητα είτε αρνητική στάση, καταδεικνύοντας πως η διαγενεακή ανανέωση του αγροτικού πληθυσμού δεν είναι εξασφαλισμένη, γεγονός που θέτει σε κίνδυνο τη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα του κλάδου. Παράλληλα, η ανάλυση των απαντήσεων αποκάλυψε πως η κύρια πρόκληση για τους αγρότες είναι το υψηλό κόστος παραγωγής, με το 96% να κάνει αναφορά σε αυτό, μεταξύ άλλων. Αυτό το εύρημα υποδηλώνει τη σχεδόν καθολική επιβάρυνση των παραγωγών κι επιβεβαιώνει τον κεντρικό ρόλο των οικονομικών πιέσεων στις αγροτικές εκμεταλλεύσεις. Επίσης σημαντικές προκλήσεις αναδείχθηκαν η γραφειοκρατία και η πολυπλοκότητα στις διαδικασίες (50%), ο ανταγωνισμός και οι χαμηλές τιμές πώλησης (34%), στοιχεία που αναδεικνύουν ορισμένες διαρθρωτικές αδυναμίες του κλάδου. Τις προκλήσεις συμπληρώνουν η κλιματική αλλαγή και η έλλειψη εργατικού δυναμικού με 30% και 18% αντίστοιχα. Το εύρημα αυτό συνάδει με τη διεθνή βιβλιογραφία, η οποία επισημαίνει ότι η αύξηση του κόστους εισροών (ενέργεια, καύσιμα, λιπάσματα) αποτελεί βασικό παράγοντα περιορισμού της ανταγωνιστικότητας των αγροτικών εκμεταλλεύσεων. Παράλληλα, η περιορισμένη δυνατότητα ελέγχου των τιμών πώλησης των προϊόντων υποδηλώνει ασύμμετρη ισχύ στην αλυσίδα αξίας, εις βάρος των παραγωγών. Οι αγρότες φαίνεται να λειτουργούν σε ένα περιβάλλον όπου το κόστος είναι εκτός της σφαίρας επιρροής τους, ενώ το ύψος των εσόδων τους καθορίζεται σε σημαντικό βαθμό από εξωγενείς παράγοντες.

Γράφημα 4.8: Μεγαλύτερη πρόκληση

Ποια θεωρείτε τη μεγαλύτερη πρόκληση που αντιμετωπίζετε σήμερα; (Δυνατότητα πολλαπλής επιλογής)

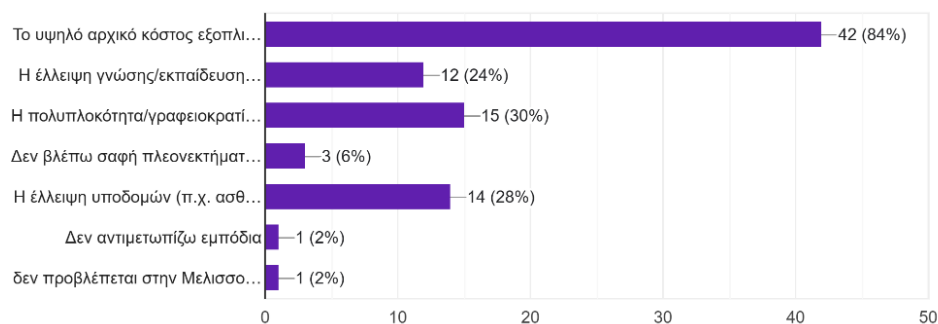
50 απαντήσεις

Πηγή: Ίδια επεξεργασία του ερευνητή βάσει έρευνας

Όσον αφορά στην προσαρμογή στις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής, οι απαντήσεις δείχνουν πως ένα μικρό μέρος των παραγωγών (<20%) έχει ήδη προχωρήσει σε σημαντικές αλλαγές στις καλλιεργητικές του πρακτικές, με το μεγαλύτερο μέρος είτε να μην έχει ακόμη προβεί σε τέτοιες ενέργειες (28%), παρά το γεγονός πως το εξετάζει, ενώ ένα 12% δεν θεωρεί απαραίτητη την προσαρμογή. Αυτό υποδηλώνει πως παρά τη σημαντική αναγνώριση του φαινομένου και των επιπτώσεών του, η εφαρμογή νέων πρακτικών παραμένει σε χαμηλά επίπεδα. Παράλληλα, και η χρήση σύγχρονων τεχνολογιών (γεωργία ακριβείας) στην παραγωγή είναι περιορισμένη, καθώς παραπάνω από το μισό δείγμα δήλωσε πως δε χρησιμοποιεί αντίστοιχες λύσεις, με ελαφρώς παραπάνω από το 10% να κάνει εκτεταμένη χρήση τους. Παρά τη διαθεσιμότητα των σχετικών τεχνολογιών και την πρόσβαση στην πληροφορία, το υψηλό αρχικό κόστος επένδυσης (>80%) είναι το μεγαλύτερο εμπόδιο, γεγονός που επιβεβαιώνει την οικονομική αδυναμία των αγροτών, η οποία έχει άμεσες επιπτώσεις στον εκσυγχρονισμό των εκμεταλλεύσεων. Την ίδια στιγμή, η έλλειψη υποδομών, η γραφειοκρατία και η σχετική έλλειψη γνώσης ή εκπαίδευσης λειτουργούν ως ανασταλτικοί παράγοντες. Συνεπώς, η μη εκτεταμένη τεχνολογική πρόοδος δεν οφείλεται αποκλειστικά και μόνο σε ατομικές επιλογές, αλλά σε έναν συνδυασμό θεσμικών και οικονομικών παραγόντων.

Γράφημα 4.9: Κύριο εμπόδιο στην υιοθέτηση νέων τεχνολογιών στις εκμεταλλεύσεις
Ποιο είναι το κυριότερο εμπόδιο στην υιοθέτηση νέων τεχνολογιών (π.χ. γεωργία ακριβείας) στην εκμετάλλευσή σας;
50 απαντήσεις

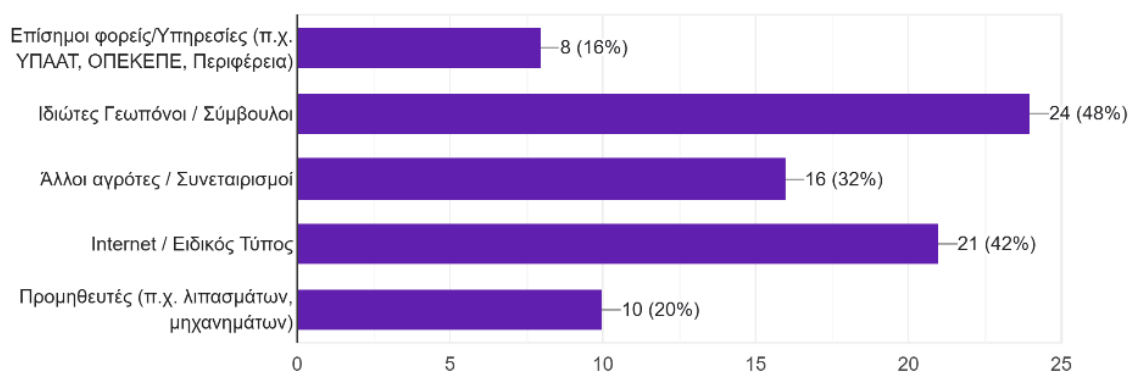
Πηγή: Ίδια επεξεργασία του ερευνητή βάσει έρευνας

Ένα άλλο σημαντικό εύρημα είναι η χαμηλή ικανοποίηση από τη διαθεσιμότητα αλλά και την ποιότητα του εποχικού εργατικού δυναμικού, καταδεικνύοντας το σοβαρό πρόβλημα της έλλειψης εργατικών χεριών, επηρεάζοντας ασφαλώς τις παραγωγικές ικανότητες των

εκμεταλλεύσεων. Παράλληλα, οι συμμετέχοντες μοιράστηκαν στην ερώτηση για τον ρόλο των αγροτικών συνεταιρισμών, με ένα σημαντικό μέρος να εκφράζει ουδέτερη ή και αρνητική στάση, επισημαίνοντας σημαντικά προβλήματα λειτουργίας. Αυτό το εύρημα, όπως θα δούμε και παρακάτω, είναι ένα από εκείνα που καταδεικνύουν την ιδιαίτερα περιορισμένη εμπιστοσύνη στους συλλογικούς και όχι μόνο θεσμούς. Στο σημείο αυτό ταιριάζει και το εύρημα πως οι κύριες πηγές πληροφόρησης είναι οι ιδιώτες γεωπόνοι (48%) και το διαδίκτυο (42%), ενώ οι επίσημοι φορείς και οι υπηρεσίες (Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, ΟΠΕΚΕΠΕ, Περιφέρεια) συγκεντρώνουν αρκετά χαμηλότερα ποσοστά. Μάλιστα, παραπάνω από το 65% χαρακτήρισε την ενημέρωση από αρμόδιους φορείς σχετικά με την Κοινή Αγροτική Πολιτική πολύ κακή ή ανύπαρκτη, καταδεικνύοντας το χάσμα μεταξύ διοίκησης και παραγωγών. Η ανεπαρκής ενημέρωση, οι καθυστερήσεις στις πληρωμές και η γραφειοκρατία συνθέτουν ένα περιβάλλον χαμηλής εμπιστοσύνης των παραγωγών προς την πολιτεία.

Γράφημα 4.10: Κύρια πηγή παροχής εξειδικευμένων πληροφοριών

Ποια είναι η κύρια πηγή από την οποία λαμβάνετε εξειδικευμένες πληροφορίες (π.χ. για αγορές, νέες τεχνικές)
50 απαντήσεις

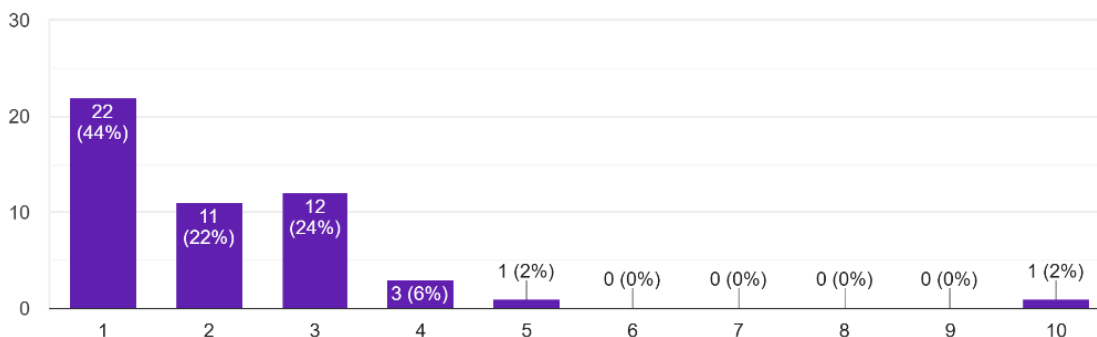
Πηγή: Ίδια επεξεργασία του ερευνητή βάσει έρευνας

Η έρευνα επίσης επιβεβαίωσε τη σημαντική εξάρτηση των παραγωγών από τις επιδοτήσεις που ανακύπτουν από την εκάστοτε τρέχουσα ΚΑΠ, με τους πόρους να χρησιμοποιούνται κυρίως για την κάλυψη λειτουργικών εξόδων και όχι για επενδύσεις ή εκσυγχρονισμό, γεγονός που επιβεβαιώνει πως λειτουργούν περισσότερο ως μηχανισμός στήριξης παρά ανάπτυξης. Το εύρημα αυτό συνδέεται με τη θεωρητική προσέγγιση της ΚΑΠ,

σύμφωνα με την οποία οι άμεσες ενισχύσεις αποσκοπούν στη σταθεροποίηση του εισοδήματος των αγροτών, χωρίς ωστόσο να οδηγούν σε αύξηση της παραγωγικής δυνατότητας των αγροτικών εκμεταλλεύσεων.

Τέλος, είναι ιδιαίτερα σημαντικά τα ευρήματα που προέκυψαν από τις ερωτήσεις ανοιχτού τύπου, καθώς αποτυπώνουν με τον πιο ειλικρινή τρόπο τις αντιλήψεις και τον χαρακτήρα των αγροτών που συμμετείχαν, προσφέροντας μια κρίσιμη ερμηνευτική διάσταση στα ποσοτικά ευρήματα, όπως αναλύθηκαν στην προηγούμενη ενότητα. Οι συμμετέχοντες υπογραμμίζουν την υψηλή ποιότητα και ασφάλεια των ελληνικών προϊόντων, τα οποία χαρακτηρίζουν ως «αγνά», «εξαιρετικά» και «αποτέλεσμα έντονης και απαιτητικής εργασίας». Παράλληλα, αναδεικνύεται το έντονο αίσθημα αδικίας που βιώνουν, καθώς επισημαίνουν πως οι συνθήκες κάτω από τις οποίες εργάζονται, το υψηλό ρίσκο, η χρονική και οικονομική επένδυση και ο καθημερινός τους κόπος δεν ανταμείβονται επαρκώς και δεν χαίρουν αναγνώρισης ούτε από την πολιτεία αλλά ούτε και από την κοινωνία. Μέσα από τις απαντήσεις, γίνεται σαφής η επιθυμία για ενίσχυση της εμπιστοσύνης των καταναλωτών προς τα εγχώρια προϊόντα και την ανάγκη αναγνώρισης της πραγματικής τους αξίας έναντι των αντίστοιχων εισαγόμενων. Ταυτόχρονα, αποτυπώνεται η αγωνία τους αλλά κι ένα έντονο κλίμα απαισιοδοξίας και αβεβαιότητας για τους νεότερους που εξετάζουν την είσοδό τους στον κλάδο, καθώς η συντριπτική πλειοψηφία χαρακτηρίζει το επάγγελμα απαιτητικό, με υψηλότερο οικονομικό ρίσκο, έλλειψη σταθερού ωραρίου, υπέρμετρη ανάγκη για τη διαθεσιμότητα αρχικού κεφαλαίου, ενώ δεν αγνοείται η ανάγκη ύπαρξης συμπληρωματικού εισοδήματος ή οικογενειακής χρηματικής υποστήριξης για τη βιωσιμότητά τους. Χαρακτηριστικές είναι οι ρητά αποτρεπτικές απαντήσεις, υποδηλώνοντας το σημαντικό ζήτημα που προκύπτει για την ηλικιακή ανανέωση του αγροτικού δυναμικού. Ακόμα, έντονες είναι οι επισημάνσεις των συμμετεχόντων για το πόσο ψηλά τοποθετεί η Πολιτεία τον αγροτικό τομέα στις προτεραιότητές της, με παραπάνω από το 65% να θεωρεί πως κατέχει μία εκ των τελευταίων θέσεων, ενώ επισημαίνονται και άλλα ζητήματα όπως η άνιση κατανομή των επιδοτήσεων, η έλλειψη κεντρικού σχεδιασμού για τον αγροτικό τομέα και η έλλειψη βασικών υποδομών και ουσιαστικών μεταρρυθμίσεων που θα διευκόλυναν την καθημερινότητα των αγροτών και θα οδηγούσαν σε ποιοτική και ποσοτική βελτίωση της παραγωγής, αλλά και επαγγελματική καταξίωση.

Γράφημα 4.11: Αγροτικός τομέας – Πόσο ψηλά τον τοποθετεί η Πολιτεία;
 Σε σύγκριση με άλλους κλάδους, πόσο υψηλά θεωρείτε ότι τοποθετεί η Πολιτεία τον αγροτικό
 τομέα στις προτεραιότητές της;
 50 απαντήσεις

Πηγή: Ίδια επεξεργασία του ερευνητή βάσει έρευνας

4.6 Ανακεφαλαίωση

Συνοψίζοντας τα παραπάνω, η συνδυαστική ανάλυση των ποσοτικών και ποιοτικών δεδομένων αποκαλύπτει τη σαφή απόκλιση μεταξύ του κεντρικού σχεδιασμού της ΚΑΠ και της πραγματικότητας.

Ποσοτικά, επιβεβαιώνεται η υψηλή δομική εξάρτηση των εκμεταλλεύσεων από τις κοινοτικές ενισχύσεις, οι οποίες ωστόσο αναλίσκονται στην εισοδηματική στήριξη και στην κάλυψη τρεχουσών λειτουργικών δαπανών, αδυνατώντας να μετεξελιχθούν σε αναπτυξιακά κεφάλαια εκσυγχρονισμού. Την ίδια στιγμή καταγράφεται έλλειμα εμπιστοσύνης προς τους θεσμούς, με τους παραγωγούς να καλούνται να καλύψουν το διαχειριστικό κόστος μέσα από την προσφυγή σε ιδιώτες συμβούλους.

Η ποιοτική διερεύνηση προσέφερε ιδιαίτερα χρηστικές πληροφορίες σχετικά με τις αντιλήψεις και τις εμπειρίες των αγροτών που συμμετείχαν, αποκαλύπτοντας βαθύτερες διαστάσεις των προβλημάτων που αντιμετωπίζει ο τομέας. Τα ευρήματα καταδεικνύουν ότι, πέρα από τις οικονομικές δυσκολίες, οι παραγωγοί βιώνουν έντονη ανασφάλεια, γεγονός που επηρεάζει αρνητικά τη βιωσιμότητα και την ελκυστικότητα του επαγγέλματος.

Παρά τους μεθοδολογικούς περιορισμούς, τα αποτελέσματα αντανakλούν την κυριαρχία μιας «λογικής επιβίωσης» έναντι ενός «αναπτυξιακού στρατηγικού σχεδιασμού». Συνολικά, τα δεδομένα δείχνουν πως ο αγροτικός τομέας λειτουργεί κάτω από συνθήκες

έντονης οικονομικής και κοινωνικής πίεσης, περιορισμένης τεχνολογικής προόδου και ιδιαίτερα χαμηλής θεσμικής εμπιστοσύνης. Οι βασικές προτεραιότητες των παραγωγών, η μείωση του κόστους, η μη εξάρτηση από επιδοτήσεις και η λογική της επιβίωσης έναντι της ανάπτυξης, αναδεικνύουν τα σοβαρά διαρθρωτικά προβλήματα του αγροτικού τομέα στην Ελλάδα, αλλά και την ανάγκη στοχευμένων πολιτικών παρεμβάσεων που θα εστιάζουν στη μείωση του κόστους, στην προώθηση της καινοτομίας και στην γαλούχηση μιας πιο υγιούς σχέσης μεταξύ Πολιτείας και παραγωγών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

5.1 Συμπέρασμα

Υπό το πρίσμα του βασικού ερευνητικού ερωτήματος, τα αποτελέσματα της έρευνας αλλά και η αναλυθείσα βιβλιογραφία δείχνουν μια σύνθετη και συνάμα ενδιαφέρουσα εικόνα. Όλα τα παραπάνω καταδεικνύουν πως παρότι υπάρχουν ενδείξεις βελτίωσης αναφορικά με το κατά πόσο οι αγροτικές επιδοτήσεις έχουν συμβάλει στην ποσοτική και ποιοτική αναβάθμιση του αγροτικού τομέα στην Ελλάδα, υπάρχουν σαφείς περιορισμοί και προβληματισμοί για τη βιωσιμότητα, τον εκσυγχρονισμό, την ποιότητα ζωής και την μακροπρόθεσμη ανάπτυξη του κλάδου.

Σε επίπεδο ποσοτικών ευρημάτων, παρατηρείται πως οι αγροτικές επιδοτήσεις έχουν συμβάλει σε μια συγκρατημένη αύξηση τόσο του όγκου παραγωγής όσο και του συνολικού εισοδήματος των αγροτών. Μάλιστα, περισσότεροι από τους μισούς συμμετέχοντες δήλωσαν αύξηση της παραγωγής, ενώ σημαντικό ποσοστό ανέφερε και βελτίωση του ετήσιου εισοδήματος. Ωστόσο, και οι δύο αυξήσεις χαρακτηρίζονται περιορισμένες καθώς τα ποσοστά μεταβολής είναι χαμηλά, γεγονός που υποδηλώνει πως οι επιδοτήσεις λειτουργούν περισσότερο ως παράγοντας σταθεροποίησης και αρωγής παρά ως μοχλός ουσιαστικής ανάπτυξης. Αυτό συμφωνεί και με τη σχετική βιβλιογραφία, βάσει της οποίας η ΚΑΠ, ιδίως μέσω των άμεσων ενισχύσεων, και παρότι υπάρχει μέριμνα για την αλλαγή της κατάστασης, δίνει έμφαση πρωτίστως στη διασφάλιση του αγροτικού εισοδήματος και λιγότερο στην ενίσχυση της παραγωγικότητας ή της ανταγωνιστικότητας.

Η σαφώς περιορισμένη αναπτυξιακή τάση των ποσών των επιδοτήσεων είναι πιο εμφανής από το γεγονός πως η πλειονότητα των παραγωγών κατευθύνει τα ποσά που λαμβάνει κυρίως στην κάλυψη λειτουργικών εξόδων και όχι σε επενδύσεις εκσυγχρονισμού, χρησιμοποιώντας ίδια κεφάλαια ή χρήματα από δανεισμό για τις τελευταίες. Ο μηχανισμός των επιδοτήσεων λειτουργεί ως μηχανισμός επιβίωσης και στήριξης και δεν οδηγεί σε ουσιαστική ανάπτυξη. Αντίστοιχα, η σχετικά χαμηλή εξάρτηση των εκμεταλλεύσεων από τις επιδοτήσεις,

όπως καταγράφηκε, υποδηλώνει πως οι αγρότες δεν βασίζονται σε αυτές αλλά έχουν ήδη αναπτύξει εναλλακτικές στρατηγικές επιβίωσης και ανάπτυξης των δραστηριοτήτων τους.

Το κρισιμότερο εύρημα είναι η κατακόρυφη αύξηση του κόστους παραγωγής και η ανασφάλεια που προκαλεί στους αγρότες, κάτι που αποτυπώθηκε τόσο στις ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής όσο και στις ανοικτού τύπου ερωτήσεις. Αυτή η εξέλιξη πρέπει να συσχετιστεί με την επόμενη μέρα του κλάδου καθώς αποτελεί τον βασικότερο παράγοντα περιορισμού όχι μόνο της ανάπτυξης αλλά και της βιωσιμότητας των αγροτικών εκμεταλλεύσεων, άρα και της παραγωγής στο σύνολό της. Σε συνδυασμό με την αδυναμία των αγροτών να επηρεάσουν τις τιμές πώλησης των προϊόντων τους δείχνει μια ασύμμετρη κατανομή ισχύος στην αλυσίδα αξίας, σε βάρος του πρωτογενούς τομέα.

Η ποιοτική ανάλυση ενισχύει τα παραπάνω δεδομένα και τα εμπλουτίζει μέσα από την καταγραφή των βαθύτερων αντιλήψεων και εμπειριών. Οι αγρότες αναγνωρίζουν τα προϊόντα τους ως κορυφαία. Ωστόσο, το αίσθημα αδικίας προς τους ίδιους, η απαξίωση του επαγγέλματός τους από την κοινωνία και την Πολιτεία ενισχύει τον εξής συλλογισμό: το χάσμα ανάμεσα στην αντιλαμβανόμενη αξία και της αποτίμησης των προϊόντων στην αγορά είναι το κεντρικό στοιχείο της εμπειρίας των αγροτών. Παράλληλα, τα ευρήματα που αφορούν στη διαγενεακή ανανέωση του αγροτικού πληθυσμού είναι ανησυχητικά, καθώς οι περισσότεροι δήλωσαν αβεβαιότητα ή αρνητική στάση ως προς τη συνέχιση της αγροτικής τους δραστηριότητας από την επόμενη γενιά, ενώ ακόμα και σε περιπτώσεις θετικής απάντησης, οι συμβουλές προς τους νέους είναι αποτρεπτικές και απαισιόδοξες.

Επιπλέον, η έρευνα αναδεικνύει τη χαμηλή υιοθέτηση σύγχρονων τεχνολογιών και καινοτόμων πρακτικών, παρά τα υψηλά ποσοστά αναγνώρισης της σημασίας τους. Το εύρημα αυτό συνάδει με ευρύτερες αναλύσεις που τοποθετούν την παραγωγικότητα του ελληνικού αγροτικού τομέα στις πιο χαμηλές θέσεις σε σχέση με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, εν μέρει λόγω της χαμηλής υιοθέτησης τέτοιων τεχνολογιών.

Τέλος, ιδιαίτερης σημασίας έχει η διάσταση της θεσμικής εμπιστοσύνης, με τα δεδομένα να μην επιδέχονται ιδιαίτερης αμφισβήτησης: οι αγρότες είναι έντονα δυσαρεστημένοι, δεν εμπιστεύονται την Πολιτεία και τους αρμόδιους φορείς, ενώ η προτίμηση ιδιωτικών πηγών ενημέρωσης, όπως γεωπόνοι, σύμβουλοι και προμηθευτές υποδηλώνουν σημαντικό έλλειμα στη λειτουργία των θεσμών, ενώ η περιορισμένη εμπιστοσύνη σε

συνεταιρισμούς αναδεικνύει την αδυναμία των συλλογικών σχημάτων, ενώ θα μπορούσαν αντιθέτως να ενισχύσουν τη διαπραγματευτική δύναμη των παραγωγών.

Συνολικά, η ανάλυση των ευρημάτων οδηγεί στο συμπέρασμα πως οι αγροτικές επιδοτήσεις συμβάλλουν περισσότερο στη διατήρηση της υφιστάμενης κατάστασης και πολύ λιγότερο στη δημιουργία συνθηκών πραγματικής ανάπτυξης, ποσοτικής και ποιοτικής αναβάθμισης του αγροτικού τομέα. Η λειτουργία τους ως μηχανισμός στήριξης είναι κοινή αποδοχή, ωστόσο η εξαιρετικά συγκρατημένη συμβολή τους σε επενδύσεις και καινοτόμες πρακτικές περιορίζει τον αναπτυξιακό τους ρόλο.

5.2 Προτάσεις για το μέλλον

Είναι βέβαιο πως οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι Έλληνες αγρότες είναι πολλές και άπτονται πολλών ζητημάτων που αφορούν στον αγροτικό τομέα. Τα καθημερινά προβλήματα όπως το άστατο και απαιτητικό ωράριο και οι ολοένα συχνότερες ακραίες καιρικές συνθήκες, οι βαθύτερες διαχρονικές παθογένειες όπως οι καθυστερήσεις στις πληρωμές και η ελλιπής ενημέρωση από τους αρμόδιους φορείς αλλά και η ακαμψία που χαρακτηρίζει τις παρεμβάσεις της Πολιτείας που αδυνατεί να αφουγκραστεί τους αγρότες, συνθέτουν ένα περίπλοκο πρόβλημα-φαινόμενο.

Η θεσμική διάσταση είναι καθοριστικός παράγοντας για το μέλλον της ελληνικής αγροτικής παραγωγής. Τα διοικητικά προβλήματα που δημιουργούν περιττή γραφειοκρατία, απώλεια χρόνου και οικονομική επιβάρυνση, όπως προέκυψε και από τα αποτελέσματα της έρευνας, πρέπει να περιοριστούν σημαντικά, ώστε οι αγρότες να διαθέτουν περισσότερους πόρους τόσο στην παραγωγική διαδικασία όσο και στην προσωπική τους ζωή. Προς την κατεύθυνση αυτήν, η Πολιτεία καλείται να αξιοποιήσει ευρύτερα τις ψηφιακές τεχνολογίες, να εκσυγχρονίσει τις δημόσιες υπηρεσίες, να εκπαιδεύσει το διοικητικό προσωπικό και να οικοδομήσει μια αμεσότερη, γρηγορότερη και πιο ουσιαστική σχέση με τους αγρότες, η οποία δε θα επηρεάζεται από τις εκάστοτε τοπικές πολιτικές συνιστάμενες, αλλά θα χαρακτηρίζεται από διαφάνεια και συνέπεια.

Ιδιαίτερης σημασίας είναι η προσαρμογή του πρωτογενούς τομέα στις απαιτήσεις της νέας εποχής μέσω της καινοτομίας και της τεχνολογικής αναβάθμισης, όπως τα drone και η

Τεχνητή Νοημοσύνη. Η εξοικείωση των αγροτών με νέες τεχνολογίες και ψηφιακά μέσα μπορεί να συμβάλλει σημαντικά στη μείωση του κόστους παραγωγής, στην αύξηση της παραγωγικότητας, στη βελτιστοποίηση της χρήσης φυσικών πόρων, όπως η ενέργεια και το νερό, στη μείωση των ωρών εργασίας και της καταπόνησης των αγροτών και συνολικά στη βελτίωση της ζωής τους. Μια τέτοια εξέλιξη δεν αφορά μόνο σε όρους παραγωγής, καθώς θα καθιστούσε τον τομέα πιο ελκυστικό για τους νέους ανθρώπους οι οποίοι θα εργάζονταν από επιλογή, με γνώμονα μια αξιοπρεπή ζωή στην ελληνική ύπαιθρο ή στις μικρότερες πόλεις και όχι απλώς την επιβίωση. Τα κίνητρα για νέες οικογένειες και τη δημιουργία ή τη μεταφορά επιχειρήσεων προς την περιφέρεια, το γρήγορο ίντερνετ, η παροχή υπηρεσιών υγείας υψηλού επιπέδου και η δημιουργία σχολείων μπορούν να βοηθήσουν προς αυτή την κατεύθυνση. Η παραμονή των νέων στην περιφέρεια και η αναζωογόνηση της ελληνικής επαρχίας προϋποθέτουν ένα αναπτυξιακό μοντέλο που δε θα βασίζεται στην επιβίωση αλλά θα προσφέρει πραγματικές προοπτικές επαγγελματικής αλλά και προσωπικής εξέλιξης.

Όλα τα παραπάνω, και σε συνδυασμό με τα ευρήματα της έρευνας, καταδεικνύουν την ανάγκη ενός ουσιαστικού αναπροσανατολισμού της αγροτικής πολιτικής. Απαιτείται μετατόπιση από την παθητική εισοδηματική στήριξη προς πολιτικές που ενθαρρύνουν τις επενδύσεις και την καινοτομία. Η μείωση του κόστους παραγωγής, η δια βίου εκπαίδευση, η στήριξη ψηφιακών υποδομών, η ενίσχυση των συλλογικών σχημάτων και συνεταιρισμών, καθώς και η βελτίωση της διαπραγματευτικής ισχύος των παραγωγών αποτελούν ορισμένες από τις κρισιμότερες προϋποθέσεις για την κοινωνική και οικονομική ενδυνάμωση των αγροτών. Ένα βιώσιμο μέλλον για τον ελληνικό αγροτικό τομέα δεν αποτελεί τη συνισταμένη της βελτίωσης της παραγωγής ή της αύξησης των εισοδημάτων, αλλά πρέπει να έχει ως πυλώνες την ποιότητα των αγαθών, την ανθεκτικότητα της ελληνικής γης, το δίκαιο και γεμάτο ευκαιρίες περιβάλλον εργασίας και την προστασία των φυσικών πόρων.

Αν τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα που διαθέτει ο τόπος συνδυαστούν με ένα σοβαρό στρατηγικό σχέδιο που θα έχει στον πυρήνα του τη βιωσιμότητα, θα χαρακτηρίζεται από επιστημονική επάρκεια και θα έχει ως στόχο να αντιμετωπιστούν οι διαχρονικές παθογένειες, τότε οι αγρότες θα μπορέσουν να αποκτήσουν τη θεσμική, επαγγελματική, κοινωνική και οικονομική αναγνώριση που πραγματικά δικαιούνται.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ερωτηματολόγιο

«Αγαπητοί/ές συμμετέχοντες/ουσες,

Το παρόν ερωτηματολόγιο διεξάγεται στο πλαίσιο εκπόνησης διπλωματικής εργασίας του ΠΜΣ «Εφαρμοσμένη Δημόσια Οικονομική και Πολιτική» του Πανεπιστημίου Πειραιώς.

Ο τελικός στόχος της Εργασίας είναι να μελετηθεί αν και κατά πόσο τα ευρωπαϊκά κεφάλαια που διοχετεύονται στους Έλληνες αγρότες έχουν συμβάλλει στην ποσοτική και ποιοτική άνοδο της ελληνικής αγροτικής παραγωγής και η περιπτώσιολογική μελέτη της Περιφέρειας Ηπείρου θα συμβάλλει στον σκοπό αυτόν.

Η συμμετοχή σας είναι εθελοντική και ταυτόχρονα πολύτιμη για την έρευνα. Οι απαντήσεις σας είναι εμπιστευτικές και θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για τους σκοπούς της ακαδημαϊκής ανάλυσης.

Το ερωτηματολόγιο διαρκεί 8-10 λεπτά. Παρακαλώ να το συμπληρώσετε με ειλικρίνεια και ακρίβεια.

Σας ευχαριστώ εκ των προτέρων για τον χρόνο σας».

Μέρος Α: Δημογραφικά Στοιχεία

- Φύλο*
 - Άνδρας
 - Γυναίκα
 - Άλλο
 - Δεν επιθυμώ να απαντήσω

- Ηλικία*
 - 18 - 25
 - 26 - 35
 - 36 - 45
 - 46 - 55
 - 56 - 65
 - 66+

- Ανώτατο Επίπεδο Εκπαίδευσης: *
 - Απόφοιτος/η Δημοτικού / Γυμνασίου
 - Απόφοιτος/η Λυκείου
 - Απόφοιτος/η Ι.Ε.Κ. / Τεχνικής Σχολής
 - Απόφοιτος/η Α.Ε.Ι. / Τ.Ε.Ι.

- Κάτοχος Μεταπτυχιακού / Διδακτορικού τίτλου
- *Ποια είναι η σχέση σας με τον αγροτικό τομέα;**
 - Είμαι αγρότης/αγρότισσα.
 - Είμαι άμεσος συγγενής αγρότη/αγρότισσας.
- *Σε ποιο γεωγραφικό διαμέρισμα της Ελλάδας βρίσκεται η κύρια αγροτική σας δραστηριότητα;**
 - Θράκη
 - Μακεδονία
 - Ήπειρος
 - Θεσσαλία
 - Στερεά Ελλάδα
 - Πελοπόννησος
 - Νησιά Αιγαίου Πελάγους
 - Νησιά Ιονίου Πελάγους
 - Κρήτη
- *Τόπος Κατοικίας **
 - Αγροτική περιοχή / Χωριό
 - Κωμόπολη / Μικρή πόλη
 - Μεγάλη πόλη / Αστικό κέντρο
- *Για πόσα χρόνια ασχολείστε με τη γεωργία;**
 - 1 - 5
 - 6 - 15
 - 16 - 25
 - 26 - 35
 - 36+
- *Αν η κύρια δραστηριότητά σας είναι (και) η φυτική παραγωγή, ποια είναι η βασική σας καλλιέργεια; (Δυνατότητα πολλαπλής επιλογής)*
 - Ελαιοκομία
 - Αροτραίες καλλιέργειες (Σιτηρά, Βαμβάκι, κ.λπ.)
 - Δενδροκομία (Οπωροφόρα δέντρα)
 - Αμπελουργία
 - Κηπευτικά (Λαχανικά, Θερμοκήπια)
 - Άλλο:
- *Αν η κύρια δραστηριότητά σας είναι (και) η φυτική παραγωγή, ποιο είναι το συνολικό μέγεθος της αγροτικής σας εκμετάλλευσης (σε στρέμματα);*
 - Κάτω από 50

- 51 - 200
- 201 - 500
- 501 - 1000
- Πάνω από 1000
- Δεν ξέρω / Δεν απαντώ

- *Αν η κύρια δραστηριότητά σας είναι (και) η ζωική παραγωγή, ποιο είναι το βασικό σας αντικείμενο; (Δυνατότητα πολλαπλής επιλογής)*
 - Αιγοπροβατοτροφία
 - Βοοτροφία
 - Πτηνοτροφία
 - Χοιροτροφία
 - Μελισσοκομία
 - Αλιεία
 - Άλλο:

- *Αν η κύρια δραστηριότητά σας είναι (και) η ζωική παραγωγή, ποιο είναι το συνολικό μέγεθος της αγροτικής σας εκμετάλλευσης (σε κεφαλές);*
 - <50 μικρών ζώων <10 μεγάλων ζώων
 - 51 - 200 μικρών ζώων / 11 - 50 μεγάλων ζώων
 - 201 - 500 μικρών ζώων / 51 - 100 μεγάλων ζώων
 - 501 - 1000 μικρών ζώων / 101 - 200 μεγάλων ζώων
 - >1000 μικρών ζώων

- *Ποια είναι η κύρια Επαγγελματική Απασχόλησή/Πηγή Εισοδήματός σας;**
 - Αποκλειστικά από τη γεωργική εκμετάλλευση
 - Κυρίως από τη γεωργική εκμετάλλευση (με δευτερεύουσα απασχόληση)
 - Κυρίως από άλλη απασχόληση (με δευτερεύουσα τη γεωργική εκμετάλλευση)
 - Αποκλειστικά από άλλη απασχόληση/σύνταξη (χωρίς γεωργικό εισόδημα)

- *Υπάρχει διάδοχη κατάσταση (π.χ. παιδιά) που σκοπεύει να συνεχίσει την εκμετάλλευση;**
 - Ναι
 - Πιθανώς ναι
 - Πιθανώς όχι
 - Όχι
 - Δεν είμαι σίγουρος/η / Είναι πολύ νωρίς για να γνωρίζω

Μέρος Β: Εργασία και Προκλήσεις

- *Ποια θεωρείτε τη μεγαλύτερη πρόκληση που αντιμετωπίζετε σήμερα; (Δυνατότητα πολλαπλής επιλογής)**
 - Υψηλό κόστος παραγωγής (ενέργεια, εφόδια)

- Κλιματική αλλαγή & ακραία καιρικά φαινόμενα
 - Γραφειοκρατία & πολυπλοκότητα διαδικασιών
 - Έλλειψη εργατικών χεριών
 - Ανταγωνισμός & χαμηλές τιμές πώλησης
 - Άλλο:
- *Έχετε αλλάξει τις καλλιεργητικές σας πρακτικές (π.χ. είδος καλλιέργειας, τρόπος ποτίσματος) λόγω της κλιματικής αλλαγής;**
 - Ναι, έχω κάνει σημαντικές αλλαγές
 - Έχω κάνει μικρές αλλαγές
 - Όχι ακόμα, αλλά το σκέφτομαι
 - Όχι, δεν το θεωρώ απαραίτητο
- *Σε ποιο βαθμό χρησιμοποιείτε σύγχρονη τεχνολογία/γεωργία ακριβείας (π.χ. αισθητήρες εδάφους, γεωργικά drones) στην εκμετάλλευσή σας;**
 - Σε πολύ μεγάλο βαθμό (Αποτελεί βασικό κομμάτι της διαχείρισης)
 - Σε αρκετό βαθμό (Χρησιμοποιώ ορισμένα εργαλεία)
 - Σε μικρό βαθμό (Μόνο βασικές τεχνολογίες)
 - Δεν χρησιμοποιώ - δεν είμαι αρνητικός να χρησιμοποιήσω μελλοντικά
 - Δεν πρόκειται να χρησιμοποιήσω
- *Ποιο είναι το κυριότερο εμπόδιο στην υιοθέτηση νέων τεχνολογιών (π.χ. γεωργία ακριβείας) στην εκμετάλλευσή σας;**
 - Το υψηλό αρχικό κόστος εξοπλισμού
 - Η έλλειψη γνώσης/εκπαίδευσης για τη χρήση τους
 - Η πολυπλοκότητα/γραφειοκρατία των προγραμμάτων ενίσχυσης
 - Δεν βλέπω σαφή πλεονεκτήματα/όφελος
 - Η έλλειψη υποδομών (π.χ. ασθενές internet/σήμα)
 - Δεν αντιμετωπίζω εμπόδια
 - Άλλο:
- *Πόσο έλεγχο αισθάνεστε ότι έχετε στην τελική τιμή πώλησης των προϊόντων σας;**
 - Έχω πλήρη έλεγχο (Καθορίζω μόνος/η μου την τιμή)
 - Έχω σημαντικό έλεγχο, αλλά επηρεάζομαι από την αγορά
 - Έχω ελάχιστο έλεγχο
 - Δεν έχω κανέναν έλεγχο (Η τιμή καθορίζεται από τον μεσάζοντα/την αγορά)
- *Πόσο εκτιμάτε ότι έχει αυξηθεί (ή μειωθεί) το συνολικό σας λειτουργικό κόστος παραγωγής (π.χ. ενέργεια, καύσιμα, λιπάσματα) τα τελευταία 5 χρόνια;**
 - Μειώθηκε πάνω από 30%
 - Μειώθηκε 21% - 30%
 - Μειώθηκε 11% - 20%

- Μειώθηκε 1% - 10%
 - Παρέμεινε το ίδιο (0%)
 - Αυξήθηκε 1% - 10%
 - Αυξήθηκε 11% - 20%
 - Αυξήθηκε 21% - 30%
 - Αυξήθηκε πάνω από 30%
- *Πόσο εκτιμάτε ότι θα αυξηθεί (ή μειωθεί) το συνολικό σας λειτουργικό κόστος παραγωγής (π.χ. ενέργεια, καύσιμα, λιπάσματα) τα επόμενα 5 χρόνια;**
 - Θα μειωθεί πάνω από 30%
 - Θα μειωθεί 21% - 30%
 - Θα μειωθεί 11% - 20%
 - Θα μειωθεί 1% - 10%
 - Θα παραμένει ίδιο (0%)
 - Θα αυξηθεί 1% - 10%
 - Θα αυξηθεί 11% - 20%
 - Θα αυξηθεί 21% - 30%
 - Θα αυξηθεί πάνω από 30%
- *Αν θα μπορούσατε να επενδύσετε άμεσα 10.000€, σε ποιο τομέα της εκμετάλλευσής θα τα κατευθύνετε κατά προτεραιότητα;**
 - Μείωση κόστους (π.χ. φωτοβολταϊκά, αποδοτικότερος εξοπλισμός)
 - Αύξηση παραγωγής (π.χ. νέα καλλιεργήσιμη γη, περισσότερα ζώα)
 - Βελτίωση ποιότητας / Πιστοποίηση (π.χ. βιολογικά)
 - Προώθηση / Εμπορία των προϊόντων (π.χ. συσκευασία, e-shop)
 - Άλλο:
- *Πόσο ικανοποιημένος/η είστε από τη διαθεσιμότητα του εποχικού εργατικού δυναμικού;**
Καθόλου ικανοποιημένος/η 1-2-3-4-5-6-7-8-9-10 Πολύ ικανοποιημένος/η
- *Πόσο ικανοποιημένος/η είστε από την ποιότητα του εποχικού εργατικού δυναμικού;**
Καθόλου ικανοποιημένος/η 1-2-3-4-5-6-7-8-9-10 Πολύ ικανοποιημένος/η
- *Ποια είναι η άποψή σας για τον ρόλο των αγροτικών συνεταιρισμών και συλλόγων σήμερα;**
 - Είναι πολύ βοηθητικοί και απαραίτητοι
 - Είναι αρκετά βοηθητικοί
 - Ο ρόλος τους είναι περιορισμένος / αδιάφορος
 - Συχνά λειτουργούν προβληματικά / δεν βοηθούν
 - Δεν συμμετέχω / Δεν έχω άποψη

Μέρος Γ: Επιδοτήσεις – ΟΠΕΚΕΠΕ

- *Για πόσα χρόνια λαμβάνετε αγροτικές επιδοτήσεις μέσω του ΟΠΕΚΕΠΕ;**
 - 1 - 5 χρόνια
 - 6 - 10 χρόνια
 - 11 - 15 χρόνια
 - 16 - 20 χρόνια
 - Πάνω από 20 χρόνια
 - Δεν λαμβάνω / Δεν έχω υποβάλει ποτέ αίτηση.

- *Είστε ή υπήρξατε δικαιούχος του προγράμματος "Νέοι Αγρότες" (ή παρόμοιου προγράμματος πρώτης εγκατάστασης);**
 - Ναι, είμαι (ή υπήρξα) δικαιούχος.
 - Όχι.

- *Από την εποχή που ξεκινήσατε να λαμβάνετε επιδοτήσεις, πόσο έχει αλλάξει ο όγκος (ποσότητα/τόνοι/κεφαλές) του κύριου προϊόντος της εκμετάλλευσής σας;**
 - Μειώθηκε 70% - 100%
 - Μειώθηκε 41% - 70%
 - Μειώθηκε 21% - 40%
 - Μειώθηκε 1% - 20%
 - Παρέμεινε το ίδιο (0%)
 - Αυξήθηκε 1% - 20%
 - Αυξήθηκε 21% - 40%
 - Αυξήθηκε 41% - 70%
 - Αυξήθηκε 71% - 100%
 - Αυξήθηκε πάνω από 100%
- *Αν επιλέξατε πάνω από 100%, παρακαλώ συμπληρώστε προαιρετικά το ποσοστό.*

- *Από την εποχή που ξεκινήσατε να λαμβάνετε επιδοτήσεις, πόσο έχει αλλάξει το συνολικό σας εισόδημα;**
 - Μειώθηκε 70% - 100%
 - Μειώθηκε 41% - 70%
 - Μειώθηκε 21% - 40%
 - Μειώθηκε 1% - 20%
 - Παρέμεινε το ίδιο (0%)
 - Αυξήθηκε 1% - 20%
 - Αυξήθηκε 21% - 40%
 - Αυξήθηκε 41% - 70%
 - Αυξήθηκε 71% - 100%
 - Αυξήθηκε πάνω από 100%
- *Αν επιλέξατε πάνω από 100%, παρακαλώ συμπληρώστε προαιρετικά το ποσοστό.*

- *Ποιος τύπος ενίσχυσης πιστεύετε ότι είναι ο πιο κρίσιμος για εσάς;**

- Η Βασική Ενίσχυση
 - Οι Συνδεδεμένες Ενισχύσεις
 - Τα Οικολογικά Σχήματα (πρώην "πρασίνισμα")
 - Η Εξισωτική Αποζημίωση
 - Δεν γνωρίζω / Δεν έχω άποψη
- *Πόσο περίπου ποσοστό του καθαρού σας ετήσιου γεωργικού εισοδήματος προέρχεται από τις επιδοτήσεις του ΟΠΕΚΕΠΕ (άμεσες ενισχύσεις);**
 - Κάτω από 10%
 - 10% - 30%
 - 31% - 50%
 - 51% – 70%
 - Πάνω από 70%
 - *Πού κατευθύνετε κυρίως τα χρήματα των επιδοτήσεων; (Δυνατότητα πολλαπλής επιλογής)**
 - Κάλυψη λειτουργικών εξόδων
 - Επενδύσεις σε νέο εξοπλισμό ή υποδομές
 - Συμπλήρωση του προσωπικού/οικογενειακού εισοδήματος
 - Αποπληρωμή δανείων
 - Άλλο:
 - *Πόσο υψηλή είναι η εξάρτησή σας από τις επιδοτήσεις για την κάλυψη των βασικών λειτουργικών εξόδων της εκμετάλλευσής;**

Καθόλου εξάρτηση	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10	Απόλυτη εξάρτηση
------------------	----------------------	------------------
 - *Πόσο περίπου ποσοστό της επέκτασης (π.χ. αγορά νέας γης, αύξηση ζωικού κεφαλαίου) της εκμετάλλευσής σας τα τελευταία 5 χρόνια χρηματοδοτήθηκε άμεσα από επιδοτήσεις (π.χ. Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης);**
 - 0% (Όλα με ίδια κεφάλαια/δάνεια)
 - 1% - 25%
 - 26% - 50%
 - 51% - 75%
 - Πάνω από 75%
 - *Οι συνδεδεμένες ενισχύσεις επηρεάζουν τις αποφάσεις σας σχετικά με το τι θα καλλιεργήσετε ή θα εκθρέψετε;**

Όχι, οι αποφάσεις μου βασίζονται σε άλλα κριτήρια
1-2-3-4-5-6-7-8-9-10

Ναι, σε πολύ μεγάλο βαθμό
 - *Τα αγροτικά προγράμματα και οι επιδοτήσεις έχουν βοηθήσει σημαντικά τη βιωσιμότητα της εκμετάλλευσής μου.**

Διαφωνώ απόλυτα

1-2-3-4-5-6-7-8-9-10

Συμφωνώ απόλυτα

- *Τα αγροτικά προγράμματα και οι επιδοτήσεις έχουν επηρεάσει θετικά το συνολικό ατομικό/οικογενειακό μου εισόδημα.**

Διαφωνώ απόλυτα

1-2-3-4-5-6-7-8-9-10

Συμφωνώ απόλυτα

- *Για την τελευταία σας μεγάλη επένδυση (π.χ. αγορά μηχανήματος, Σχέδιο Βελτίωσης), ποιο ποσοστό της συνολικής αξίας καλύφθηκε από κρατική/ευρωπαϊκή επιδότηση; **
 - 0% (Αγοράστηκε με ίδια κεφάλαια/δάνειο)
 - 1% – 25%
 - 26% – 50%
 - 51% – 75%
 - Πάνω από 75%
 - Δεν έχω προχωρήσει σε τέτοια κίνηση
- *Πόσο εκτιμάτε ότι έχει αυξηθεί (ή μειωθεί) η αξία των κύριων προϊόντων σας (ανά μονάδα) τα τελευταία 5 χρόνια; **
 - Έχει μειωθεί πάνω από 20%
 - Έχει μειωθεί 11 - 20%
 - Έχει μειωθεί 5 - 10%
 - Παρέμεινε το ίδιο (0%)
 - Αυξήθηκε 5 - 10%
 - Αυξήθηκε 11 - 20%
 - Αυξήθηκε πάνω από 20%
- *Πόσο εκτιμάτε ότι θα αυξηθεί (ή μειωθεί) η αξία των κύριων προϊόντων σας (ανά μονάδα) τα επόμενα 5 χρόνια; **
 - Θα μειωθεί πάνω από 20%
 - Θα μειωθεί 11 - 20%
 - Θα μειωθεί 5 - 10%
 - Θα παραμένει ίδιο (0%)
 - Θα αυξηθεί 5 - 10%
 - Θα αυξηθεί 11 - 20%
 - Θα αυξηθεί πάνω από 20%
- *Αν σταματούσαν εντελώς οι επιδοτήσεις αύριο, πόσο καιρό θα παρέμενε βιώσιμη η εκμετάλλευσή σας χωρίς δραστικές αλλαγές; **
 - Δεν θα ήταν βιώσιμη άμεσα (λιγότερο από 6 μήνες)
 - Έως 1 χρόνο
 - 1 έως 3 χρόνια
 - Περισσότερο από 3 χρόνια

- Ποια είναι η κύρια πηγή από την οποία λαμβάνετε εξειδικευμένες πληροφορίες (π.χ. για αγορές, νέες τεχνικές)*
 - Επίσημοι φορείς/Υπηρεσίες (π.χ. ΥΠΑΑΤ, ΟΠΕΚΕΠΕ, Περιφέρεια)
 - Ιδιώτες Γεωπόνοι / Σύμβουλοι
 - Άλλοι αγρότες / Συνεταιρισμοί
 - Internet / Ειδικός Τύπος
 - Προμηθευτές (π.χ. λιπασμάτων, μηχανημάτων)
 - Άλλο:
- Σε σύγκριση με άλλους κλάδους, πόσο υψηλά θεωρείτε ότι τοποθετεί η Πολιτεία τον αγροτικό τομέα στις προτεραιότητές της;*

Πολύ χαμηλά

1-2-3-4-5-6-7-8-9-10

Πολύ υψηλά

- Ο ΟΠΕΚΕΠΕ / οι αρμόδιοι φορείς σας ενημερώνουν επαρκώς για τις αλλαγές στους κανονισμούς της ΚΑΠ;*
 - Ναι, η ενημέρωση είναι πλήρης και έγκαιρη.
 - Η ενημέρωση είναι επαρκής, αλλά όχι πάντα έγκαιρη.
 - Η ενημέρωση είναι ελλιπής και βασίζομαι σε ιδιώτες συμβούλους.
 - Η ενημέρωση είναι πολύ κακή ή ανύπαρκτη.
- Πόσο μεγάλο ποσοστό του χρόνου σας εκτιμάτε ότι δαπανάτε για γραφειοκρατία και συμμόρφωση (π.χ. με ΟΣΔΕ, ελέγχους);*
 - Κάτω από 5%
 - 5% - 10%
 - 11% - 20%
 - Πάνω από 20%
- Πόσο μεγάλο ποσοστό του εισοδήματός σας εκτιμάτε ότι δαπανάτε για γραφειοκρατία και συμμόρφωση (π.χ. με ΟΣΔΕ, ελέγχους);*
 - Κάτω από 5%
 - 5% - 10%
 - 11% - 20%
 - Πάνω από 20%

- Η διαδικασία υποβολής ΟΣΔΕ είναι εύκολη.*

Διαφωνώ απόλυτα

1-2-3-4-5-6-7-8-9-10

Συμφωνώ απόλυτα

- Χρησιμοποιείτε τις υπηρεσίες γεωπόνου ή εξωτερικού συμβούλου για την αίτηση ΟΣΔΕ;*
 - Ναι, πάντα
 - Συνήθως ναι
 - Μερικές φορές

- Όχι, την κάνω μόνος/η μου
- Δεν κάνω αίτηση

- Έχετε αντιμετωπίσει σημαντικές καθυστερήσεις στην πληρωμή των επιδοτήσεων; *
- Ναι, συχνά
- Ναι, μερικές φορές
- Σπάνια
- Ποτέ
- Δεν έχω επιδοτηθεί ακόμα

- Είμαι ικανοποιημένος/η από τον τρόπο διεξαγωγής των ελέγχων (π.χ. επιτόπιων) από τον ΟΠΕΚΕΠΕ ή τις αρμόδιες αρχές. *
- Πολύ δυσαρεστημένος/η (θεωρώ τους ελέγχους άδικους/περίπλοκους)
1-2-3-4-5-6-7-8-9-10
- Πολύ ικανοποιημένος/η (θεωρώ τους ελέγχους δίκαιους και σαφείς)

- Πόσο ικανοποιημένοι/ες είστε από το σύστημα αγροτικής ασφάλισης (π.χ. ΕΛΓΑ) και την αποζημίωση για ζημιές στην παραγωγή; *
- Το σύστημα χρειάζεται ριζική αλλαγή 1-2-3-4-5-6-7-8-9-10 Πολύ ικανοποιημένος/η

Μέρος Δ: Γενικές Απόψεις

- Είμαι αισιόδοξος/η για το μέλλον της γεωργίας στην Ελλάδα. *
- Διαφωνώ απόλυτα 1-2-3-4-5-6-7-8-9-10 Συμφωνώ απόλυτα

- Πόσο ικανοποιημένοι/ες είστε με την ποιότητα ζωής (χρόνος, εισόδημα, ισορροπία) που προσφέρει το αγροτικό επάγγελμα; *
- Πολύ δυσαρεστημένος/η 1-2-3-4-5-6-7-8-9-10 Πολύ ικανοποιημένος/η

- Πόσο σημαντική θεωρείτε την ψηφιοποίηση και την υιοθέτηση νέων τεχνολογιών για την επιβίωση της ελληνικής γεωργίας τα επόμενα 10 χρόνια; *
- Καθόλου σημαντική 1-2-3-4-5-6-7-8-9-10 Εξαιρετικά σημαντική

- Θα σκεφτόμουν να αλλάζω επάγγελμα μέσα στα επόμενα 5 έτη *
- Διαφωνώ απόλυτα 1-2-3-4-5-6-7-8-9-10 Συμφωνώ απόλυτα

- Τι είναι αυτό που θα θέλατε να γνωρίζει ο μέσος καταναλωτής για τη δουλειά σας και τα προϊόντα που παράγετε; (Ανοιχτή Ερώτηση)
- Τι θα συμβουλευάτε έναν νέο άνθρωπο που σκέφτεται να ασχοληθεί με τον αγροτικό τομέα; (Ανοιχτή Ερώτηση)
- Υπάρχει κάτι άλλο που θα θέλατε να προσθέσετε ή να μοιραστείτε; (Ανοιχτή Ερώτηση)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος (1985). Εξελίξεις Βασικών Μεγεθών της Αγροτικής Οικονομίας, Εκδόσεις Αγροτικής Τράπεζας Ελλάδος, Αθήνα.

Λιανός, Θ., Δαμιανός, Δ., Μέργος, Γ., Ντεμούσης, Γ. και Κατρανίδης, Σ. (1998). Αγροτική Οικονομική: Θεωρία και Πολιτική, Εκδόσεις Ε. Μπένου, Αθήνα.

Λουλούδης, Λ. και Μαραβέγας, Ν. (1999). Αγρότες, Κράτος και Εξουσία στην Ελλάδα. Ύπαιθρος Χώρα: Η Ελληνική Κοινωνία στο Τέλος του Εικοστού Αιώνα.

Πολύζου, Π. (2011). Η πορεία της ΚΑΠ και το μέλλον της μετά το 2013, Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων (ΥΠΑΑΤ), Αθήνα. Διαθέσιμο εδώ. (Ανακτήθηκε στις 11/04/2026).

Σέμος, Α. (2004). Ευρωπαϊκή Ένωση και Κοινή Αγροτική Πολιτική, Εκδόσεις Ζήτη, Θεσσαλονίκη.

Ξένα

Bethlehem, J. (2010). Selection bias in web surveys. International Statistical Review, 78(2), 161-188. Διαθέσιμο εδώ.

Callegaro, M., Lozar Manfreda, K. and Vehovar, V. (2015). Web survey methodology, SAGE, Los Angeles.

Cohen, L., Manion, L., Morrison, K. (2007). Research Methods in Education, Routledge Taylor & Francis Group, London and New York.

Creswell, J.W. (2013). Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research, 4η έκδοση. Διαθέσιμο εδώ.

Dillman, D.A., Smyth, J.D. and Christian, L.M. (2014). Internet, phone, mail, and mixed-mode surveys: The Tailored Design Method, Wiley.

Fischler, F. (2004). The impact of CAP reform, Speech/04/311, Brussels, 18/6/2004. Διαθέσιμο εδώ. Ανακτήθηκε στις 25/04/2026.

Petmezas, S.D. (2006). Agriculture and economic growth in Greece. In XIV international economic history congress, Helsinki. Διαθέσιμο εδώ. (Ανακτήθηκε στις 12/04/2026)

Konstantinidis, H. (2016). “Erst Kommt das Fressen”: The Neoliberal Restructuring of Agriculture and Food in Greece, Publication, Hague. Διαθέσιμο εδώ. (Ανακτήθηκε στις 2/1/2026).

Mennig, P. (2024). A never-ending story of reforms: on the wicked nature of the Common Agricultural Policy. npj Sustainable Agriculture. <https://doi.org/10.1038/s44264-024-00027-z> (Ανακτήθηκε στις 25/01/2026).

Messely, L. (2014). On Regions and Their Actors. An Analysis of the Role of Actors and Policy in Region-specific Rural Development Processes in Flanders (Phd Thesis), Ghent University, Ghent.

Ortiz-Miranda, D., Moragues-Faus, A. and Arnalte Alegre, E. (2013). Agriculture in Mediterranean Europe: Between old and new paradigms, Emerald, Bingley, U.K.

Διαδικτυακοί Τόποι

<https://www.wto.org/index.htm>

<https://www.statistics.gr/>

ΑΑΔΕ (2025). Ενσωμάτωση του ΟΠΕΚΕΠΕ από 1/1/2026 - Νέα Γενική Διεύθυνση Ελέγχων, Ενισχύσεων και Πληρωμών, Δελτίο Τύπου 31/12/2025, Αθήνα. Διαθέσιμο εδώ. (Ανακτήθηκε στις 7 Φεβρουαρίου 2026).

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2025). Βασικοί στόχοι πολιτικής της ΚΓΠ για την περίοδο 2023-27. Διαθέσιμο εδώ. (Ανακτήθηκε στις 31/12/2025).

Ευρωπαϊκή Ένωση (2004). ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ (ΕΚ) αριθ. 138/2004 ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΥΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ. Διαθέσιμο εδώ. (Ανακτήθηκε στις 3/1/2026).

ΟΠΕΚΕΠΕ (2019). Ετήσια Έκθεση 2018, Αθήνα. Διαθέσιμο εδώ. (Ανακτήθηκε στις 3/05/2026).

ΟΠΕΚΕΠΕ (2026). Ιστορία Οργανισμού Ο.Π.Ε.Κ.Ε.Π.Ε. Διαθέσιμο εδώ. (Ανακτήθηκε στις 25/02/2026).

Μακαντάση, Φ. και Βαλέντης, Η. (2024). Ο αγροτικός τομέας στην Ελλάδα, διανέοσις, 1/9/2024. Διαθέσιμο εδώ. (Ανακτήθηκε στις 28 Νοεμβρίου 2025).

Μακαντάση, Φ. και Βαλέντης, Η. (2026), Ο Αγροτικός Τομέας στην Ελλάδα: Προκλήσεις και κατευθύνσεις πολιτικής. Διαθέσιμο εδώ. (Ανακτήθηκε στις 5 Απριλίου 2026).

Μπουρδάρας, Δ. (2004). Η μεταρρύθμιση της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής, Εφαρμογή στην Ελλάδα. Αθήνα: Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων. Διαθέσιμο εδώ. Ανακτήθηκε στις 27/03/2026.

Νικολαΐδης, Η. (2023). Η Νέα Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ) της περιόδου 2023-2027, διανέοσις, 1/7/2025. Διαθέσιμο εδώ. (Ανακτήθηκε στις 7 Δεκεμβρίου 2025).

Τσιφόρου, Ε. (2023) Αποκρυπτογραφώντας την Κοινή Αγροτική Πολιτική 2023-2027. Διαθέσιμο εδώ. Ανακτήθηκε 29/12/2025

European Commission (2013). Overview of CAP Reform 2014 - 2020, Agricultural Policy Perspectives Brief No 5, December 2013. Διαθέσιμο εδώ. (Ανακτήθηκε 23/01/2026).

European Commission (2013). CAP reform: An explanation of the main elements, MEMO, Brussels, 26 June 2013. Διαθέσιμο εδώ. (Ανακτήθηκε 23/01/2026).

European Council - Council of the European Union Feeding Europe - 60 years of common agricultural policy. Διαθέσιμο εδώ. (Ανακτήθηκε στις 2/1/2026).

European Parliament (2026). Θεματολογικά δελτία για την Ευρωπαϊκή Ένωση – 2026. Διαθέσιμο εδώ. (Ανακτήθηκε στις 25/04/2026)

European system of accounts 2010, Publications Office of the European Union 2013, Luxembourg. Διαθέσιμο εδώ. (Ανακτήθηκε στις 10/04/2024)

European Union (2026). Σίκο Μάνσχολτ - Πρωτεργάτης της ΕΕ. Διαθέσιμο εδώ. (Ανακτήθηκε στις 3/1/2026).

Jambor, A. and Szerletics, A. (2022) Regional impacts of direct payments on farm productivity and efficiency in the European Union, *Agris on-line Papers in Economics and Informatics*, 14(1), pp. 59–68. doi:10.7160/aol.2022.140105. Διαθέσιμο εδώ.

Koufos, N. (2015) *Factors Affecting the Impact of the CAP: The Case of Greece*. thesis. Διαθέσιμο εδώ.

Mahe, L. P. (2012). Do the proposals for the CAP after 2013 herald a ‘major’ reform?, *Notre Europe*, Project: “How to spend better together”, Policy Paper 53, Μάρτιος 2012. Διαθέσιμο εδώ. (Ανακτήθηκε στις 24/01/2026).

Matthews, A. (2013). The Ciolos CAP reform, *Cap Reform*, 17 Δεκεμβρίου. Διαθέσιμο εδώ. (Ανακτήθηκε: 24/01/2026).

Matthews, A. (2013). The distribution of CAP payments by member state, *Cap Reform*, 17 Δεκεμβρίου. Διαθέσιμο εδώ. (Ανακτήθηκε: 24/01/2026).

Matthews, K. B., et al. (2018). Report on the quality check of the robustness of the narrative behind the common agricultural policy (CAP), Project Deliverable 5.5, MAGIC (H2020-GA 689669). Διαθέσιμο εδώ. (Ανακτήθηκε στις 24/01/2026).

Niranjan, A. (2025). EU overhaul of farming strategy ignores vital green proposals, campaigners warn, *The Guardian*. Διαθέσιμο εδώ. (Ανακτήθηκε: 25/02/2026).

OECD (2001). *Agricultural Policies in OECD Countries 2001: Monitoring and Evaluation*, OECD Publishing, Paris. Διαθέσιμο στο: https://doi.org/10.1787/agr_oecd-2001-en (Ανακτήθηκε 2/1/2026).

OECD (2011). *Disaggregated Impacts of CAP Reforms: Proceedings of an OECD Workshop*, OECD Publishing, Paris. Διαθέσιμο εδώ.

OECD/FAO (2016). *Guidance for Responsible Agricultural Supply Chains*, OECD Publishing, Paris. Διαθέσιμο εδώ (Ανακτήθηκε 2/1/2026).

PAN Europe (2024). A deathblow for the legitimacy of the cap, *PAN Europe Blog*. Διαθέσιμο εδώ. (Ανακτήθηκε στις 25/03/2026).

Rizov, M., Pokrivcak, J. and Ciaian, P. (2013) CAP subsidies and productivity of the eu farms, *Journal of Agricultural Economics*, 64 (3), pp. 537–557. doi:10.1111/1477-9552.12030. Διαθέσιμο εδώ. Ανακτήθηκε στις 5/6/2026.

Rossi, R. (2022). 1962-2022: The EU common agricultural policy at 60, European Parliament. Διαθέσιμο εδώ. (Ανακτήθηκε 3/1/2026).

The Penguin Companion to European Union (2012). Mansholt Plan. Διαθέσιμο εδώ. (Ανακτήθηκε στις 3/01/2026).

European Commission (2026). CAP paying agencies. Διαθέσιμο εδώ. (Ανακτήθηκε στις 7/02/2026).